

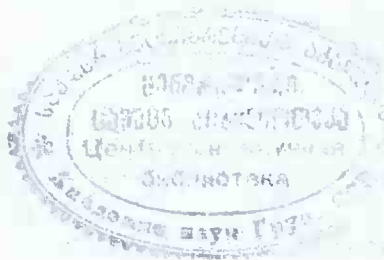
საქართველოს პარიატი

სოციალიზმი უკვე ზღვის
გარეშე

უცხოური წყაროები საქართველოს შესახებ

წიგნი II

ა რ ი ა ნ ე

АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

КОМИССИЯ ПО ПУБЛИКАЦИИ ИНОСТРАННЫХ ИСТОЧНИКОВ
О ГРУЗИИ

FONTES PEREGRINI AD GEORGIAM PERTINENTES

Флавий Арриан

Путешествие по берегам Черного моря

Греческий текст с грузинским переводом, с комментариями
издала и картой снабдила Натела Кецагмадзе

Flavius Arrianus

Periplus Ponti Euxini

*In linguam Ibericam convertit, prolegomenis, tabula geographica
commentariisque instruit*

Nathela Keçaymadze

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН ГССР *Sumptibus Academiae scientiarum Georgiae*

ТБИЛИСИ—1961

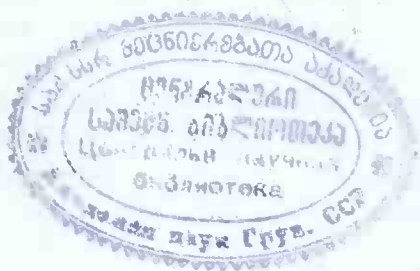
Tbilissis, MCMLXI

საქართველოს შესახებ არსებული უცხოური წყაროების კომისია

ფლავიუს არიანს

მოგზაურობა შავი სღვის გარშემო

თარგმანი, გამოკვლევა, კომენტარები და რუკა.
ნათელა კეჭალაძისა

მთავარი რედაქცია: ი. აბულაძე, ვლ. ფუთუჩიძე, ს. შაუხრიშვილი,
გ. წამბათელი (მთ. რედაქტორი), ს. ჯიქია.

ბერძნულ-რომაული წყაროების
სერიის რედაქტორი
სიგ. შაუხრიშვილი

ფლავიუს არიანე და მისი „პერიპლუსი“

ფლავიუს არიანეს თხზულება — Περὶ πλοῦς Ἐβζέσιον Πόντου
 ჰქვირფასეს წყაროს წარმოადგენს შავი ზღვის სამხრეთ და განსაკუთრებით აღმოსავლეთ სანაპიროს ისტორიის შესწავლისათვის.

„პერიპლუსის“ ავტორის ცნობები ამ სანაპიროებზე მის დროს არსებული ნავსადგურების, მდინარეების თუ მოსახლეობის შესახებ ფრიად ანგარიშგასაწევია, რადგან, ჯერ ერთი, ავტორი გამოიჩინება საქმის მშვენიერი ცოდნით, საფუძვლიანი განათლებით და, შემდეგ, მას, როგორც რომის იმპერატორ ადრიანეს მოხელეს, სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულების დროს სანაპირო ხაზის ბევრი ადგილი თავისი ფეხით მოუვლია და თვალთ უნახავს. ყოველ შემთხვევაში საქართველოს მიმართ ეჭვიმუტანლად ცნობილია (მისივე გადმოცემით), რომ მან ტრაპიზონიდან დიოსკურიამდე მოიარა მთელი სანაპირო ხაზი. ამიტომაც, რომ ამ მონაკვეთში ბევრი ობიექტი აქვს მოხსენებული და ტომებიც დასახელებული. სხვაგან ის ტომებს არ ასახელებს. არიანეს ევალეობდა შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს შესახებ დაწვრილებითი ანგარიშის შედგენა, ამ სანაპიროზე არსებული მოსახლეობის რომის მიმართ განწყობილების შესახებ იმპერატორისათვის მოხსენება.

არიანე თვითმხილველია იმისა, რის შესახებაც წერს, და ეს „პერიპლუსის“ ავტორის ფასდაუდებელი ღირსებაა.

ფლავიუს არიანე დაიბადა დაახლოებით 95 წ. ახ. წ. ა. ბითინიის ქ. ნიკომედიაში. მშობლებმა მას მიაღებინეს საფუძვლიანი ზოგადი განათლება, ე. ი. შეასწავლეს მაშინ ცნობილი ყველა საგანი. ის აღიზარდა, უმეტესად, ბერძენ ავტორთა ნააზრევზე. ჰაბუკობისას ათენში სწავლობდა; 112 და 116 წლების მახლობლად კი ნიკომედიაში ისმენდა ფილოსოფოს ეპიქტეტეს

ლექციებს, რომლებშიც სტოიციზმი საკმაოდ იყო მოცემული. არიანე ამ მასწავლებლის დიდი თაყვანისმცემელი იყო.

ეპიქტეტე მჭიდრო ურთიერთობაში იმყოფებოდა რომთან და რომის ლიტერატურულ წრეებთან¹. რომთან კავშირის მომხრე იყო არიანეც, ამას მოწმობს მისი დამოკიდებულება იმპერატორისადმი და მოხელეობის საფეხურებზე აღმა სვლა. თავისი სიცოცხლის მანძილზე მას რამდენიმე თანამდებობა ეკავა. არიანემ მრავალნ კვეყანა მოიარა. გარდა ათენისა და შავი ზღვის სანაპიროსი იგი იყო ნორიკაში, პანპონიაში, გალიაში, ნუმიდიაში, აფრიკაში. ბიოგრაფიული მასალა უმეტესად წარწერების საშუალებითაა ცნობილი. რამდენიმე წარწერაშია ის მოხსენებული.

ნიკომედიის ერთი წარწერიდან ცნობილია, რომ ახალგაზრდობაში არიანე იყო თავის ქალაქში დემეტრეს და კორეს ქურუმად². ბ. ბორგჰეზის³ აზრით, არიანე იყო *consul suffectus* 121—124 წლების მახლობლად⁴, ხოლო შვარცის⁵ მიხედვით—130 წელს. გ. სავიცი⁶ ფიქრობს, რომ არიანეს კონსულობის წელი 120 წელია. 131—137 წლებში ის იყო კაპადოკიის მმართველი—*Legatus Augusti pro praetore*. წარწერებში დამოწმებულია მისი მმართველობა. ერთი ასეთი წარწერა, მაგ., 133 წელს მიეკუთვნება⁷. ეს წარწერა (ქერჩი, 1830) მიუძღვნა იმპ. ადრიანეს ბოსფორის მეფემ როიმეტალკემ, რადგან, მიუხედავად კოტის II-ის სიკვდილის შემდეგ ბოსფორის ტახტის მიმართ ევპატორის პრეტენზიებისა, ადრიანემ როიმეტალკე გაამეფა და ეს უკანასკნელი სიკვდილამდე ბოსფორის პატრონად დარჩა. წარწერაში იხსენიება არიანე, როგორც ბოსფორთან ყველაზე უფრო ახლო მყოფი პროვინციის მმართველი. 137 წელს, არიანეს მმართველობის დროსაა შედგენილი კაპადოკიის ორი ქალაქის მოქალაქეთა მიერ ადრიანეს შესაქებად

¹ W. Christ. Griechische Litteraturgeschichte, t. II, Nachklassische Periode. 1913, s. 583—587, Pauly-Wissowa, RE d. cl. Altertumswissenschaft, II, 1896, Schwartz-ის სტატია.

² Ἐπιγραφικὸς Συναγωγὸς III, I, p. 253, 5. არიანეს ქურუმაობა მოხსენებულია Phot. cod. 93-შიც.

³ B. Borghesi, Oeuvres, Paris. 1872, IV, 157.

⁴ CIL, XV, 244, 552.

⁵ Pauly-Wissowa, RE, t. II, s. v.

⁶ Г. И. Савицкий, Ф. Арриан как источник по истории Средней Азии, М., 1941.

⁷ CIG, II, 2108 შესებულია H. Dulcet-ის მიერ: Quid Xenophonti debuerit Fl. Arrianus, Parisiis, 1882, p. 43.

ერთი წარწერა⁹. ამის შემდეგ ადრიანემ¹⁰ ის რომში გაიწვია⁹. კაპადოკიით არ დამთავრებულა არიანეს მოხელეობა; 147 წელს ჩვენ მას ვხედავთ არქონტ ეპონიმიად ათენში¹⁰. 171/2 წელს კი პრიტანების სიაში ვპოულობთ მას¹¹. აღსანიშნავია სოხუმის სანაპიროზე ნაპოვნი წარწერა, რომელიც, რასაკვირველია, არიანეს ლეგატობის ხანას ეკუთვნის. ეს წარწერა ორი პუბლიკაციითაა ცნობილი¹² და ეხება რაღაც ნაგებობის აშენებას ადრიანეს მიერ ფლავიუს არიანეს საშუალებით.

არიანე რომის საქმეებს პროვინციებში კარგად აწყობდა. რომის ინტერესებს იცავდა ბოსფორში და აღმოსავლეთ სანაპიროზე. ცნობილია ადრიანეს რესკრიპტი არიანეს მიმართ¹³. არიანეს ევალეობდა მშვიდობის დაცვა პროვინციაში და, განსაკუთრებით, ალანების წინააღმდეგ ბრძოლა: ალანები თავს ესხმოდნენ პროვინციას და არიანე ენერგიულ ზომებს იღებდა მათ უკუესვლად¹⁴. ეს არც ისე ადვილი საქმე იყო, მაგრამ არიანემ მოახერხა სიმშვიდის დამყარება მისთვის ჩაბარებულ მხარეში. 175 წ. იგი ცოცხალი აღარ ჩანს.

არიანე გამოირჩეოდა არა მხოლოდ მოხელეობის უნარით, არამედ დიდი ერუდიციითა და გონებრივი მონაცემებით. მას რომ საფუძვლიანი განათლება ჰქონდა მიღებული, ეს ჩანს მის ნაწერებში. ჯერ ერთი, თემატურად არაა ის შემოზღუდული, მისი ნაწერები ეხება ფილოსოფიას, ისტორიას, გეოგრაფიას და სხვათ. შემდეგ, მის თხზულებებში ჩანს, რომ ავტორი კარგად იცნობს მხატვრულ ნაწარმოებებს და მეცნიერულ ნარკვევებს.

არიანე დიდი თავყანისმცემელი იყო ისტორიკოს ქსენოფონტისა: არიანეს ცხოვრების წესსა და აზროვნების მიმართულებას ხშირად ადარებდნენ ქსენოფონტის მოღვაწეობას, „ახალ ქსენოფონტს“ უწოდებდნენ მას. არიანე კარგად იცნობდა ჰეროდოტეს და თუკიდიდესაც. დიდად პატივს სცემდა, როგორც ზემოთ აღინიშნა, თავის მასწავლებელ ეპიქტეტს. ამ უკანასკნელის ლექ-

⁹ ეს წარწერა L. Renier-მ გამოსცა *Revue archéol.* N. S. 186, a., 1887, p. 200.

⁹ CIL, X, 6006.

¹⁰ CIA, III, 1116.

¹¹ CIA, III, 1029, 1032.

¹² Зап. Одесск. Общ. истории и древностей. зас. 365, прил. 1: Новые латинские надписи с юга России: ИАК, вып. 33, т. 1. прил. 2. стр. 12.

¹³ Dio, XLIX, 14,2.

¹⁴ Dio, LXIX, 15.

ციები ჩაწერა და მას მიუძღვნა ახალგაზრდობის ხანში ორი თხზულება: ეპიქტეტეს ლექციები („Διατριβαι Ἐπικτητου) და „ეპიქტეტეს სახელმძღვანელო“ (Ἐγχειρίδιον Ἐπικτητου).

კაპადოკიაში მოღვაწეობის ხანის აღწერას ემსახურება „ღაზაზმა ალანთა წინააღმდეგ“ (Ἐκτασις ἁστ' Ἀλασῶν). აქ გაშუქებულია ბერძნული და რომაული სამხედრო ტაქტიკის ურთიერთდამოკიდებულება. იგივე საკითხია განხილული „ტაქტიკაში“ (Τάχνη τακτική). ეს უკანასკნელი თხზულება 136 წელსაა დაწერილი, ადრიანეს იმპერატორობის მეოცე წელს, და ეყრდნობა ელიანეს „ტაქტიკას“. წიგნი ორი ნაწილისაგან შედგება: პირველ ნაწილში განხილულია ბერძენთა და მაკედონელთა ტაქტიკა, მეორე კი ეხება იმპერატორ ადრიანეს რეფორმას ამ დარგში¹⁵.

„ტრაქტატი ძალებით ნადირობაზე“ (Κυνήγευματός) ქსენოფონტის ასეთივე სათაურის მქონე შრომის მიბაძვაა.

„ინდოეთის აღწერა“ (Ἰνδία) გეოგრაფიული ხასიათის თხზულებაა. ძირითად წყაროდ მეგასთენე და ნეარქოსია გამოყენებული. დაკარგულ თხზულებათა რიცხვს ეკუთვნის: „დიადობოსთა ისტორია“ (Τὰ μέγα' Ἀλέξανδρου), „ბითინიის ისტორია“ (Βιθυνιακά) და „პართიის ისტორია“ (Περσικά).

არიანეს საუკეთესო შრომად ითვლება „ალექსანდრეს ანაბაზისი“ (Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου, I—XII წიგნი). ეს თხზულება ალექსანდრე მაკედონელის ისტორიის შესწავლისათვის ერთ-ერთი ძვირფასი წყაროა. თხზულება იწყება ალექსანდრეს აზიაში ლაშქრობის აღწერით და მთავრდება ალექსანდრეს გარდაცვალებით. თემა იმპ. ტრაიანეს ხანიდან აქტუალური იყო, რადგან ამ უკანასკნელს თავი ალექსანდრე დიდად მოჰქონდა. ამიტომ არიანეს შრომა ზოგ ადგილას არაა ტენდენციურობასა და პიპერბოლიზაციას მოკლებული. მთლიანად კი მეტად მნიშვნელოვანია, რადგან არიანე ზღაპრულსა და რეალურს ერთმანეთისაგან კარგად არჩევდა და ამასთან იყენებდა დღეს ჩვენთვის დაკარგულ წყაროებს: პტოლემეოსისა და არისტობულეს. ზოგ ადგილას გამოყენებული აქვს ერატოსთენე, ნეარქოსი და მეგასთენე.

არიანეს ერთ-ერთი ადრინდელი ნაწარმოები არის „მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო“ (Περὶ πλοῦς Εὐξείνου Πόντου)¹⁶. დაწე-

¹⁵ W. Christ, Griech. Litt., II, 1913, გვ. 585.

¹⁶ „პერიპლუსი“ ერთადერთი ხელნაწერთაა ჩვენამდე მოღწეული (Palat. 398), ამიტომ აქ ხელნაწერულ ვარიანტებთან არა გვაქვს საქმე. უმნიშვნელო კითხვა-სხვაობას გვთავაზობენ „პერიპლუსის“ გამომცემლები. არსებობს რამდენიმე გამოცემა: ა) Arriani Periplus Ponti Euxini, ed. J. Fr. Gail.

რილია 131 წელს. ეს არის არიანეს მიერ მისი სამმართველო პრო-
ვინციის დათვალიერებისა და იქ მისი საქმიანობის ანგარიში. კაპადო-
კიის მმართველმა—ფლავიუს არიანემ ეს აღწერა დაურთო იმპერა-
ტორისადმი გაგზავნილ ლათინურ წერილს. ამას ცხადყოფს „პერი-
პლუსის“ ერთადერთი ჩვენამდე მოღწეული ხელნაწერი (Palat. 398),
რომლის ბოლოს სწერია: Ἀρριανὸν ἐπιστολῆ πρὸς Τραϊανόν, ἐν ἣ
καὶ περιέλασθε Εὐζείνου Πόντου. „არიანეს [მიერ] აღრიანესადმი
[მიწერილი] წერილი, რომელშიც არის შავი ზღვის „პერიპლუსიც“.
თხზულებაში არიანე ესაუბრება იმპ. აღრიანეს და ორ ადგილას
მოაგონებს მას ლათინურ წერილს: τὰ Ῥωμαϊκὰ γράμματα (6;10).

არიანეს მიზნად დაუსახავს შავი ზღვის სანაპიროების „ირგ-
ვლივი აღწერა“ მსგავსად მის დრომდე და მის შემდეგ გაჩე-
ნილი „პერიპლუსებისა“. ტრაპიზონიდან დიოსკურიამდე მან ნამ-
დვილად საკუთარი ფეხით მოიარა თავისი პროვინციის სანაპირო
და ამ ნაწილში დაწერილებით აღწერა ადგილები და ადგილობრი-
ვი მოსახლეობის შესახებ რამდენიმე ღირსშესანიშნავი ცნობა შე-
მოგვიწახა.

შრომის მეორე ნაწილში ის კმაყოფილდება მხოლოდ დასა-
ხელებული პუნქტების და მდინარეების ჩამოთვლით. აქ აღწერი-
ლია შავი ზღვის სანაპირო ქვეყნები თრაკიის ბოსფორიდან ტრა-
პიზონამდე.

მესამე ნაწილი (ნაკლებ სანდო და შეცდომებით სავსე) აღ-
წერს სანაპირო ხაზს სებასტოპოლისიდან ბიზანტიონამდე. მეორე
და მესამე ნაწილი არიანეს მედგენილი აქვს ძველი წყაროების მი-
ხედვით. ამ წყაროთაგან ცნობილია მარკიანე პერაკლეელ-
თან შემონახული Περὶ πλους τῆς ἐν τὸς θαλάσσης ἡνιπὲ πέργα-
νονελისა.

არიანეს „პერიპლუსის“ I ნაწილი ფასდაუდებელი წყაროა
დასავლეთ საქართველოს შავი ზღვის სანაპიროების ისტორიის
შესწავლისათვის. II საუკუნეში ამ სანაპიროების თვითმზილველი

Hoffmann, 1842; b) Arriani scripta minora. ed. Rud. Herscher, 1854; c)
K. Müller, GGM, v. I, 1882; d) Arriani Scripta minora, ed. Rud. Herscher,
iterum recognovit, edenda curavit Alfredus Eberhard, aed. Teub-
neri, 1885; e) Flavii Arriani quae exstant omnia, ed. A. G. Roos, vol. II,
Scripta minora et fragmenta, Bibl. Teubn., 1928.

„პერიპლუსის“ სქოლიასტები ცალკე გამოცემული აქვს Stukius-ბ: Jo.
Gulielmi Stukii scholia in PPE (sacrorum sacrificiorumque gentilium bre-
vis et accurata descriptio ad sacros et profanos scriptores), 1598.

არიანეს ყოველი სიტყვა ადგილების თუ ადგილობრივ მკვიდრთა შესახებ მხედველობაში მისაღებია და მოითხოვს ჩვენგან დიდ ყურადღებას.

2

კომაელეზის მიწა სამხედრო-პოლიტიკური თუ სხვა მიზნებისათვის გააოქმადებული პუნქტები შავი ზღვის სანაპიროებზე

ასეთებად იგულისხმება ის ადგილები, სადაც არიანე ჩერდებოდა, ალბათ, პოლიტიკური თუ სამხედრო ან სხვა მიზნების განსახორციელებლად. აღსანიშნავია, რომ არიანე ასეთი ადგილების შესახებ ყოველთვის მართავს მსჯელობას, ან ადგილის სახელს არჩევს, ან ჰავეს ან სიმაგრეებს, რომლებიც იქ არის აგებული. სრულფობით არაფერს წერს იმ ადგილების შესახებ, სადაც არ გაჩერებულა, მათი მხოლოდ სახელწოდება და მანძილები აქვს მოცემული.

I. ტრაპიზონში ხანგრძლივი შეჩერების დროს არიანე ვრცლად აღწერს ამ ქალაქის სამსხვერპლოებს, ჰერმესისა და ფილესის ქანდაკებებს, აღრიანეს ქანდაკებას, ბერძნულ წარწერას, რომელთა მიერ შესრულებულ მსხვერპლ-შეწირვას და სხვა.

II. ნავსადგურ ჰისოსში, ათვალეგრებს აქ მყოფ ქვეითა და ცხენოსან მცირერიცხოვან ჯარს, ჯარისკაცთა რაოდენობის შესახებ იმპერატორს ცნობას აწვდის.

არიანე ჰისოსში შეჩერდა, რადგან ჰისოსი შნიშენელოვანი პუნქტი იყო ძველითგანვე. IV—III საუკუნეებში ძველი წელთაღრიცხვით ძლიერი და აყვავებული ქალაქი იყო. ამას ამბობს Xen. An. I, 2, 24; IV, 1; Diod. XVII. 32. 4; St. Byz. Schol. Dionys. Perieg. 118. მართალია, სტრაბონის ხანისათვის დაკნინდა ეს ქალაქი და დაბად იქცა, მაგრამ მოხერხებული გეოგრაფიული მდებარეობა არ დაუკარგავს, არ გამქრალა და შემდეგ ისევ აღორძინდა „სუსუომენას“ („სუსარმის“) სახელით (Proc. B. G. VIII, 2). იგი დღესაც არსებობს „სურმენეს“ სახელწოდებით.

III. არიანეს შემდეგი შესასვენებელი პუნქტი არის პონტოს ქალაქი ათენი. აქ არიანე მეტად ვრცლად მსჯელობს ქალღმერთ ათენას ტაძარზე, ციხე-სიმაგრეზე, ჰავაზე და ადგილის, როგორც ნავსადგურის, თვისებებზე. ეს ადგილი დღესაც არ გამქრალა და სახელით „ფაზარი“ განაგრძობს არსებობას.

IV. ეტყობა მეტად საინტერესო ყოფილა სამხედრო-პოლიტიკური თვალსაზრისით აფსაროსი. აქ ყოფილა ჯარი (ჯარისკაცებისათვის არიანეს ხელფასი დაურიგებია), ჯარს იარაღი საკ-

მაო რაოდენობით ჰქონია, ყოფილა ციხე-სიმაგრე, მტკიცე კედელი, თხრილი, პურის მარაგი (ჯარისათვის) და საავადმყოფო.

აფსაროსი რომის იმპერიის საზღვრების დამცველ სიმაგრეთა სისტემაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პუნქტი იყო. არიანეს მიხედვით იქ რომის ჯარის ხუთი კოჰორტი იდგა. იმ დროისათვის ეს დიდ ძალას წარმოადგენდა. არიანეს ეს ცნობა დასტურდება ერთი წარწერით¹⁷, რომელშიც ნათქვამია, რომ მრავალ ლეგიონთა ცენტურიონი მარციუს ცელერი (ტრაიანეს მიერ დაჯილდოებული პართელებთან ომის დროს) ასრულებდა რომის დამხმარე ჯარის სადარაჯო რაზმების სარდლის მოვალეობას. ეს რაზმები მოთავსებული იყო აფსაროსში. ეს იყო ერთ-ერთი მრავალრიცხოვანი სამხედრო რაზმი ჩრდილო და აღმ. სანაპიროზე¹⁸. პავლე ინგოროყვა აფსაროსს აიგივეს თანამედროვე სარფთან¹⁹.

არიანე თავის ჩვეულებას აქაც არ ღალატობს და მსჯელობს სახელწოდების „აფსაროსის“ წარმოშობისა (მედვას ძმის აფსირტესგან აქვს აფსაროსს სახელი მიღებული) და „ტიანასა“ და „თონას“ შესახებ.

V. არიანეს თხრობის მოცულობის მიხედვით შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ იგი ფაზისში საკმაო ხანს შეჩერებულა, აქ სხვადასხვა სამუშაოებიც კი ჩაუტარებია მას (ამას დრო დასჭირდებოდა). აქ მეტად გრძელი მსჯელობაა მდ. ფაზისის (რიონი) წყლის თვისებების შესახებ, ნავსადგურში შემოსული ხომალდების შესახებ. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ფასიდელების ქალღმერთის ქანდაკების ხსენება. არიანესავე დასკვნით ამ ქვეყნის მკვიდრთა ქალღმერთი იგივეა, რაც მცირე აზიის ძველი ავტობოთანური მოსახლეობის დვთაება (მატრიარქალური ხანისა), ღმერთთა დედა, რეა-კიბელე.

მოხსენებულია ფაზისის ციხე-სიმაგრე, მისი მცველები ოთხასი რჩეული მეომარი, ორმაგი თხრილი. არიანეს აქ ნავსადგურის გაზაგრებისა და ციხის გარშემო მცხოვრებლების (ვაჭრების და გადამდგარი სამხედრო პირების) დაცვის მიზნით მესამე თხრილი შემოუვლია გარს კედლის გარშემო ადრე არსებული ორი თხრილის გარდა ნავსადგურისათვის და ციხის კედლის გარეთ მდგომი სახლებისათვის. კედლის მასალა-ნაგებობა წინათ პრიმი-

¹⁷ СІЛ. X, № 1202.

¹⁸ Л. А. Ельницкий, Из исторической географии древней Колхиды: ВДИ, 1938, № 2/3, гл. 308—311

¹⁹ პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, თბ., 1954, გვ. 204.

ტიული ყოფილა, მიწის კედელზე ხის კოშკები მდგარა, ახლა კი გამომწვარი აგურისაგან ყოფილა ციხის კედელი ნაშენები.

VI. შემდგომ არიანე მდ. ქობოსზე (ენგურზე) შეჩერებულა. ამ ადგილის შესახებ არაფერს ამბობს, ეს აიხსნება მისივე სიტყვებით: „თუ რატომ შევისვენეთ აქ და რა მოვიმოქმედეთ, შენტვის ნათელი გახდება ლათინური წერილიდან“ (თ. 10).

ქობოსი (Xῶπις) დიდი სანაოსნო მდინარე იყო და, ბუნებრივია, ის არ იქნებოდა სტრატეგიულ მნიშვნელობას მოკლებული²⁰.

VII. სებასტოპოლისში დაყოვნების დროს არიანეს დაუთვალეირებია ჯარი, ცხენები, იარაღი, ავადმყოფები, ციხესიმაგრე, თხრილი. დიოსკურია-სებასტოპოლისი რომ მნიშვნელოვანი ცენტრი იყო და მშვენივრად გამაგრებული ადგილი, ეს ცნობილთ ამბავია. Plin. VI, 15 ამბობს: „დიოსკურიადაში 300 სხვადასხვა ენაზე მოლაპარაკე ტომია, რომაელები აქ საქმეებს აწარმოებენ 130 თარჯიმნის საშუალებით“. სხვა მწერლებიც დიოსკურიაში მრავალი ეროვნების ადამიანთა თავმოყრაზე ლაპარაკობენ²¹. აღარ ვიმეორებთ ანტიკური ავტორების ცნობებს დიოსკურიის სამხედრო მნიშვნელობის შესახებ. რომაელთა უფლება სებასტოპოლისამდე აღწევდა ჩრდილოეთით: „ციხე-სიმაგრე დიოსკურია წარმოადგენს რომის საბატონო უკიდურეს პუნქტს პონტოს შესასვლელიდან მარჯვენა მხარეს“ („პერიპლუსი“ თ. 17).

ზემოთქმულიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ არიანე თხრობას ავრცელებს მხოლოდ რომაელთათვის საინტერესო პუნქტების შესახებ (სადაც ის, როგორც რომის ლევატი ჩერდებოდა კიდევ), სხვა ადგილებზე კი არაფერს ამბობს; მხოლოდ უბრალოდ ჩამოთვლის მათ და ითვლის მათ შორის არსებულ მანძილებს.

3

კოლხთა საკითხი

კოლხების სახელმწიფო ერთ დროს ყოვლად ძლიერი სახელმწიფო იყო. არგონაუტების მითით²² ეს სახელმწიფო ყვაოდა და

²⁰ Н. Ломоури, Из исторической географии древней Колхиды: ВДИ, 1957, № 4, стр. 100—101.

²¹ Strabo, XI, 2, 16 ერთნი ამბობენ, რომ დიოსკურიაში თავს იყრის 70 ტომი, მეორენი კი—300-იო. Anon. XLII, 1: ფაზისში 60 ტომი იყრის თავს.

²² არგონაუტების მითის პირველი სახე უნდა შექმნილიყო ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც სახელი „კოლხიდა“ არ არსებობდა და ამ მხარეს რალაც სხვა

დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა. აპოლონიოს როდოსელის პოემის IV წიგნში ფეაკების მეფე ალკინოე ეუბნება თავის მეუღლეს: „აეტზე უფრო ძლიერი მეფე არ არსებობს, მისდამი მოურიდებლობა არ იქნება კარგი, იგი, მართალია, შორს ცხოვრობს, მაგრამ თუ მოინდომა ელადას ომს გამოუცხადებს“²³. ოვიდიუს ნახონთან (Heroides, XII, 25—28) მედეა ამბობს: „ჩემი მამა სახელგანთქმულია, მას უპყრია თოვლიანი სკვითეთი, რაც კი პონტოს სანაპიროა“.

მაგრამ კოლხეთის სახელმწიფოს ძლიერება ძველ ხანას მიეკუთვნება. ჩვენს მეცნიერებაში ასეთად მიჩნეულია VI—III საუკუნეები²⁴. გ. მელიქიშვილის აზრით, „კულხა“ იყო ძლიერი გაერთიანება; მან თავისი უფლება გაავრცელა დიდ ტერიტორიაზე, რომელიც გადაჭიმული იყო შავი ზღვის სამხრეთ-აღმ. და აღმ. სანაპიროზე. თავდაპირველად კოლხები უფრო სამხრეთით იყვნენ, შემდეგ ჩრდილო-აღმოსავლეთით წაიწიეს. VII ს-ში ბერძენ კოლონისტებს სამხრ. აღმ. და აღმ. სანაპიროზე დახვდათ მსხვილი პოლიტიკური გაერთიანება და ამ სანაპიროს მაშინ დაერქვა კოლხიდა²⁵.

ერქვა (შეიძლება გაია, აია: მიწა-ქვეყანა). ამ მითის შექმნა უნდა დაწყებულიყო მაშინ, როდესაც არამც თუ საერთო სახელი „ელადა“. „ელინები“ არ არსებობდა, არამედ არ იყო ჯერ დამკვიდრებული საბერძნეთის ტერიტორიაზე შემოსული პირველი ბერძენი ტომის სახელწოდება „აქველინი“, (დანაელნი, არგოსელნი). საბერძნეთს ხომ ბერძნების მოსვლამდე დაქვემდებარების შემოსვლის კარგა ხნის შემდეგაც „პელაზგია“ ეწოდებოდა ადგილობრივ მკვიდრთა „პელაზგების“ მიხედვით (ჰეკატე ნილეტელი და სხვა მრავალი ავტორი).

სკრატონი ამბობს (VIII 6,9): „ვერიბიდეს მიხედვით ელადის მცხოვრებთ წინათ პელაზგები ეწოდებოდათ, მერე დანაელები... ელინები პელაზგებად, დანა ელებად და არგოსელებად იწოდებოდნენ“.

არგონავტების მითში მოცემული ძველი ვითარებაა შემონახული ოვიდიუს ნახონთან, მასთან არგონავტებს ელინები კი არ ეწოდებათ, არამედ პელაზგები (Heroides XII, 29; XII, 83; Metam. VII., 133).

²³ აპოლონიოს როდოსელი, არგონავტიკა, ავ. ურუშაძის თარგმანი, თბ., 1948, გვ. 186.

²⁴ უნდა ყურადღება მიექცეს იმ გარემოებას, რომ კოლხების სიძლიერის ხანის დღეს ჩვენს მეცნიერებაში მიღებული დათარიღება არ არის ზუსტი, თუ მხედველობაში მივიღებთ არგონავტების მითში მოცემულ სურათს. ეს სურათი გაცილებით უფრო ადრინდელ ხანას ასახავს. ხომ დადგინოდა, რომ არგონავტების მითი ტროის მითზე უფრო ძველია.

²⁵ Г. Меликишвили, Напри—Урарту, Тб., 1954, გვ. 412—413.

პეროდოტეს მიხედვით, ფაზისი კოლხებს ეკუთვნოდათ, სამხრეთ სანაპიროზე კი კოლხები თერმოდონტის მიდამოებში ცხოვრობდნენ (II, 104). ქსენოფონტის დროს უკვე კოლხების სამკვიდრებელი ტრაპიზონის სანახების დასავლეთით აღარ ყოფილა გავრცელებული (Anab, IV, 8, 22—24). სტრაბონით კოლხები ტრაპიზონის აღმოსავლეთით იყვნენ (XII, 31, 17). სტრაბონის წყაროსდროინდელ კოლხეთის შეფეებს ძალა აღარა აქვთ, მათ ქვეყანა სკებტუქიებად დაჰყვეს (XI, 2, 18).

კოლხების მეფის შესახებ არიანე არაფერს ამბობს. იხსენიებს მათ მხოლოდ ასე: „კოლხები ტრაპეზუნტის აღმოსავლეთით არიან, როგორც ქსენოფონტიც ამბობს (αμφίπλευρον ἔστιν Ἰσθμὸν λείπει). რომ არიანეს დროს აქ ნამდვილად იყვნენ კოლხები და „პერიპლუსი“ არ იმეორებს უბრალოდ ქსენოფონტის ცნობას, ეს ჩანს ჯერ ერთი იქიდან, რომ, როგორც ცნობილია, არიანე ტრაპიზონში ნამდვილად ყოფილა და თავისი ტექსტით შემოპყოლია ზღვის ნაპირს, და რად დასჭირდებოდა „პერიპლუსის“ ამ ნაწილში მას ქსენოფონტის ვამეორება, და შემდეგ, სხვაგან (მეშვიდე თავში) ის ადასტურებს ისევ კოლხების აქ ნამდვილად ყოფნას: „მდინარე ოფისი გამოპყოფს კოლხების მიწას თიანიკესაგან“ (ქანეთისაგანო). ოფისის ზემოთ კოლხები „პერიპლუსში“ აღარ ჩანან.

აქედან ცხადია, რომ არიანეს დროს და მასზე გაცილებით უფრო ადრეც კოლხების ძლიერებაზე ლაპარაკი არ შეიძლება. აქ ასპარეზზე გამოსულნი არიან სხვა ეთნიკური ჯგუფები, რომლებიც აგრეთვე ქვეყნის ავტოხთონები იყვნენ, მაგრამ თუ წინათ კოლხთა სახელი ჭფარავდა მათ სახელს, ახლა ასეთი დაჩრდილვის შესაძლებლობა მოსპობილია, ამათ დამოუკიდებლობისაკენ იწყეს სწრაფვა და თავიანთი სახელიც წინ წამოსწიეს. არიანესდროინდელი (II ს. ახ. წ. ა.) დას. საქართველო ცალკეული ეთნიკური ჯგუფების აღზევებისა და განვითარების სურათს იძლევა, ხოლო შემდეგ კი ამათ შორის უძლიერესმა იკისრა ქვეყნის გამაერთიანებლის როლი და მეხუთე საუკუნის ანონიმი მწერალი წერს: „დიოსკურიადიდან ან სებასტოპოლისიდან მდინარე აფსაროსამდე წინათ ცხოვრობდა ხალხი კოლხებად წოდებული, ახლა ლაზებად სახელმეცვლილი“ (XLII, 7).

დასავლეთ საქართველოს სანაპირო მხარეში მოგიწადრე
ეთნიკურ ჯგუფთა ვინაობა

ტრაპეზუნტიდან ძველ ლაზიკემდე (ნიკოფსიამდე) არიანეს მიხედვით მოსახლეობენ: კოლხები, სანები, მაკრონები, ჰენიოხები, ძიდრიტები, ლაზები, აფსილები, აბასკები (მთიანეთში), სანიგები, ძილქები.

სანები იგივე ჰანები არიან, მათი სახელი ხან *Σάνοι* იწერებოდა, უფრო მოგვიანებით *Τζάνοι*. ამათ ქვეყანას *Τζανუაჩი*, *Σανუაჩი* ეწოდებოდა. არიანე გეთავაზობს მესამე სახელწოდებას *Θιανუაჩი*-ს (თ. 7), ხოლო 1598 წელს არიანეს სქოლიოების გამომცემელი Jo. Guilielmus Stankius-ი წერს, რომ „კაპადოკიის ქ. ტიანა ტრაპეზუნტის ახლოს აღმოსავლეთითაა საძებნი და არიანე იძლევა იმ მხარის სახელს; რომელშიც თიანა-ტიანა შედიოდაო. სახელდობრ „თიანიკეს“ (ჰანეთს ნ. კ.). ამ ცნობის მიხედვით ბერძნებს კიდევ მეოთხე დაწერა ჰქონიათ სახელისა „ჰანი-ჰანეთი“ *Τιανუაჩი* ან *Τσανუაჩი*.

მაკრონები²⁶ იგივე ჰანები ყოფილან. *Stephanus Byz.*: მაკრონები, რომელთაც ახლა სანები ეწოდებათ. *Eust. D. Per.* 765: სანები მაკრონები არიან. სანებს სტრაბონზე ადრე მაკრონებს უწოდებდნენ²⁷.

ჰენიოხების სახელი შეიცავს იმავე ხი-სუფიქსს, რომელიც გვაქვს საერთოდ ქართულ სატომო სახელწოდებებში — კოლხი, კარდუხი, მესხი, ტაოხი, კახი, სომეხი. ჰენიოხთა ტომი დასავლეთ საქართველოს ერთ-ერთ უძველეს ტომს წარმოადგენდა. ივ. ჯავახიშვილს²⁸ ჰენიოხები ჰანურ ტომად მიაჩნია. ასევე პავლე ინგოროყვასაც²⁹, ეს უკანასკნელი აიგივებს ჰენიოხებს, სანიგებსა და სანიხებს.

აფსილები არიანეს მიხედვით ლაზების ზემოთ ცხოვრობდნენ, კოდორსა და სოხუმს შორის, ვერ აღწევდნენ სოხუმამდე. პროკოპი კესარიელი (BG, VIII) ამბობს: „ქალაქ პეტრას პირ-

²⁶ ივ. ჯავახიშვილით ნეგრელები: ქ. ერ. ისტორია, ტ. I, 1957, საძიებელი.

²⁷ თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონი, გეოგრაფია, თბილისი, 1957, გვ. 256.

²⁸ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, I, 1913, გვ. 32.

²⁹ პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, გვ. 122, 124, 135.

დაპირ, მეორე ნაპირას... აფსილების ქვეყანაა. აფსილები ლაზების ქვეშევრდომნი არიან და ისინი ძველთაგანვე ქრისტიანები იყვნენ“ (იმ დროს, როდესაც აფხაზებმა ქრისტიანობა მხოლოდ VI ს-ში მიიღეს).

აფსილების სახელი როგორღაც უნდა იყოს აფსაროსთან დაკავშირებული. „ქართლის ცხოვრებაში“ მოხსენებული «აფსართა» დაკავშირებული უნდა იყოს „აფსილებთან“³⁰. აფსილების ეთნიკური ადგილის შესახებ მკვლევართა შორის ჯერ კიდევ ახრთა სხვადასხვაობა არსებობს.

სანიგები არიანეს მიხედვით სებასტოპოლისიდან (ეს ქალაქი მათ მიწა-წყალზე იმყოფებოდა) მდ. „მახემდე“ აღწევდნენ. იპოლიტე პორტელის³¹ მიხედვით „სანები, სანიკებად იწოდებიან და ვრცელდებიან პონტომდე, სადაც არის აბსარის გასასვლელი და სებასტოპოლისი და ჰისოს ნავსადგური და მდინარე ფაზისი“ Eus. Caes.³²: „სანები, რომელნიც აგრეთვე სანიგებად იწოდებიან, რომელნიც პონტომდე ვრცელდებიან, სადაც არის „მეერთება აფსაროსისა და სებასტოპოლისა და კაუსოს ნავსადგური და მდ. ფაზისი, ვიდრე ტრაპეზუნტამდე“. ამ წყაროებს სანები და სანიგები ერთი და იგივე ტომად მიაჩნია და ამ ტომის (ქანურის) გავრცელების არეში შემოაჭყავთ მთელი ტერიტორია სებასტოპოლისიდან ტრაპეზუნტამდე.

ამრიგად, არიანეს მიხედვით, დასავლეთ საქართველოს სანაპირო მხარე დასახლებული ყოფილა მთლიანად ქართველური ტომებით.

5

**აკიანესდკონდელი სახელმწიფოებრივი წარმოქმნები
შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე**

არიანეს მოხსენებითი ბარათიდან იმპერატორისადმი („პერიპლუსიდან“) შეიძლება რამდენიმე დასკვნის გამოტანა დასავლურ ქართული ეთნიკური ჯგუფების პოლიტიკური ორგანიზაციის შესახებ, მათი სახელმწიფოებრივი წყობილების შესახებ. „პერი-

³⁰ ქამთაალ მწერელი: ქართლის ცხოვრება, ნაწილი I, 1469 წლამდე, მ. ბროსეს გამოცემა, პეტერბურგი, 1849, გვ. 339.

³¹ SC, II, 446-7.

³² SC, I, 668.

პლუსის³⁴ XI თავში მოცემული ამ ჯგუფების თანმიმდევრული ჩამოთვლა მეფეების სახელებითურთ ერთ მკაფიო საერთო სურათს ქმნის. აშკარაა, რომ სტრაბონის სკებტუქიებიდან (ცენტრალური ხელისუფლების, კოლხთა მეფის დასუსტებიდან) დას. საქართველოში განვითარებულა რაღაც ახალი წყობა, რომელიც ამ საფეხურზე წარმოადგენდა ცალკეულ ერთეულებად დაყოფილ ქვეყანას. „საქართველოს ისტორიაში“³⁵ ვკითხულობთ: „ამ ტომთა მიწა-წყალს უწინ დამოუკიდებლობის ხანში კოლხთა მეფის სახელით სკებტუქები განაგებდნენ, ახლა ის „ბასილევსებს“ ემორჩილებოდა. ეს იყო გარკვეული პოლიტიკური რეაქცია, ძველისაკენ ხელოვნურად უკუქცევის ცდა, რასაც მიმართავდნენ, სანამ შეეძლოთ, რომელი დამპყრობლები“³⁶.

მცდარი აზრია, განსაკუთრებით იმ ნაწილში, სადაც რომის როლზეა ლაპარაკი. რომი იმდენად როდი ერეოდა ქვეყნის შინაგან ცხოვრებაში, რომ მას რაღაც ახალი წყობის დამყარების სურვილი გასჩენოდა. ასეთი რამ სხვა ქვეყნის მიმართ საერთოდ ძნელი მოსახერხებელია. ეს რომს არც აინტერესებდა: სამხედრო ვალდებულება და მცირე ხარკის გაღება, რომის სიუზერენობის ცნობა ქართველებისაგან,—ეს იყო რომის მიზანი, სხვას ის არაფერს თხოულობდა და მოსახლეობაც განაგრძობდა საკუთარი წესებით ცხოვრებას³⁷. უფრო გვიანდელი ცნობა რომ ავიღოთ აგათია სქოლასტიკოსისა (III, 15), იქ წავიკითხავთ: ბიზანტიელთა მიერ დანიშნული „წათე ჩაუდგა (ლაზთა) სამეფოს სათავეში, შეუდგა ამიერიდან საქმეების მოწესრიგებას და უვლიდა თვისტომთ, როგორც მას სურდა და როგორც მას მამაპაპური წესი (ὁ πατριος ἔρπειος) უკარნახებდა“³⁸.

მართალია, ეს ცნობა გვიანდელია და ბიზანტიურ ხანას ეკუთვნის, მაგრამ ადრე კიდევ უფრო ზერელე ხასიათს ატარებდა რომელიცა ჩაწვდომა ქართველთა შინაურ საქმეებში.

³⁴ საქართველოს ისტორია, თბილისი, 1956, გვ. 88—89.

³⁵ „ქოროხის ჩრდილოეთით მცხოვრებ ტომთა ოთხი ბასილევსი განწესებული იყო 98—134 წლებს შორის“, საქართველოს ისტორია, 1956, გვ. 88—89.

³⁶ ისევე, როგორც კოლხებისაგან დამოკიდებული სვანები თავის კანონებს მისდევდნენ (მენანდრე პროტიქტორი, ფრ. II)—სვანები თვითთავადნი (αὐτὸνόμοι γεγάσασ) იყვნენ.

³⁷ გეორგიკა, III, გვ. 85.

ხოლო, რაც შეეხება არიანესდროინდელ დასავლეთ საქართველოს, აქ საქმე შემდეგნაირად იყო მოწყობილი: კოლხების სახელმწიფო აღარ იყო, უკვე დიდი ხნის წინ კოლხებს დაუკარგავთ ქვეყნის გაერთიანების ძალა. ლაზებს ჯერ კიდევ ასეთი ძალა არა ჰქონდათ შეძენილი. ქვეყანა განაგრძობდა სიცოცხლეს, განვითარება მიდიოდა ახალი გზით. „ადგილობრივ ძალთა აღორძინება“²⁷ მდგომარეობდა ეთნიკური ერთეულების გაძლიერებაში. ასეთმა გაძლიერებამ გამოიწვია შემდეგ დას. საქართველოს ისევ გაერთიანება „ლაზიკის“ სახელწოდების ქვეშ. ლაზები რომ არ გამოსულიყვნენ ამ როლში, ამას სხვა ჯგუფი მოახერხებდა, რადგან ქვეყნის განვითარებას ასეთი გეზი ჰქონდა აღებული. ჩვენ სტრაბონთან გვაქვს ერთი ცნობა ლაზებზე უფრო ადრე სვანების ქვეყნის გაძლიერების შესახებ და მის მიერ სხვა მხარეების დამორჩილების შესახებ—XI, 2,19: „სვანები საუკეთესონი არიან სიმამაცისა და ძალის მხრივ; ფლობენ ისინი ირგვლივ ყველაფერს.. ჰკრებენ ლაშქარს 200.000 კაცის რაოდენობით“.

ასე რომ ასეთი ვითარება I—II საუკუნეების საქართველოში კანონზომიერი ყოფილა. მაგრამ სვანები მთებში ცხოვრობდნენ და ვერ იყვნენ კარგად ორგანიზებულნი. მათ არ აღმოაჩნდათ საკმაო ძალა ქვეყნის გაერთიანებისათვის (ისევე, როგორც აღმ. სანაპიროზე სხვა მცხოვრებთ ლაზებს გარდა) და ინტეგრაციის პროცესი დაავიროგვინეს ლაზებმა.

რეაქცია და უკანდახვევა რომ ყოფილიყო ძს, რაც აღწერილი აქვს არიანეს ეთნიკური ერთეულების (ისიც რომაელების მიერ ქვეყნისათვის თავზე მოხვეულის) სახით, და არა წინსვლა და გარდამავალი საფეხური უკეთესისაკენ, როგორღა იქნებოდა შესაძლებელი ქვეყნის იმდენად მოღონიერება, რომ ამ რამდენიმე პოლიტიკურ წარმონაქმნიდან²⁸ ისევ შექმნილიყო ერთიანი სახელმწიფო. არიანეს მიერ ასახული საფეხური ისტორიულად ემსახურებოდა ქვეყნის გაერთიანებას. მას ზიანი ისტორიისათვის არ მიუყენებია და ქვეყნის დაცალკეეებული ერთეულების მომძლავრებამ შემდგომში ის დადებითი შედეგი გამოიღო, რომ შეიქმნა ძლიერი ლაზეთი. ლაზებმა შემოიერთეს შემდეგ აბასკები, აფსილები, სვანები, მისიმიანელნი, სანიგები და სხვანი. საკმარისია წავიკითხოთ ამ ახალი სახელმწიფოს დახასიათება, აგათია სქოლასტიკოსის

²⁷ ს. ჯანაშია, შრომები I, 1949, გვ. 211.

²⁸ ამის შესახებ იხილეთ ცოტა ქვემოთ.

მიერ მოცემული, რომ ყოველგვარი ექვი გაგვეფანტოს და მიხედვით, რომ რომაელთა როლი აქ ქვეყნის განვითარების შინაგანი ძალების მოქმედების დროს ნულს უდრიდა და ისტორია თავის საქმეს აკეთებდა ყოველგვარი კომპრომისების გარეშე რაიმე უცხო გავლენის წინაშე. *Agath. III, 5*: „ძლიერსა და მამაც ტომს წარმოადგენენ ლაზები და ძლიერ ტომებსაც მბრძანებლობენ. ამაყობენ კოლხთა ძველი სახელით და ზომამზე მეტად ქედმაღლობენ; შესაძლებელია არც თუ ისე უსაფუძვლოდ. იმ ტომებს შორის, რომლებიც სხვა სახელმწიფოს ექვემდებარებიან, მე არ მეგულება არც ერთი სხვა ესეოდენ სახელგანთქმული და მორკმული როგორც თავისი სიმდიდრის სიუხვით, ისე ქვეშევრდომთა სიმრავლით, როგორც მიწაწყლის სიჭარბით და მოსავლიანობით, ისე ხასიათის სილამაზითა და სიციქვითი... ნაოსნობენ, გაჭრობენ და რომაელებთან კავშირის წყალობით (?) თავიანთი ცხოვრებისათვის სახელმწიფოებრივი და კანონითი სახე მიუტყიათ“, რეაქტიდან და მცდარი საწყისიდან ასეთი შედეგის მიღება ისტორიას გაუჭირდებოდა.

ამრიგად, არიანესდროინდელი დას. საქართველოს სანაპირო მხარე რამდენიმე ეთნიკური ჯგუფით დასახლებულ ქვეყანადა წარმოადგენილი. ამათგან უმეტესობას შეეფ ყავს. „უმეფო“ მხოლოდ სანების ტომია. არ არიან დასახლებული კოლხების და ძიდრიტების შეფეები.

რაც ითქვა, ქვეყნის საერთო სურათის განსაზღვრას ეხება. საკითხავია თვითონ ეს ეთნიკური ჯგუფები რას წარმოადგენდნენ, განვითარების რომელ საფეხურზე იყვნენ ისინი. ერთი რამ შეიძლება ითქვას ამთავითვე: ქანები სხვებისაგან განსხვავებულ ცხოვრებას ეწეოდნენ, ისინი საგვარეულო წყობას ინახავდნენ, მეფე არ ჰყავდათ (*ἔμφως ἀβασίλευστον*), და სხვებისაგან იზითაც გამოირჩეოდნენ, რომ რომაელების წინაშე სრულ ურჩობას იჩენდნენ და არაფრად ავდებდნენ მათ.

ამ ხანში უმეფობა საგვარეულო წყობას ნიშნავს, გვარის უფროსი ეყოლებოდათ მათ, მაგრამ არიანე გვარის უფროსისათვის არ ხმარობს ტერმინს *βασίλευς*-ს.

ჰენიოხებს და მაკრონებს ერთი საერთო მეფე ჰყოლიათ, ანქიალე. მეფის სასახლე მდ. პრიტანიდთან ყოფილა მოთავსებული: თუ არიანეს ამ ცნობას შევადარებთ სტრაბონისა და პლინიუსის ცნობებს, საყურადღებო ამბავი გამოირკვევა, სახელდობრ ის, რომ სტრაბონის წყაროსა და პლინიუსის შემდეგ არიანემდე ჰენიოხთა ცხოვრებაში დიდი ცვლილება მომხდარა.

ცნობილია, რომ ტომობრივი გაერთიანების წინ ადამიანთა საზოგადოება გვარებად იყოფა. ასურეთის მეფის ტიგლათფილესერ I-ის (1115—1077) წარწერები ასახელებენ „მუშქების 5 მეფეს“, სალმანასარ III-ის (860—825) წარწერები კი „ტაბალების 24 მეფეს“, რაც ცხადად მიგვითითებს, რომ ამ დროისათვის აღნიშნული ტომები ჯერ კიდევ გვაროვნული წყობილების ხანაში იმყოფებიან და დასახელებული „მეფეები“ სხვას არას წარმოადგენენ, თუ არა გვაროვნული წყობის სატომო ბელადებს³⁹.

ამ თვალსაზრისით უნდა მივუდგეთ სტრაბონის და პლინიუსის ცნობას. Strabo, XI, 2,13: „ჰენიოხებს ოთხი მეფე ჰყავდათ“ XVII, 3,24: „ჰენიოხები ვიწრო და ღარიბ ადგილებში ცხოვრობენ, ყაჩაღობითა და მომთაბარეობით ირჩენენ თავს“; XI 2,12: „ცხოვრობენ მეკობრეობით“. ამ პირობებში, რასაკვირველია, ჰენიოხები შემჭიდროებულნი და მტრისათვის წინააღმდეგობის გაწევის დიდი უნარის მქონენი ვერ იქნებოდნენ. ამასვე ამბობს სტრაბონიც XI, 2,3: „ჰენიოხებზე გადაიარა მითრიდატე ევპატორმა, რადგან ეს მხარე იოლად სავალი იყო“⁴⁰.

პლინიუსი მრავალ ტომად წარმოადგენს ჰენიოხებს: *Multis nominibus Heniochorum gentis*.

სტრაბონის თუ მისი წყაროს დროისათვის ჰენიოხები საგვარეულო წყობილების მქონენი ყოფილან და მათი ოთხი მეფე იგივე გვარის უფროსები არიან.

არიანეს დროს კი ამ ტომის სოციალური განვითარების პროცესი შორს წასულა, საგვარეულო წყობა დაშლილა და ძველი „ბასილევსი“, გვარის უფროსი, ტომის ნამდვილ მეთაურად, ბატონად, მონარქად ქცეულა. კიდევ უფრო მეტიც: ჰენიოხები მაკრონთა ტომს შეერთებიან და ორი ტომის კავშირი ჩამოყალიბებულა.

დანარჩენ ეთნიკურ ჯგუფებსაც თითო მეფე ჰყოლიათ და საქართველოს ისტორიის უფრო ძველი ხანების გათვალისწინების შედეგად, არქეოლოგიური მონაცემების შესწავლის შედეგად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ არიანეს „ტომთა“ გაერთიანებანი, რომელთა სათავეში მეფეები იდგნენ, სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნები ყოფილან. რომ აქ სწორედ სახელმწიფოსთან, სოც. დიფერენციაციასთან,

³⁹ გ. მელიქიშვილი, საქართველოში კლასობრივი საზოგადოებისა და სახელმწიფოს წარმოქმნის საკითხისათვის, თბილისი, 1955, გვ. 6.

⁴⁰ სტრაბონი, გეოგრაფია, თ. ყაუხჩიშვილის თარგმანი, 1957, გვ. 38—39.

შეტად ინტენსიურ კულტურულ თუ ეკონომიურ ცხოვრებასთან გვაქვს საქმე და არა პრიმიტიულ გვაროვნულ წყობასთან, ამისი საბუთები მოაქვს არქეოლოგიურ გათხრებს, რომელთა მონაცემებით ირკვევა, რომ არიანემდე რამდენიმე საუკუნით ადრე აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში ფრიად განვითარებული ყოფილა მიწათმოქმედება და ხელოსნობის სხვადასხვა დარგები⁴¹.

„პროფესიონალური ხელოსნობის მაღალი განვითარების ბუნებრივ შედეგს წარმოადგენს აღებ-მიცემის ფართო განვითარება, როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე უცხო ქვეყნებთან⁴²“.

სტრაბონი (XI, 2,17) წერს: ფაზისი კოლხების სავაჭრო ნავსადგურია; კოლხეთში უხვად მოჰყავთ სელი, კანაფი, ცვილი და ფისი; სელის წარმოებამ სახელიც კი გაითქვა, იგი უცხო ქვეყნებში გაჰქონდათ⁴³.

საქართველოს ტერიტორიაზე პოულობენ შემოტანილ ჭურჭელს, ნელსაცხებელს, ეგვიპტურ და ფინიკიურ თუ სხვა ქვეყნების ნივთებს.

აღებ-მიცემობის ასეთი ფართო მასშტაბით წარმოება (რაც არქეოლოგიური მასალის გარდა ანტიკურ ავტორთა ცნობებითაც დასტურდება) გულისხმობს ფულის არსებობას. VI საუკუნიდან ადგილობრივ იჭრებოდა „კოლხური თეთრი“ მონეტა. მონეტებში აღმოჩნდა კოლხეთის ტერიტორიის გარდა ქერსონესში, ნიმფეაში, არმაზში, ყირიმში, შუა აზიაში⁴⁴.

VI—V საუკუნის მასალა ავლენს აგრეთვე კოლხეთის მოსახლეობაში არსებულ ქონებრივ უთანასწორობას.

„მიწათმოქმედების განვითარებამ, პროფესიონალური ხელოსნობის დაწინაურებამ, სასოფლო-მეურნეობის მკვეთრმა გაცხოველებამ და ფულის ინტენსიურმა ტრიალმა, უეჭველია, დიდი გავლენა მოახდინეს კოლხეთის, განსაკუთრებით მისი შარის რაიონების მოსახლეობაზე—განაპირობეს სასოფლო თემის ინტენსიური შლის პროცესი, მისი წვევრების ერთი, მცირე ნაწილის გამდიდრება და მეორე ნაწილის გაღატაკების პროცესი. ყოველივე ზემოთქმული გვაფიქრებინებს, რომ საზოგადოების მდიდრებად და

⁴¹ Г. С. Читая, Земледельческие системы и пахотные орудия Грузии: Вопросы этнографии Кавказа, 1952, გვ. 99.

⁴² Б. А. Куфтин, Материалы к археологии Колхиды, т. II, 1950, стр. 78.

⁴³ გ. მელიქი შვილი, დასახელებული შრომა, გვ. 106.

⁴⁴ დ. კაკანაძე, ქართული ნუმიზმატიკა, თბ., 1950, გვ. 25—27.

ღარიბებად გათიშვამ და ერთმანეთისადმი დაპირისპირებამ, მონების შედარებით მრავალრიცხოვანი ფენის გაჩენამ და მისმა დაპირისპირებამ თავისუფლებისადმი, აქ უკვე ისეთ საზღვრებს მიაღწია, როდესაც წარმოიქმნება „მანქანა ერთი კლასის ბატონობის შესანარჩუნებლად მეორე კლასის მიმართ—სახელმწიფო“. ამიტომაც შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ ის დიდი პოლიტიკური წარმონაქმნი, რომელიც ზემომოტანილი მასალების მიხედვით უნდა არსებულიყო თანამედროვე დას. საქართველოს ტერიტორიაზე, ძვ. წ. ა. VI—III ს-მდე მაინც სახელმწიფოებრივი ერთეული უნდა ყოფილიყო“⁴⁵.

არიანესდროინდელი ეთნიკური ჯგუფების ორგანიზაციებიც, რომის მიერ დადასტურებული სამეფო ძალაუფლებით, საქალაქო ცხოვრების განვითარებული ფორმით და სოც. დიფერენციაციით, რასაკვირველია, სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნები იყვნენ.

ამასვე ამბობს ს. ჯანაშია: „რაკი ლაზების, აფსილების, აბასკების და სანიკების მეთაურებს თავიანთი უფლებები რომის იმპერატორისაგან ჰქონდათ მიღებული და არა საკუთარი საზოგადოებისაგან, ცხადია, რომ ისინი ტომურ-გვაროვნული საზოგადოების ბელადებად ვერ ჩაითვლებიან და ვერც მათი საგამგეო მიიჩნევა ტომურ-გვაროვნულ ორგანიზაციად. ეს პატარა ბატონები ადგილობრივ საზოგადოებრივ ძალებს უნდა დაყრდნობოდნენ, ეს უკვე გარკვეულ სოც. დიფერენციაციას გულისხმობს“⁴⁶.

არიანეს მეფეები ნამდვილი ბატონები იყვნენ სამეფო ძალაუფლებით, კიდევ უფრო მეტიც, ისინი სამეფო ნიშნებს რომის იმპერატორისაგან იღებდნენ, მაგრამ ქვეყანას მართავდნენ საკუთარი და არა უცხო კანონების მიხედვით. რა ვუყოთ, რომ ეს ქვეყნები მცირე მოცულობისა იყო, მაინც თითოეული მეფის სამფლობელო სახელმწიფოებრივ წარმონაქმნს წარმოადგენდა და ამ წარმონაქმნების დასრულება, გამსხვილება, ერთ, ლაზეთის ძლიერ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბება, არიანეს შემდეგ მოხდა, V საუკუნეში.

⁴⁵ გ. მელიქიშვილი, დას. შრომა, გვ. 119—120.

⁴⁶ ს. ჯანაშია, შრომები, ტ. II, ეგრისის სამეფოს წარმოშობა, 1952, გვ. 309.

დასავლეთ საქართველოს სამეფოები და ორბი
ახ. წ. ა. II საუკუნეში

ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში გარკვეული აზრი არსებობს იმის შესახებ, თუ რა მიმართებაში იმყოფებოდნენ რომთან არიანესდროინდელი დას. საქართველოს სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნები.

როგორც არიანეს ბიოგრაფიიდან ირკვევა (იხ. ადრიანეს რესკრიპტი არიანეს მიმართ და სხვა ბიოგრაფიული ცნობები), რომს დას. საქართველოში ამ დროს აინტერესებდა უმთავრესად იმპერიის საზღვრების უშიშროების უზრუნველყოფა, და ქართველ მეფეთა უბირატეს მოვალეობას წარმოადგენდა თავიანთი ქვეყნის ჩრდილო საზღვრის დაცვა, რათა ალანები⁴⁷ და ჰუნები არ შემოჭრილიყვნენ აქ (რაც, სხვათაშორის, ქართული სამეფოების ინტერესებშიც შედიოდა). მეფეს ჯარი უნდა გამოეყვანა საჭიროების დროს და ხალხს მცირეოდენი ხარკი გადაეხადა. ამის სამაგიეროდ სამეფო ნიშნები ეგზავნებოდათ მეფეებს რომიდან. თუ როგორი იყო ეს ნიშნები, ამის შესახებ წერს გვიანდელი, უკვე ბიზანტიელი მწერალი, აგათია სქოლასტიკოსი.

აგათია სქოლასტიკოსის დროს (VI ს.) სამეფო ნიშნები ლაზეთის მეფისათვის ბოძებული ბიზანტიის კეისრისაგან შემდეგი ყოფილა: „წათემ რომაელთა მეფისაგან, მიიღო, როგორც ეს ძველთაგანვე დაწესებული იყო, მამა-პაპის სახელო და საამისო (სამეფო) ნიშნები. ეს ნიშნებია ოქროს გვირგვინი, თვალმარგალიტით შემკული, კოჭებამდე გრძელი ქიტონი, ოქრომკედით მოქარგული. მიტრა, აგრეთვე ოქროთი და თვლებით შემკული და წითელი წაღები. ძოწეული ქლამიდის ტარების ნება კი არ ჰქონდათ ლაზთა მეფეებს, მხოლოდ თეთრისა შეეძლოთ; რაც სრულიად საყოველთაოა და ჩვეულებრივი, შუაში ორივე

⁴⁷ აღანთა შემოსევებისაგან იმპერიის აღმოსავლეთი საზღვრების დასაცავად თვით იბერიასთან შეთანხმების გარდა ადრიანეს სხვა ღონისძიებაც მიუღია. ამ მხრივ ყურადღებას იქცევს VI ს-ის ბიზანტიელი მწერლის—იოანე ლიდეს ნაშრომში—„რომაელთა სახელმწიფო თანამდებობათა შესახებ“ დაცული ცნობა, რომელშიც მოთხრობილია, რომ ფლავიუს არიანეს კაპადოკიაში მმართველობის დროს დაუთვალეობა კასპიის კარი (ანუ დარიალი). მ. ინაძე, იბერიისა და რომის ურთიერთობა II ს-ის პირველ ნახევარში, ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, I, 1955, გვ. 313.

მხრით ოქროს ქსოვილით არის ალაპლაპებული. მეფურია ქლამიდის აბზინდიც, თავისი აკინძული თვლებითა და სხვა მორთულობით⁴⁸.

როგორც არ უნდა ყოფილიყო სამეფო ნიშნები, ყოველშემთხვევაში მათი მიღება მეფეებს აკისრებდა სამხედრო ვალდებულებას. კანონები კი სახელმწიფოს მართვის დროს ქვეყანას საკუთარი ჰქონდა.

ასეთი დამოკიდებულება ვასალური იყო. „ლაზთა მეფეები, რამდენადმე მაინც ვასალურად იყვნენ რომზე დამოკიდებულნი. ისინი იმპერატორისაგან იღებდნენ სამეფო ნიშნებს, გვირგვინს და სხვ. რომის კეისრებს თავიანთ სამეთვალყუროდ მიაჩნდათ ეგრისიდან ჩრდილო კავკასიაში გარდამავალი გზები და ისინი ლაზებს აკისრებდნენ ამ გზების დაცვას ჰუნთა და ალანთა შემოსევისაგან⁴⁹.

ასეთი ვითარება იყო არიანეს შემდეგ. არიანეს დროსაც რომაელების ბატონობა არ ყოფილა შემდგომ საუკუნეებზე უფრო მკაცრი ფორმით მოცემული. ჩვენ უფრო გვიანი ხანის წყაროები მოგვებოვება არიანესდროინდელი ამბების გასარკვევად, მაგრამ ეს წყაროები ხშირად უფრო ადრინდელ ამბებს გადმოგვცემენ ხოლმე.

ს. ჯანაშიას აზრით, ლაზები რომაელთა ქვეშევრდომები არიან, ხარკს არ იხდიან და საერთოდ მათ არ ემორჩილებიან. მათ აწევთ მხოლოდ ერთადერთი, სამხედრო მოვალეობა. „ლაზების მეფე კეისრის ვასალია, რომელსაც თავისი სიუზერენის წინაშე მხოლოდ სამხედრო სამსახური აწევს მოვალეობად“.⁵⁰ არიანეს შემდეგ საქართველოში არიანესდროინდელი მეფეების ვასალობა რომის კეისრის წინაშე სისტემად გადაქცეულა და აქ ვასალებს ვასალები გასჩენიათ. ლაზები დას. საქართველოს გაერთიანების დროს ხომ იქვემდებარებდნენ სხვა ხალხებს. აბასგები ძველითგანვე ლაზების ქვეშევრდომნი იყვნენ (Proc. Goth. VIII, 3), ასევე აფსილებიც (Goth. VIII, 2), მისიმიანები (Agath. III, 15). ლაზების ქვეშევრ-

⁴⁸ Agath. III, 15; გეორგიკა, III, გვ. 84—85.

⁴⁹ საქართველოს ისტორია, 1956, გვ. 90. ცხადია, რომ უპირატესად სამხედრო მიზნების არსებობა არ გამორიცხავს რომის სავაქრო თუ სხვა ინტერესებს ლაზიკის მიმართ.

⁵⁰ ს. ჯანაშია, ეგრისის სამეფოს წარმოშობა: შრომები, II, 1952, გვ. 317—8.

დომი იყო სკუმიაც სვანეთთან ერთად. სვანები თეოდოსის დროიდან ლაზებს ექვემდებარებოდნენ, ეს ურთიერთობა 388—395 წლებში დამყარდა (მენანდრე, ფრ. II; პროკოპი BG VIII, 2, 46 და სხვ.).

„ამ ტომთა მფლობელების მთავარი მოვილეობა ეგრისის მეფის წინაშე სამხედრო სამსახურში მდგომარეობდა. ყველა დასახელებული ტომი ეგრისის იმ ჩრდილოეთით საზღვარზე მოსახლეობდა, რომლის დაცვაც შეადგენდა თვით ეგრისის მეფის ძირითადსა და ერთადერთ მოვალეობას კონსტანტინეპოლის იმპერატორის წინაშე“⁵¹.

ყურადღება უნდა მიექცეს ერთ ფაქტს: არიანე-ლაზების სამხრეთით მცხოვრებთა მეფეების რომის მიერ დანიშვნის შესახებ არაფერს ამბობს. დანიშნული მეფეები ჰყავთ ლაზებს, აფსილებს, აბასკებს, სანიგებს, ჯიქებს ხოლო სამხრეთით: კოლხების მეფეს საერთოდ არ ასახელებს; სანები უმეფონი და რომაელებისადმი ურჩინი არიანო; ჰენიოხების და მაკრონების მეფის, ანქიალეს და მოკიდებულების შესახებ რომთან არაფერს ამბობს. აფსაროსამდე მოდის ასეთი მეფეების გამგებლობაში შემავალი ტერიტორია. აფსაროსიდან მოყოლებული კი ლაზები ცხოვრობდნენ და მათ მეფეს მალასას ადრიანესაგან ჰქონდა სამეფო ნიშნები ბოძებული. აფსაროსის სამხრეთით ტრაპიზონამდე რომაელებს მოეპოვებოდათ დასაყრდენი პუნქტები და არიანე ამ პუნქტებში ჩერდებოდა კიდევ: ტრაპეზუნტში, ჰისოსში, ათენში, მაგრამ ეტყობა, აქ მეფეების დახარკვასა და სამეფო ნიშნების ბოძების წყალობით სამხედრო ვასალად გახდომას რომაელთათვის არც თუ ისე გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა და ამიტომ აქაურ მეფეებს თავს ანებებდნენ. ალბათ ალანები და ჰუნები (რომელთაგან პროვინციის დაცვის საქმის ხელმძღვანელობა ლეგატ არიანეს ჰქონდა დავალებული) უფრო ჩრდილოეთით გადმოდიოდნენ აფსაროსის ზემოთ და ამ სანაპიროს დაცვისათვის რომაელებს გამოყენებული ჰყავდათ ლაზები, აფსილები, აბასკები, სანიგები, ჯიქები და მათ მეფესთან დებდნენ სამხედრო ხელშეკრულებას. მართლაც, კავკასიის ალანები ხომ კლუზორის გადასასვლელთან ცხოვრობდნენ, ახლანდელი აფხაზეთის ჩრდილო ნაწილში კავკასიონის მთების გასწვრივ, ეტყობა ესენი ჩრდილოეთით უფრო მოდიოდნენ, ვიდრე სამხრეთით (ე. ი. პონტოს აღმოსავლეთ სანაპიროს ესხმოდნენ თავს და არა სამხრეთ-აღმოსავლეთს).

⁵¹ ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა, შრომები, ტ. II, 1952, გვ. 318—19.

ამ ფონზე სრულიად განსაკუთრებული ადგილი უჭირავთ არიანესთან ძიღრიტებს. ამათი სამკვიდრებელი გამოყოფილა რომაელების სამეთვალყურეო ადგილებიდან. ანონიმიც იხსენიებს ძიღრიტებს (XLI, 10). არიანე მეთვრამეტე თავში ამბობს: „მაკრონებისა და ჰენიოხების გვერდით ძიღრიტებია, ესენი ფარსმანის ქვეშევრდომნი არიან“.

ეს ცნობა უაღრესად მნიშვნელოვანია იბერიის მეფის უფლების გავრცელების თვალსაზრისით დას. საქართველოს ტერიტორიის მიმართ.

აქ ლაპარაკია იბერიის მეფეზე, ფარსმან II-ზე, რომლის შესახებ დიონ კასიუსი მოგვითხრობს⁵².

იბერიის ძლიერებისა და აყვავების ხანში, III ს-ში ძვ. წ. ა. ქართლის მმართველებმა თავისი ძალაუფლება მეტად დიდ ტერიტორიაზე გაავრცელეს.⁵³ ამის შესახებ სხვა ცნობათა შორის ლეონტი მროველის ცნობაც ლაპარაკობს. ქართლის ტერიტორიის განხილვის დროს ლეონტის ეგრისის შესახებაც აქვს ლაპარაკი: „ქუჯი იყო ერისთავი ეგრისისა“⁵⁴. ქუჯი ერთ-ერთი იმათგანი იყო, რომელთაც ჩვენ კოლხეთის მეფეებად ვვარაუდობთ⁵⁵.

უკვე ძვ. წ. ა. III საუკუნიდან ეგრისი (კოლხეთის სამეფო) მოექცა იბერიის პოლიტიკური გავლენის ქვეშ. კოლხთა უმაღლესი ადმინისტრაციის წარმომადგენელმა, რომლის სატახტო ქალაქი იყო ციხე-გოჯი, მეფე ფარნავაზი „უფლად“ აღიარა, ხოლო თავისი თავი—მის „მონად“⁵⁶.

II ს. ძვ. წ. აღ. იბერიის სამეფო სუსტდება და კარგავს ბევრ მხარეს. ახ. წ. ა. I და II საუკუნეებში კი იბერია ისევ ძლიერდება. იბერიის პოლიტიკური ერთეული ისევ აღდგება თავის უფლებებში და იბრუნებს ძველ ოლქებს. ახლა მიუხედავად რომის და სპარსეთის მხრივ შეზღუდვისა, იბერია ისევ ძლიერი პოლიტიკური ერთეულია.

იბერიის ამ სიძლიერეზე მიუთითებს არიანეს ცნობა: „ძიღრიტები ფარსმანის ქვეშევრდომნი არიან“ (თ. 11), ეტყობა იბერიას ამ დროს თავისი ხელი ზღვის სანაპირომდე გაუწვდენია და რომაე-

⁵² Dio Cassius, Historia Romana, LVIII, 86. ის. გ. წერეთელი, არმაზის ბილინგვა, „ენიმკის მოამბე“, ტ. 13, თბ., 1942, გვ. 33.

⁵³ გ. მელიქიშვილი, დას. შრომა, გვ. 142.

⁵⁴ ქართლის ცხოვრება, ტ. 1, თბ., 1955, ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა; გვ. 24, 23.

⁵⁵ გ. მელიქიშვილი, დას. შრომა, გვ. 145.

⁵⁶ საქ. ისტორია, თბ., 1956, გვ. 64.

ლებისათვის მეტოქეობა გაუწევია დასავლეთ საქართველოს ერთი მხარის დაქვემდებარების საკითხში⁵⁷.

7

ჩუპინათვის

ფლავიუს არიანეს „პერიპლუსი“ წარმოადგენს შავი ზღვის სანაპიროების დეტალურ აღწერას. თითქმის მთელი თხზულება შედგება გეოგრაფიული ობიექტების ჩამოთვლისაგან ამ ობიექტთა შორის მანძილების გამოანგარიშებით. მხოლოდ რამდენიმე ადგილას ლალატობს ავტორი ამ პრინციპს და ჩაუბრუნებს ძველსა თუ მის თანამედროვე ცნობებს ტომთა და ადგილთა შესახებ, ზოგჯერ ფრიად ყურადსაღებს და საინტერესოს, ზოგჯერ კი სრულიად ზედმეტსა და უმნიშვნელოს (ასეთია, მაგალითად, ოცდამეოთხე თავში გრძელი თხრობა კუნძულ ლევკეზე აქილევსისა და პატროკლეს მიერ მოგზაურთა წინაშე სიზმარში გამოცხადების შესახებ).

თხზულების მკითხველს ექმნება მეტად მკაფიო წარმოდგენა შავი ზღვის სანაპიროებზე არსებული დასახლებული ადგილების, მდინარეების და აღმ. სანაპიროზე მოსახლე ტომების შესახებ.

რუკის შედგენამ ერთხელ კიდევ ცხადყო, რომ არიანე თავისი აღწერილობის დროს მიყვება ზღვის სანაპირო ხაზს, თითქმის არსად არ იყურება ქვეყნის სიღრმეში. ამ მხრივ გამონაკლისს წარმოადგენს კოლხეთის მიდამოების მიმართ მხოლოდ სანების—ჭანების და მათი ქვეყნის: თიანიკე-ჭანეთის და აბასკების მოხსენება, ეს ტომები ნაპირს დაცილებულნი იყვნენ და მთიანეთში ცხოვრობდნენ. კავკასიონის მწვერვალს კი, სტრობილს, იმიტომ ასახელებს, რომ მისივე თქმით, ეს მწვერვალი ჩანს კოდორიდან სოხუმამდე მოგზაურობის დროს.

არიანეს მიერ მოცემული მანძილები, ხშირად მეტად ჭეშმარიტი, პედანტური სიზუსტით არ გამოირჩევა და შემთხვევათა

⁵⁷ ამ საკითხისათვის შეიძლება საინტერესო აღმოჩნდეს კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობა, რომლის მიხედვით იბერიაში შედიოდა არტანუჯი და მისი მიმდგომი მხარეები (გეორგიკა, IV, 2, გვ. 274—287). კონსტანტინე ხომ მეათე საუკუნის ამბებს არ გადმოგვიცემს, არამედ უფრო ადრინდელს. არიანეს მიხედვით ძიღრიტები სწორედ არტანუჯის ჩრდილოეთით ბინადრობდნენ. თითქოს აქ საქმე გვაქვს იბერიის გამაერთიანებელი ტენდენციის (რასაკვირველია მეტად მკრთალ) ჩანასახთან.

დიდ უმეტესობაში მიახლოებით რიცხვებს გვთავაზობს. ეს შეუიარაღებელი თვალისათვისაც ჩანს ჯერ ერთი იქიდან, რომ სულ დამრგვალებული რიცხვებია „პერიპლუსში“ მოცემული. შემდეგ, ერთი და იგივე რიცხვი ხშირად მეორდება, მაგ. ავტორის განსაკუთრებული სიყვარულით სარგებლობს მანძილი „90 სტადიონი“, ასევე კარგადაა განწყობილი 150, 180 სტადიონის მიმართ, ამათ გარდა უმეტესად გვხვდება 30 და 60 სტადიონი.

სტადიონთა ერთი და იგივე რაოდენობა მეორდება მიყოლებით რამდენიმე პუნქტის მიმართ: მაგ. ბათისიდან აკინასამდე 90 სტადიონია, აქედან ისისამდე—90, ისისიდან მოგროსამდე—90 და ასე შემდეგ ქობოსამდე სულ 90 სტადიონია დასახელებული. ცნობილია, რომ ასე სიმეტრიულად განლაგებული მდინარეები თუ სხვა ობიექტები ბუნებაში არ არსებობს. ასე რომ პუნქტების მიგნებისას ორი-სამი და ზოგჯერ მეტი კილომეტრის სხვაობის დაშვება არიანეს მანძილების მიმართ ჩვეულებრივ ამაღლ უნდა იქცეს რუკის შემდგენელისათვის.

რუკის შედგენის დროს საჭირო გახდა არიანეს ამ თავისებურებათა გათვალისწინება, აგრეთვე სანაპირო ხაზის მიხვეულ-მოხვეულობისათვის ანგარიშის გაწევა. დიდი სხვაობის დაშვება მანძილებში მაინც არ შეიქნა საჭირო (მხოლოდ 1—3 კ-მდე). არიანეს სტადიონები კოლხეთისა და თურქეთის მიმართაც მრავლისაგან უმრავლეს შემთხვევაში რუკის შექმნის სამუალებას იძლევა, მაგრამ II ნაწილში (სამხრეთ სანაპიროზე) ზოგი პუნქტი გამოტოვებული იქნა. მათი შეტანა რუკაზე არ მოხერხდა, რადგან ირლვეოდა რუკის მთელი აღნაგობა, ობიექტებს შორის მანძილები იცვლებოდა და ცნობილ ადგილთა მდებარეობა ისე გადაინაცვლებოდა, რომ რუკა საერთოდ აღარ გამოდიოდა.

ასე მაგალითად, ვერ მოთავსდა ბითვინიაში კალპეს ნავსადგური, რადგან არიანეს მიხედვით მდინარე ფსილისიდან კალპემდე 210 სტადიონია, ე. ი. დაახლოებით 37 კილომეტრი, ეს თითქმის ცნობილ მდინარე სანგარიოსამდე (საკარია) მოდიოდა და შემდეგი ანგარიში ირლვეოდა. ამას გარდა, რუკაზე ვეღარ თავსდებოდა არიანესაგან მოცემული სამი პუნქტი სანგარიოსამდე: კ. აპოლონია, მდ. როე და ადგილი ქელე. ამიტომ საჭირო გახდა კალპეს გამოტოვება.

ასევე გამოჩენილია რუკაზე: კალეტი—ბითვინიის ნავსადგური, ტინდარიდი ბითვინიაში, სანდარაკე, კრენიდესი, ფსილა (იქვე), ეგინეტე (პაფლაგონიაში), ჰერაკლეიონი—ანკონის აღმო-

სავლეთით კუნძული, არეტიადე კერასუნტის აღმოსავლეთით. დანარჩენი ყველა პუნქტია მოთავსებული რუკაზე, რომლებიც კარბიანეს მოხსენებული აქვს ბიზანტიონიდან პანტიკაპეამდე.

ჩრდილო და დასავლეთ სანაპიროზე მანძილების გამოანგარიშება აღარ მოხერხდა. არიანე აქ დიდ ლაფსუსებს უშვებს და შრომის მიზანს არ წარმოადგენდა ამ ლაფსუსთა მიზეზების კვლევა. აქ მხოლოდ ყოველად ცნობილი ადგილები აღინიშნა გამოანგარიშების გარეშე, გამოტოვებულ იქნა: კაძეკა, სკვითოტავრების ნავსადგური, ლამბადი ტავრიდისა, სიმბოლონი, კარკინიტიდი, კალოსი, ტანირაკე, ეიანი, ისტრიელების ნავსადგური, ისაკების ნავსადგური, ისტრია, ტეტრასიადი, ბიძონე, კიანეს კუნძულები, დაფნე.

არიანე, რასაკვირველია, ზოგჯერ დიდ სხვაობასაც უშვებს რეალურად არსებულ მანძილებთან შედარებით, ასეთ შემთხვევებში საჭიროა პუნქტის ისტორიის მოშველიება და სხვა პუნქტთა მდებარეობისათვის ანგარიშის გაწევა. მაგ., იაზონის კონცხი სამხრეთ სანაპიროზე დაახლოებით 15 კილომეტრის (თუ მეტის არა) სხვაობას იძლევა არიანეს მანძილთან შედარებით, მაგრამ ქ. პოლემონიონის (ახლანდელ ბალამანი) შემდეგ (ეს უკანასკნელი პუნქტი კი არიანეს მონაცემების მიხედვით ზუსტად მოთავსდა თავის ადგილას), მართლაც არის კონცხი, რომელსაც დღესაც იაზონი ეწოდება, ამიტომ აქ არიანეს იაზონის კონცხი აღინიშნა, მითუმეტეს, რომ ამ კონცხიდან შესაძლებელი გახდა შემდგომი პუნქტების გამოანგარიშება—მიგნება).

ყურადღებას იმყრობს ობიექტების სახელები თურქეთის ტერიტორიაზე; აქ სახელწოდებათა უმრავლესობა დღეს ემთხვევა ანტიკურ სახელწოდებებს, მაგ. არქაბისი—არხავე, ასკუროსი—ასკოროსი, რიძიოსი—რიზე, კალოსპოტამოს—კალოპოტამოს-დერე, ოფისი—ოფი, ჰიერონი—იეროსი, ტრაპოლისი—ტირებოლუ, ძეფირიონი—ზეფრე, კერასუნტი—გირესუნტი, იაზონი—იაზონი, პოლემონიონი—ბალამანი, ფადისანე—ფატსა, ოინოე—უნიე, თერმოლონტი—თერმე-სუ, კარუსა—გერზე, სინოპე—სინოპი, კინოლისი—კინოგლუ, კარამბისი—კერემზე, ამასტრისი—იმასრა, ჰერაკლია—ერეგლი, რება—ირივა.

ხან კი დღევანდელ სახელწოდებაში მოცემულია უბრალოდ თარგმანი ძველი სახელისა; მაგ., კონცხი „ღებტე“ ბერძნულად ნიშნავს ვიწროს, თხელ კონცხს, ახლანდელი „ინჯე-ბურუნი“ (თურქული) ქართულად არის „თხელი, ვიწრო კონცხი“.

არიანეს დას. საქართველოს მიწაწყლის სანაპირო ზოლი თავისი ფეხით შემოუვლია ბიზანტიონიდან დიოსკურიამდე. დიოსკურიის შემდეგ კი ბოსფორამდე ლიტერატურულ წყაროებსა და სხვების მონაყოლს ეყრდნობა, ამიტომ ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროს ადგილთა დადგენა არიანეს მიხედვით მეტად ჭირს. აქ საჭიროა ანტიკური და ახალი რუკების მონაცემებზე დაყრდნობა.

რუკის შედგენამ ცხადყო, რომ არიანეს სტადიონში 180 მეტრი იგულისხმება, ე. ი. კილომეტრში დაახლოვებით 5,5 სტადიონია; 90 სტადიონი უდრის 17 კილომეტრს.

გარდა საბჭოთა თუ უცხოელი მეცნიერების სპეციალური ნაშრომების (მათ შორის Pauly-Wissowa-ს Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft-ში მოცემული სტატიების) გათვალისწინებისა, საჭირო შეიქნა შემდეგი რუკების გამოყენება:

1. В. Япунский, Историческая география, М. 1955 г. ახლავს რუკა: Pontus Euxinus, 1590, карта Черного моря и Причерноморья из исторического атласа Ортелия.

2. Atlas antiquus, двенадцать карт для изучения древней истории, составленные Генрихом Кннертом, Берлин.

3. Julius Perthes, Atlas antiquus, Leipzig. 1924.

4. Atlas classique de géographie, seconde édition, par K. Bruc, Paris, 1838.

5. Atlas géographique des quatre parties du Monde, par Guillaume de Liste et Phil. Buache, 1879, № 27 და შემდ.

6. Carte générale de l'Asie—Mineure, de l'Arménie, de la Syrie, de la Mesopotamie, du Caucase, Paris, 1839.

7. Castori Romanorum cosmographi tabula quae dicitur Peutingeriana. Recognovit Conrad Miller, 1887.

8. Реклю, Земля и люди. Atlas ДНУ, т. III, 1881. Карта европейской Турции, Сербии, Черногории, королевства Эллинов, масштаб 1.2520000.

9. Топографическая карта, изд. Главного управл. гос. съемки и картографии, НКВД СССР, 1937, К—37—XVIII; К—37—XI; К—37—XXIV.

10. Морской атлас, изд. Главного штаба военно-морских сил, вооруженных сил СССР, Черное и Азовское моря, лист 37, 02-киლომეტრიანი, 1953.

11. Geographi Graeci Minores, Tabulae in geographos Graecos Minores a C. Mullero, pars prima, Parisiis, ed. Didot, 1855.

ავტორს სასიამოვნო მოვალეობად მიაჩნია მადლობა მოახსენოს უნივერსიტეტის გეოგრაფ-კარტოგრაფს, ალექსანდრე ვალერიანის-ძეს სანაძეს, რომელიც იჩენდა დიდ გულმოდგინეობას და საქმისადმი ნამდვილ სიყვარულს ამ რუკის გაფორმების დროს.

Περίπλους Εὐξείνου
Πόντου

მოგზაურობა შავი
ზღვის გარშემო

Αὐτοκράτορι Καίσαρι Τραυανῶ
Ἀδριανῶ Σεβαστῶ Ἀρριανὸς
χαίρειν¹.

თვისთმპყრობელ კეისარს ტრა-
იანე აღრიანე ავგუსტეს არიანე
უსურვებს კარგად ყოფნას.

1

1

Ἔς² Τραπεζοῦντα ἤκομεν. πό-
λιν Ἑλληνίδα, ὃς λέγει ὁ Ξενο-
φῶν ἐκεῖνος, ἐπὶ θαλάσση³ ᾠκι-
σμένην, Σινωπέων ἀποικόν, καὶ
τὴν θάλασσαν τὴν τοῦ Εὐξείνου
ἄσμενοι κατείδομεν ὄθενπερ καὶ
Ξενοφῶν καὶ σύ· καὶ οἱ βῆμοι
ἀνεστάσιν ἤδη, λίθον μέντοι γε
τοῦ τραχέος, καὶ τὰ γράμματα διὰ
τοῦτο οὐκ εὐδῆλα κεχάρακται,
τὸ δὲ Ἑλληνικὸν ἐπιγράμμα καὶ
ἡμαρτημένως γέγραπται, οἷα δὴ
ὑπὸ βαρβάρων γραφέν. ἔγνωκα
ὄν τοὺς τε βῆμοὺς λίθου λευκοῦ
ἀναθεῖναι, καὶ τὰ ἐπιγράμματα
ἐγχαράξαι εὐσήμοις τοῖς γράμμασι.

მოვედით ტრაპეზუნტი¹, რო-
გორც ცნობილი ქსენოფონტი²
ამბობს, ზღვისპირას მდებარე
ელნიურ ქალაქში, სინოპელთა
ახალშენში, და სიამოვნებით შევ-
ყურებდით ეგქსინის ზღვას სწო-
რედ იმ ადგილიდან, საიდანაც
[ათვალიერებდა მას] ქსენოფონ-
ტი და შენც. ახლა აქ სამსხვერპ-
ლოებია აღმართული, მაგრამ
ხორკლიანი ქვისაგან და, ამი-
ტომ, ასოები ვერაა ნათლად
ამოკვეთილი, ხოლო ბერძნული
წარწერა შეცდომითაც კია შედ-
გენილი, რადგან ბარბაროსების
მიერაა დაწერილი. ამიტომ, შე

¹ არიანეს „პერიპლუსი“ ერთადერთი ხელნაწერთაა ჩვენამდე მოღწეული (Palat. 398). მისი საუკეთესო გამოცემა Rud. Herscher-ს ეკუთვნის: (Arriani Scripta minora, ed. Rud. Herscher, iterum recognovit, edenda curavit Alfredus Eberhard, in aedibus Teubneri, 1885). ამ გამოცემის მიხედვითაა მოტანილი აქ ბერძნული „პერიპლუსი“, სქოლიოებში მოცემულია A. Roos-ისა და K. Müller-ის კითხვა-სხვაობანიც.

² Müller: ეივ. K. Müller-ი, 65-ის ნაცვლად. თითქმის ყველგან ხმარობს ეივ-ს.

³ Müller: θαλάττη. მილერთან ყველგან გვხვდება θάλαττα.

σιν. ὁ μὲν γὰρ ἀνδριάς ἕστηκεν
 ὁ δὲ σὸς τὸ σχῆμα ἐπιτηδείως⁴ ἀπο-
 δείκνυσιν γὰρ τὴν θάλασσαν, τὴν
 δὲ ἐργασίαν οὔτε θμοιός σοι οὔτε
 ἄλλως καλλός· ὥστε πέμψον ἀνδρι-
 ἀντα ἄξιον ἐπονομάζεσθαι· σὸν ἐν
 τῷ αὐτῷ τούτῳ σχήματι τὸ γὰρ
 χάριον ἐπιτηδείωτατον ἐς μνήμην
 αἰώνιον.

2

Πεποιήται δὲ καὶ ὁ νεὼς λίθου
 τετραγώνου οὐ φαύλως· ἀλλὰ τὸ
 τοῦ Ἑρμοῦ ἄγαλμα οὔτε νεὼ ἄξιόν
 ἐστίν οὔτε αὐτοῦ τοῦ χάριου. εἰ
 δὲ σοι δοκεῖ, πέμψον μοι πεντά-
 πουν μάλιστα Ἑρμοῦ ἄγαλμα·
 τηλικούτων γὰρ μοι δοκεῖ ἕσεσθαι
 ὡς γε πρὸς τὸν νεὼν σύμμετρον.
 καὶ ἄλλο τοῦ Φιλησίου τετράπουν·
 οὐ γὰρ ἀπὸ τρόπου δοκεῖ μοι
 σύνναος καὶ σύμφωμος ἕσεσθαι·
 τῷ προπάτορι. καὶ ὁ μὲν τις τῷ
 Ἑρμῇ, ὁ δὲ τῷ Φιλησίῳ, ὁ δὲ
 ἀμφοῖν θύσει παριών. χαρισῶνται
 δὲ καὶ οὗτοι καθεῖνοι τῷ τε Ἑρμῇ
 καὶ τῷ Φιλησίῳ· τῷ μὲν Ἑρμῇ,
 ὅτι τὸν ἕγγονον αὐτοῦ τιμῶσιν,
 τῷ δὲ Φιλησίῳ, ὅτι τὸν αὐτοῦ
 προπάτορα. ὡς ἕγωγε καὶ ἐβου-
 θύτησα ἐνταῦθα, οὐχ ὥσπερ ὁ
 Ξενοφῶν ἔχεινος⁵ ἐν Κάλπης λι-

გადავწყვიტე თეთრი ქვის სამსხ-
 ვერპლოები დამედგა და წარწე-
 რები ამომეჭრა ნათელი ასოე-
 ბით. შენი ქანდაკება დგას აქ,
 მდგომიარობა მისი მოხერხებუ-
 ლია—იგი ზღვას უთითებს. ქან-
 დაკება არაა შენი მსგავსი და
 არც სხვაშროვიაა კარგი. ამიტომ
 გამოგზავნე ასეთივე მდგომიარო-
 ბის მქონე, შენი სახელის დარქ-
 მევის ღირსი ქანდაკება, რადგან
 საჭიროა ეს ადგილი უკვდავყო-
 ფილ იქნეს.

2

ხოლო აქვე ამენებულა. ოთხ-
 კუთხა ქვებით ტაძარიც. არაა
 ცუდი, მაგრამ ჰერმესის ქანდა-
 კება არ შეეფერება არც ტაძარს,
 არც ამ ადგილს. ამიტომ, თუ
 გსურს, გამომიგზავნე ჰერმესის
 სრული ხუთფუტიანი ქანდაკება.
 ასეთი სიდიდე, ვგონებ, ტაძრის
 თანაზომიერი იქნება. და მეორე
 ქანდაკებაც გამომიგზავნე—ფი-
 ლესიოსისა³, ოთხფუტიანი, რად-
 გან, ვფიქრობ, არ არის ურიგო,
 რომ მვილისშვილი პაპის თანა-
 მეტადრე და თანამესამსხვერპლე
 იყოს. ერთი მოვა და ჰერმესს
 შესწირავს მსხვერპლს, მეორე—
 ფილესიოსს, მესამე კი—ორივეს.
 ეს აღამიანები მოიგებენ ჰერმე-
 სისა და ფილესიოსის გულს:
 ჰერმესისას იმიტ, რომ მის შვი-
 ლისშვილს სცემენ პატივს, ხოლო

⁴ Roos-ის და Müller-ის გამოცემებში გვაქვს: τῷ μὲν σχήματι ἡδέως.

⁵ ἔχεινος გამოტრეპებულია Müller-თან.

მენი ἢ φ' ἀμάξης βῶν λαβῶν δι' ἀπορίαν ἑρεῖων, ἀλλὰ τῶν Τραπεζούντων αὐτῶν παρασκευασάντων ἑρεῖον οὐκ ἀγεννές. καὶ ἐσπλαγγνεσάμεθα αὐτόν καὶ τοῖς σπλάγγνοις ἐπεσπίσαμεν. ὅτι δὲ πρῶτον τὰ γὰρ ἡσυχόμεθα, οὐκ ἀντιθέτως σε τὸν τε τρόπον τὸν ἡμέτερον οὐκ ἀγνοοῦντα καὶ σαυτῶ συνειδῶτα ὅτι ἄξιός ἐστιν ἐπὶ ὅτου πάντες ἀν εὐξαινο τὰ γὰρ ἡμῶν ἔλαττον ἢ πρὸ σοῦ εὐ πεπόνθασιν.

§

Ἐκ Τραπεζούντος δὲ ὀρμηθέντες τῆ μὲν πρῶτη ἐξ Ἰσσοῦ λιμένα κατήραμεν καὶ τοὺς πεζοὺς τοὺς ταύτη ἐγυμνάσαμεν· ἢ γὰρ τάξις αὐτῆ, ὡς οἴσθα, πεζῶν ἐστὶν καὶ ἰππέας εἴκοσιν ἐς διακονίαν ἔχει⁶. ἀλλὰ καὶ τούτους τὰς λόγχας ἀκοντίσαι ἐδέησεν.

Ἐνθὲνδε ἐπλέομεν, τὰ μὲν πρῶτα ταῖς αὖραις ταῖς ἐκ τῶν ποταμῶν πνεούσαις ἔωθεν καὶ ἄμα ταῖς κώπαις διαχρῶμενοι· ψυχραὶ μὲν γὰρ ἦσαν αἱ αὖραι, ὡς λέγει

ფილესიოსისას იმით, რომ მის პაპას სცემენ პატივს. აქ მე თვით შევწირე მსხვერპლად ხარი, მაგრამ ქსენოფონტის მსგავსად კი არა, კალპეს ნავსადგურში რომ ურმის ხარი გამოიყვანა სამსხვერპლო ცხოველთა ნაკლებულობის გამო³, არამედ თვით ტრაპეზუნტელებმა შეარჩიეს საუკეთესო ჯიშის მსხვერპლი. ჩვენ იქ მისი მიგნული გამოვალაგეთ და მსხვერპლმეწირვა შევასრულეთ. თუ ვის ვუსურვეთ პირველად ყოველი სიკეთე, არ დავმალავთ, რადგან შენ იცნობ ჩვენს განწყობას და იცი, ღირსი ხარ, რომ შენს კეთილდღეობაზე ლოცულობდნენ ისინიც კი, რომელთაც ჩვენზე უფრო ნაკლები სიკეთე მიუღიათ შენგან.

§

ტრაპეზუნტიდან რომ წამოვედით, პირველ დღეს მოვედი ნავსადგურ ჰისოსში⁵. იქ დავათვალღერეთ ქვეითა ჯარი. იქაური რაზმი, როგორც იცი, ქვეითებისაგან შედგება და დამხმარედ ჰყავს ოცი ცხენოსანი, მაგრამ მათაც დასჭირდათ ლახვარის სროლა.

აქედან გავცურეთ ქარის შემწვობით, მდინარეებიდან რომ უბერავდა და ამასთანავე, ნიჩბებსაც ვხმარობდით. ცივი იყო ქარი, როგორც ჰომეროსი ამ-

⁶Roos და Müller: ἰππέας εἴκοσιν ὄσον εἰς διακονίαν ἔχει.

καὶ Ὀμηρος, οὐχ ἱκαναὶ δὲ τοῖς
 παχυναυτεῖν βουλομένοις. εἶτα
 γαλήνη ἐπέλαβεν, ὥστε τῇ εἰρεσίᾳ⁷
 μόνῃ ἐχρώμεθα. ἔπειτα δὲ ἄφνω
 νεφέλη ἐπαναστάσα ἐξερράγη κατ'
 εὐρον μάλιστα, καὶ ἐπήνεγκεν⁸
 πνεῦμα ἑξαισίον καὶ τοῦτο ἀκρι-
 βῶς ἐναντίον, ὅπερ καὶ μόνον
 ἀπώλεσεν ἡμᾶς⁹. κοίλην μὲν γὰρ
 δι' ὀλίγου τὴν θάλασσαν ἐποίη-
 σεν, ὡς μὴ κατὰ τὰς κώπας μόν-
 ον ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὰς παρεξεί-
 ρεσίας ἐπεσρεῖν¹⁰ ἡμῖν ἐκατέρωθεν
 ἀφ' ἑνὸς τοῦ ὕδατος, τοῦτο δὲ
 τὸ τραγικόν,

„Καὶ τὴν μὲν ἐξηγητοῦμεν,
 ἢ δ' ἐπεσρέει“.

ἀλλ' οὐ πλάγιόν γε ἦν τὸ κ. ὑδῶ-
 νιον. ταύτῃ καὶ ἠγύτομεν μάλιστα¹¹
 καὶ χαλεπῶς τῇ εἰρεσίᾳ, καὶ
 μέντοι πολλὰ παθόντες ἤχομεν
 ἐς τὰς Ἀθήνας.

ბობს⁶, ხოლო არ იყო საკმარის-
 სად ძლიერი იმათთვის, რომ-
 ლებიც სწრაფ ცურვას მოისურ-
 ვებდნენ. შემდეგ ზღვა ისე და-
 წყნარდა, რომ ჩვენ მხოლოდ
 ნიჩბების მოსმით მივცურავდით,
 მაგრამ, უეცრად, ღრუბელი ქა-
 რიშხლად მოზავდა აღმოსავლეთ-
 თისაკენ უფრო მეტად და მოი-
 ტანა თან უჩვეულო ქარი, სწო-
 რედ ჩვენი საწინააღმდეგო. ცო-
 ტალა დააკლდა და დავიღუბე-
 ბოდით. მოკლე ხანში ზღვა ისე
 ააღელვა [ქარმა], რომ არა მხო-
 ლოდ სანიჩბებზე, არამედ კი-
 ჩობებზეც კი წყალი უხვად შე-
 მოიჭრა ჩვენთან ორივე მხრივ,
 ეს ჯავდა ტრაგიკოსის [აღწე-
 რითა]:

„რამდენსაც ვხაავდით წყალს,
 იმდენივე მოვინებოდა“⁷.

მაგრამ გარდვიგარდმო ტალღები
 არა ყოფილა. ამის გამო, თუმცა
 ძნელად და გაჭირვებით ვუსვამ-
 დით ნიჩბებს, მაინც, ბოლოს,
 დიდი [შრომის] გადატანის შემ-
 დგ მივედით ათენში⁹.

4

4

Ἔστιν γάρ τοι καὶ ἐν Πόντῳ ევქსინის ზღვის ნაპირზე არის
 τῷ Εὐξείνῳ χωρίον οὕτω καλού- ასეთად [ე. ი. ათენად] წოდე-

⁷ Müller: ὥστε καὶ ἡμεῖς, τῇ εἰρεσίᾳ μόνῃ ἐχρώμεθα.

⁸ Müller: ἐπήνεγκε.

⁹ Roos: ὅπερ καὶ μόνον ἄνησεν ἡμᾶς; Müller: ὅπερ καὶ μόνον
 [οὐκ] ἄλεσεν ἡμᾶς.

¹⁰ Müller: ἐπεισρεῖν.

¹¹ Roos, და Müller: μάλιστα.

μενον, και τι και, Ἀθηνας ἱερόν
 ἔστιν αὐτόν· Ἑλληνικόν, θμην μοι
 δοκεῖ και τὸ ὄνομα εἶναι τοῦτο τῷ
 χωρίῳ. και φρούριόν τι ἔστιν
 ἡμελημένον. ὁ δὲ θρμος ἄρα ἔτους
 δέχεσθαι οὐ πολλὰς γαυς και σιέ-
 πην ταύταις παρέχειν ἀπὸ νότου
 ἀνέμου και αὐ τοῦ¹² εὔρου. σφ-
 ζοῖτο δ' ἂν και τοῦ βορρᾶ τὰ θρ-
 μουνητα πλοῖα, ἀλλ' οὐ τοῦγα ἀπαρ-
 κτίου¹³ οὐδὲ τοῦ θραξίου μὲν
 ἐν τῷ Πόντῳ, σίριωνος δὲ ἐν τῇ
 Ἑλλάδι καλουμένου ἐς δὲ τὴν
 νύκτα βρονταί τε σκληραί και
 ἀστραπαί κατεῖχον, και πνεῦμα
 οὐ τὸ αὐτὸ ἔτι. ἀλλὰ ἐς νότον
 μεθιστήκει, και δι' ὀλίγου ἀπὸ
 τοῦ νότου ἐς λίβρα ἄνεμον. και
 ταῖς ναυσὶν οὐκέτι ἀσφαλῆς ὁ
 θρμος ἦν. οὐν παντάπασιν ἀγρια-
 θῆναι τὴν θάλασσαν, θσας μὲν
 ἐν αὐτὸ τὸ χωρίον αἰ Ἀθηναί
 δέξασθαι ἕδύναντο, ταύτας αὐτοῦ
 ἐνεαλκήσαμεν, πλὴν τῆς τριήρους.
 αὐτῇ γὰρ πέτρα τινὶ ὑφορμοῦσα
 ἀσφαλῶς ἐσάλευεν¹⁴.

5

Τὰς δὲ πολλὰς ἐδόκει πέμπειν
 ἐς τοὺς αἰγιαλοὺς τοὺς πλησίον

¹² Roos: αὐτοῦ τοῦ.

¹⁴ Müller: ἐσάλευε.

3. ფლავიუს არიანე

ბული სდგილი და იქვეა ათენას
 ბერძნული ტაძარი, რომლისგა-
 ნაც, როგორც ვფიქრობ, ამ აღ-
 გილმა მიიღო სახელი. არის აქ
 უყურადღებოდ მიტოვებული
 ციხე-ხიმავრცე. საფუხლოდით
 ამ ნაგასყუდელოში შეუძლიათ შე-
 მოსვლა ხომალდებს მცირერიცე
 ხოვნად, იგი იფარავს შთა სამხ-
 რეთის ქარისაგან და აღმოსავ-
 ლეთისაგანაც. აქ ხომალდებს
 შეუძლიათ გაექცენ. ბორჯის⁹,
 მაგრამ ვერავითარ შემთხვევაში
 ვერ დაიკავენ თავს აპარკტი-
 სიდან¹⁰ და ამ ქარისაგან, რომე-
 ლიც პონტოში იწოდება არას-
 კიად, ხოლო ელადში—სკირთ-
 ნად. რამით ყრუ ქუხილი და
 ელვა იყო და ქარი გამოიკვალა,
 შემრუნდა სამხრეთით და მცირე
 ხნის შემდეგ სამხრეთ-დასავლ-
 თისად იქცა. ხომალდებისათვის
 ნაგასყუდელო საიმედო აღარ
 იყო; ამიტომ, ვიდრე ზღვა მთე-
 ლი ძალით აბობოქრდებოდა,
 ჩვენ ნაპირზე გამოვათრიეთ ხო-
 მალდაგან იმდენი, რამდენის
 დატევაც ათენს შეეძლო. დარჩა
 ერთი ტრიერი, რომელიც
 კლდეებს შორის მოთავსდა და
 იქ საიმედოდ დამდგარი ქანობ-
 და [ტალღებზე].

5

ხოლო მეტი წილი ხომალდე-
 ბის გაგზავნა გადაწყდა უახლოეს

¹³ Roos: ἀπαρκίῳ.

νεωλκηθησομένας. και ἐνεωλκήθησαν ὥστε ἀπαθείς διαγενέσθαι πάσας πλὴν μιᾶς, ἦντινα ἐν τῷ ἑρμίσσειαι πρὸ τοῦ καιροῦ ἐπιστρέψασαν πλαγίαν ὑπολαβὸν τὸ κῆμα ἐξήνεγκεν ἐς τὴν ἡύονα¹⁵ και συνέτριψεν. ἀπεσώθη μέντοι πάντα, οὐ τὰ ἰστία μόνον και τὰ σκεύη τὰ ναυτικά και οἱ ἀνθρωποι, ἀλλὰ και οἱ ἡλοί, και ὁ κηρὸς ἀπεξέσθη, ὡς μηδενὸς ἄλλου ἢ ξύλων δεῖσθαι ναυπηγησίμων ἐς τὴν κατασκευήν, ὧν παμπόλλη, ὡς οἶσθα, ἀφθονία ἐστὶν κατὰ τὸν Πόντον. οὗτος ὁ χειμῶν ἐπὶ δύο ἡμέρας κατεῖχεν¹⁶, και ἦν ἀνάγκη μένειν ἐχρήν γὰρ ἄρα μηδὲ τὰς ἐν τῷ Πόντῳ Ἀθήνας παδαπλευσαι ἡμᾶς ὥσπερ τινὰ ὄρμον ἔρημον και ἀνώνυμον.

6

Ἐνθὲνδε ἄραντες ὑπὸ μὲν τὴν εἰω πλαγίου τοῦ κλύδωνος ἐπειρώμεθα, προϊούσης δὲ τῆς ἡμέρας βορρᾶς ἐπιπνεύσας ὀλίγος κατέστησε τὴν θάλασσαν και διατρεμήσαι ἐποίησεν. και ἦλθομεν πρὸ τῆς μεσημβρίας σταδίους πλείους¹⁷ ἢ πεντακοσίους¹⁸ ἐς Ἄψαρρον,

¹⁵ Müller: ἡύονα.

¹⁶ Müller: κατεῖχε.

¹⁷ Roos და Müller: πλείονας.

¹⁸ Roos: πεντήκοντα και δι>ακοσίους.

ნაპირზე ხმელეთზე გამოსატანად. მართლაც ისინი გამოტანილ იქნენ და ყველა დაუზიანებლად გადარჩა, გარდა ერთისა, რომელიც ლუზაზე დადგომისას დროზე ადრე შეებრუნდა ალმაცურად, [ამიტომ ის] ტალღებმა ასწიეს, ნაპირზე გამოაგდეს და დაამსხვრიეს. მაგრამ გადარჩა ყველაფერი: არა მარტო იალქნები და ხომალდის მოწყობილობა, არამედ ლურსმებიც, და სანთელიც კი აფხვიკილ იქნა. ასე რომ ხომალდის აღსადგენად მხოლოდ ფიცრებიღა იქნება საჭირო, რაც, როგორც იცი, ჭარბად მოიპოვება პონტოს ნაპირებზე. ეს ქარიშხალი ორ დღეს გრძელდებოდა და ჩვენ იძულებული ვიყავით [აქ] დაგვეცადა. მაშასადამე, ჩვენ ვერ გავცილდებოდით პონტოს ათენსაც კი, როგორც უდაბნო და უცნობ ნავსაყუდელს.

6

აქედან გავცურეთ და განთიადზე განვიცადეთ გვერდითი ღელვა. ხოლო დღისით წამობერა სუსტმა ბორჩამ, მცირედ დააწყნარა ზღვა და მოგზაურობისათვის მოსახერხებელი გახდა, ასე რომ შუადღემდე ჩვენ გავიარეთ ხუთას სტადიონზე მეტი და

ἔναπερ αἱ πέντε σπειραὶ εἰσιν
 ἰδρυμένοι. καὶ τὴν μισθοφορὰν
 τῆ στρατιᾶ ἔδωκα καὶ τὰ ὄπλα
 εἶδον καὶ τὸ τεῖχος καὶ τὴν τάφρον
 καὶ τοὺς κάμνοντας καὶ τοῦ σίτου
 τὴν παρασκευὴν τὴν ἐνοῦσαν. ἦν-
 τινα δὲ ὑπὲρ αὐτῶν τὴν γνώμην
 ἔσχον, ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς γράμ-
 μασι γέγραπται.

Ὁ δὲ Ἄφαρος τὸ χωρίον λέγου-
 σιν ὅτι Ἄψυρτος ἐκαλεῖτο πάλαι
 ποτέ. ἐνταῦθα γὰρ τὸν Ἄψυρτον
 ὑπὸ τῆς Μηδείας ἀποθάνειν, καὶ
 τάφος Ἀψύρτου δείκνυται. ἔπειτα
 διαφθαρῆναι τὸ ὄνομα ὑπὸ τῶν
 περιούκιων βαρβάρων, καθάπερ καὶ
 ἄλλα πολλὰ διέφθαρται. ὁπότε
 καὶ τὰ Τύανα τὰ ἐν τοῖς Καπ-
 παδόκαις Θόανα λέγουσιν ὅτι
 ὠνομάζετο ἐπὶ Θόαντι. τῷ βα-
 σιλεῖ τῶν Ταύρων, ὃς τοὺς ἀμφὶ
 Ὀρέστην καὶ Πυλάδην διώκων
 ἄχρι τῆσδε τῆς χῶρας ἐλθεῖν
 φημίζεται ἐνταῦθα νόσφ ἀποθα-
 νεῖν.

7

Ποταμοὺς δὲ παρημέψαμεν ἐν
 τῷ παράπλῳ τῷ ἀπὸ Τραπεζοῦν-
 τος τὸν τε Ἰσσον, ὅτου ἐπώνυμος
 Ἰσσου λιμὴν, ὃς ἀπέχει Τραπε-
 ζοῦντος σταδίους ἑγδοήκοντα καὶ
 ἑκατόν, καὶ τὸν Ὀφιν, ὃς ἀπέχει
 Ἰσσου λιμένος ἕς ἑνενήκοντα στα-
 δίους μάλιστα καὶ ὀρίζει τὴν

მოვედით აფსაროსში¹¹, სადაც
 დგას ხუთი კოჭორტი¹². აქ ხელ-
 ფასი დაუფრიგე ჯარისკაცებს და
 დავათვალიერე იარაღი, კედელი,
 თხრილი, ავადმყოფები და ისიც,
 თუ რა მდგომარეობაში იყო პუ-
 რის მარაგის დამზადება. თუ რა
 აზრის ვიყავი აქ ყველაფრის
 შესახებ, მოგწერე ლათინურ წე-
 რილში.

ამბობენ, რომ ადგილი აფსა-
 როსი ძველად აფსირტედ¹³ იწო-
 დებოდა. აქ აფსირტე მედვას
 მიერ იქნა მოკლული და კიდევ
 აჩვენებენ [აქ] აფსირტეს საფ-
 ლავს. შემდეგ ეს სახელი დამა-
 ხინჯებულ იქნა მეზობელი ბარ-
 ბაროსების მიერ, როგორც სხვა
 მრავალი დამახინჯებული: რო-
 გორც ტიანას¹⁴ კაპადოკიაში
 თურმე წინათ ერქვა თოანა, ტავ-
 რების მეფის თოანტისაგან, რო-
 მელიც, ამბობენ, ორესტეს და
 პილადეს¹⁵ მხლებლებს რომ დაე-
 დევნა, ამ ადგილამდე მოვიდა
 და აქ გარდაიცვალა ავადმო-
 ფობით.

7

ტრაპეზუნტიდან ნაპირის გა-
 სწვრივ ცურვის დროს ჩვენ გა-
 ვიარეთ შემდეგი მდინარეები:
 ჰისოსი, რომლისაგანაცაა სახელ-
 წოდება ჰისოს ნავსადგურისა;
 ნავსადგური ტრაპეზუნტისაგან
 დაშორებულია ას ოთხმოცი სტა-
 დიონით; ოფისი¹⁶, რომელიც

Κόλχων χώραν ἀπὸ τῆς Θιαννικῆς. ἔπειτα τὸν Ψυχρὸν καλούμενον ποταμὸν διέχοντα ἕσον τριάκοντα σταδίους ἀπὸ τοῦ Ὀφιος¹⁹. ἔπειτα τὸν Καλὸν ποταμὸν. καὶ οὗτος τριάκοντα διέχει ἀπὸ τοῦ ψυχροῦ. ἑχόμενος δὲ ἐστὶν ὁ Ριζίος ποταμὸς, ἑκατὸν καὶ εἰκοσι σταδίους διέχων ἀπὸ τοῦ Καλοῦ²⁰. καὶ ἀπὸ τούτου τριάκοντα Ἄσκουρος ἄλλος ποταμὸς, καὶ Ἀθιγνός τις ἀπὸ τοῦ Ἀσκούρου ἐξήκοντα ἐνθύνδε ἕς Ἀθήνας ὄγδοήκοντα καὶ ἑκατὸν. ταῖς δὲ Ἀθήναις Ζάγαις ποταμὸς ἑπτὰ μάλιστα σταδίου²¹ ἀπ' αὐτῶν διέχων προσκείται. ἀπὸ δὲ τῶν Ἀθηνῶν ὄρηθύντες τὸν Πρύτανιν παρημείψαμεν, ἵνα περ καὶ τὰ Ἀγχιάλου βασιλεία ἐστίν. καὶ οὗτος ἀπέχει τεσσαράκοντα σταδίους ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν. τοῦ Πρυτάνεως δὲ ἔχεται ὁ Ψυξίτης ποταμὸς στάδιοι ἐνενήκοντα ἐν μέσῳ ἀμφοῖν. καὶ ἀπὸ τοῦ Ψυξίτου ἕς Ἀρχαβιν ἄλλοι ἐνενήκοντα, ἀπὸ δὲ Ἀρχάβιος ἕς Ἀψαρον ἐξήκοντα. ἀπὸ δὲ Ἀψάρου ἄραγτες τὸν Ἀκαμφιν παρημείψαμεν νύκτωρ, ἕς²² πεντεκαίδεκα σταδίους ἀπέχοντα τοῦ Ἀψάρου. ὁ δὲ Βαθύς ποταμὸς ἑβδομήκοντα καὶ πέντε ἀπέχει τούτου, καὶ ὁ Ἀκινάσης ἀπὸ τοῦ

დაშორებულია პისოს ნავსადგურს ოთხმოცდაათი სტადიონით და გამოჰყოფს კოლხების ქვეყანას თიანკისაგან. შემდეგ მოსდევს ფსიქროსად¹⁷ წოდებული მდინარე, რომელიც დაახლოებით ოცდაათი სტადიონით არის დაშორებული (მდინარე) ოფისს; შემდეგ ოცდაათი სტადიონით მდინარე ფსიქროსს— მდინარე კალოსს¹⁸. მდინარე ფსიქროსის მეზობლად არის მდინარე რიძიროსი¹⁹, ას ოცი სტადიონით დაშორებული მდინარე ჯალოსიდან. ამისგან ოცდაათი სტადიონის მოშორებითაა მდინარე ასკუროსი²⁰ და ადიენი²¹ ასკუროსიდან—სამოცი სტადიონით. აქედან ათენამდე ას ოთხმოცი სტადიონია. ათენიდან მხოლოდ შვიდი სტადიონის მოშორებით მდინარე ძაგატისა²² მიედინება. ათენიდან წამოსულებმა გავიარეთ მდინარე პრიტანიდი²³, რომელთანაც აშენებულია ანქიალეს²⁴ სასახლე, და ეს მდინარე დაშორებულია ათენიდან ორმოცი სტადიონით. პრიტანიდის ემეზობლება მდინარე პიქსიტე²⁵, მათ შორის მანძილი ოთხმოცდაათი სტადიონია. ასევე პიქსიტიდან არქაბისამდე²⁶ ოთხმოცდაათი სტადიონია. არქაბისიდან აფსა-

¹⁹ Roos და Müller: τοῦ Ὀφείως.

²⁰ Roos: ἑκατὸν εἰκοσι στάδια διέχων ἀπὸ τοῦ Καλοῦ.

²¹ Roos: στάδια.

²² Müller: ἐπὶ.

Βαθῆος ἐνεθήκοντα, ἐνεθήκοντα
 δὲ καὶ ἀπὸ Ἄκινάσου ὁ Ἴσις.
 ναυσίποροι δὲ εἰσιν ὁ τε Ἀκαμφίς
 καὶ ὁ Ἴσις, καὶ αὐραὶ τὰς ἐσθι-
 νὰς ἰσχυρὰς ἐκπέμπουσιν. ἀπὸ δὲ
 Ἴσιος τὸν Μῶγρον παρημέψαμεν.
 ἐνεθήκοντα στάδιοι μεταξὺ τοῦ
 Μῶγρου εἰσιν καὶ τοῦ Ἴσιος, καὶ
 οὗτος ναυσίπορος.

როსამდე — სამოცი სტადიონი.
 აფსაროსიდან გავიარეთ მდინა-
 რე აკამფისი²⁷ ღამით, იგი აფ-
 საროსს და მორებულთა თხუთმე-
 ტი სტადიონით, აკამფისიდან
 მდინარე ბათისამდე²⁸ სამოცდა-
 თხუთმეტი სტადიონია. მდინარე
 აკინასე²⁹ ბათისიდან ოთხმოცდა-
 ათი სტადიონითაა და მორებუ-
 ლი. აკინასიდან ისისი³⁰ — ოთხ-
 მოცდათი სტადიონით. აკამფ-
 სისი და ისისი სანაოსნო მდინა-
 რეები არიან და მათგან დილა-
 თბით ძლიერი ქარი უბერავს.
 ისისის შემდეგ გავიარეთ მდი-
 ნარე მოგროსი³¹, მოგროსსა და
 ისისს შორის ოთხმოცდაათი
 სტადიონია. ეს [მდინარეც] სა-
 ნაოსნოა.

8

8

Ἐνθὲνδε ἐς τὸν Φάσιον ἐσεπλεύ-
 σαμεν²³ ἐνεθήκοντα τοῦ Μῶγρου
 διέχοντα, ποταμῶν ὧν ἐγὼ ἔγνων
 κούφοτατον ἕδωρ παρεχόμενον
 καὶ τὴν χροάν²⁴ μάλιστα ἐξηλα-
 γμένον. τὴν μὲν γὰρ κούφοτητα
 τῷ τε σταθμῷ τεκμαίροιο ἄν-
 τισ, καὶ πρὸ τούτου, ὅτι ἐπιπλεῖ
 τῇ θαλάσσει, οὐχὶ δὲ συμμίσγεται
 καθάπερ τῷ Πηνειῷ τὸν Τιταρή-
 σιον λέγει ἐπιρρεῖν Ὀμηρος· „κα-
 θύπερθεν ἤστ' ἔλαιον“. καὶ ἦν
 κατὰ μὲν τοῦ ἐπιρρέοντος βάψαντα

აქედან შევედით [მდინარე]
 ფაზისში³², რომელიც მოგროსი-
 დან და მორებულთა ოთხმოცდა-
 ათი სტადიონით. ჩემთვის ცნო-
 ბილი მდინარეების წყლებს
 შორის ფაზისის წყალი უმსუ-
 ბუქესია და ფერიც მეტად გან-
 სხვავებული. მის სიმსუბუქეს მე-
 იტყობს კაცი წონის გასინჯვით
 და კიდევ იმით, რომ, როდესაც
 იგი ზღვას ერთვის, [ზღვის
 წყალს] ზედ მოექცევა, არ მე-
 გრევა ისევე; როგორც ჰომერო-

²³ Müller: ἐισεπλεύσαμεν.

²⁴ Müller: χροίαν.

γλυκὺ τὸ ὕδωρ ἀνιμῆσασθαι, εἰ δὲ ἐξ βάρους τις καθίηκεν τὴν κάλπιν, ἄλμυρον. καίτοι ὁ πᾶς Πόντος πολὺ τι γλυκυτέρου τοῦ ὕδατός ἐστιν ἢ ἕξω θάλασσα καὶ τούτου τὸ αἴτιον οἱ ποταμοὶ εἰσιν, οὔτε πληθὺς οὔτε μέγεθος σταθμητοὶ ὄντες. τεκμηρίον δὲ τῆς γλυκύτητος, εἰ τεκμηρίων δεῖ ἐπὶ τοῖς αἰσθησίαι φαινομένοις, ὅτι πάντα τὰ βροσκήματα οἱ προσοικούντες τῇ θάλασσῃ ἐπὶ τὴν θάλασσαν κατάγουσιν καὶ ἀπ' αὐτῆς ποτιζοῦσιν· τὰ δὲ πίνοντά τε ἡδέως ὁράται, καὶ λόγος κατέχει ὅτι καὶ ὠφέλιμον αὐτοῖς τοῦτο τὸ ποτὸν ἐστὶν τοῦ γλυκέος μᾶλλον. ἢ δὲ χροὰ τῷ Φάσιδι οἷα ἀπὸ μολίβδου ἢ κασσιτέρου²⁵ βεβαμμένου τοῦ ὕδατος καταστάν δὲ καθαρῶτατον γίγνεται. οὐ τοίνυν νερόμισται ἐσκομίσαι ὕδωρ ἐς τὸν Φάσιν τοὺς ἐσπλέοντας, ἀλλ' ἐπειδὴν ἐσβάλωσιν²⁶ ἤδη ἐς τὸν ῥοὺν, παραγγέλλεται πᾶν ἐκχέαι τὸ ἐνὸν ὕδωρ ἐν ταῖς ναυσίν· εἰ δὲ μὴ, λόγος κατέχει ὅτι οἱ τούτου ἀμελήσαντες οὐκ εὐπλοοῦσιν. τὸ δὲ ὕδωρ τοῦ Φάσιδος οὐ σήπεται, ἀλλὰ μένει ἀκραιφνές καὶ ὑπὲρ δέκατον ἔτος, πληγὴ γε δὴ ὅτι ἐς τὸ γλυκύτερον μεταβάλλει.

სი ამბობს, რომ „ტიტარესი“²⁵ პენეოსის²⁶ [წყლის] ზემოთ მიმდინარეობს, როგორც ზეთი“. და, როდესაც, ზემოდან ამოხაზავენ წყალს, მტკნარია ის; თუ ვინმე სიღრმეში ჩაუშვებს ქურქელს — მარილიანი. თუმცა პონტოს მთელი წყალი უფრო მტკნარია, ვიდრე ხმელთაშუაზღვისა. ამის მიზეზი მასში ჩამავალი მდინარეებია, რომელთა სიდიდე დარიცხვი გადუნსაზღვრელია. წყლის სიმტკნარის საბუთი, თუკი საბუთი გრძნობათათვის თვალსაჩინო საგნებსაც სჭირდებათ, არის ის, რომ ზღვის ნაპირზე მცხოვრებთ საქონელი წყლის დასალევად ზღვაზე მიჰყავთ და საქონელი აშკარა სიამოვნებით სვამს ამ წყალს. ამასთან ამბობენ, რომ ეს წყალი უფრო სასარგებლოა მათთვის, ვიდრე მტკნარი წყალი. ფაზისის წყალს ტყვიის თუ კალის ფერი გადაკრავს, მაგრამ რომ გააჩერებ, ძალიან წმინდა ხდება. ამიტომ ჩვეულებაა ასეთი, რომ ფაზისში შემსვლელებმა არ უნდა შეიტანონ იქ სხვა წყალი, და შევლენ თუ არა მის კალაპოტში, ბრძანება იცემა, რომ ხომალდზე არსებული ძველი წყალი სულ გადაიღვაროს. ამბობენ, რომ ვინც ამას არ შეასრულებს, მას ბედნიერი მგზავრობა არ ექნება. ფაზისის წყალი

²⁵ Müller: καττιτέρου.

²⁶ Müller: εἰσβάλωσιν.

არ შემორდება და ათ წელზე მეტ ხანს გაუფუჭებელი რჩება, უფრო მეტადაც ტკბება.

9

Ἐσβαλλόντων δὲ ἐξ²⁷ τὸν Φάσιν ἐν ἀριστερᾷ ἵδρυται ἡ Φασισιανὴ θεός. εἴη δ' ἂν ἀπὸ γε τοῦ σχήματος τεκμαιρομένων ἡ Ῥέα· καὶ γὰρ κύμβαλον μετὰ χειρὸς ἔχει καὶ λέοντας ὑπὸ τῷ θρόνῳ, καὶ κάθεται ὡσπερ ἐν τῷ Μητρῷ Ἀθήνησιν ἡ τοῦ Φειδίου. ἐνταῦθα καὶ ἡ ἀγκυρα δεῖκνυται τῆς Ἀργούς. καὶ ἡ μὲν σιδηρᾶ οὐκ ἔδοξέ μοι εἶναι παλαιά—καίτοι τὸ μέγεθος οὐ κατὰ τὰς νῦν ἀγκύρας ἐστίν, καὶ τὸ σχῆμα ἀμυγέπη ἐξηλλαγμένη, ἀλλὰ νεωτέρα μοι ἐφάνη εἶναι τοῦ χρόνου. λιθίνης δὲ τινος ἄλλης θραύσματα ἐδεικνυτο παλαιά, ὡς ταῦτα μᾶλλον εἰκάσαι ἔκεινα εἶναι τὰ λείψανα τῆς ἀγκύρας τῆς Ἀργούς. ἄλλο δὲ οὐδὲν ὑπόμνημα ἦν ἐνταῦθα τῶν μύθων τῶν ἀμφὶ τὸν Ἰάσονα. τὸ μέντοι φρούριον αὐτό, ἵναπερ κάθηνται τετρακόσιοι στρατιῶται ἐπίλεκτοι, τῇ τε φύσει τοῦ χώρου²⁸ ὀχυρώτατον εἶναι μοι ἔδοξεν, καὶ ἐν ἐπιτηδαιοτάτῳ κείσθαι πρὸς ἀσφάλειαν τῶν ταύτη πλεόντων. καὶ τάφος διπλῆ περιβέβληται τῷ τείχει, εὐρεία ἑκατέρα. πάλαι μὲν οὖν γήϊνον τὸ τεῖχος ἦν, καὶ

9

ფანისში რომ შედიხარ, მარცხნივ აღმართულია ქანდაკება ქალღმერთ ფასიანესი³⁵. გარეგნობის მიხედვით ის ჰგავს რეას, რადგან ხელში წინწილა უჭირავს, აგრეთვე მისი სავარძლის წინ წვანან ლომები და თვით ის ზის როგორც ფიდიასის ქანდაკება ათენის მეტრონში. აქ უჩვენებენ არგოს^{35a} რკინის ლუზას. არა მგონია, რომ იგი ძველი იყოს, თუმცა სიღიღით არ ჰგავს ახლანდელ ლუზებს და მოყვანილობითაც განსხვავდება, მაგრამ, მაინც, ვფიქრობ, რომ გვიანდელ ხანას უნდა ეკუთვნოდეს. აქვე მაჩვენებს მე ქვის ძველი ლუზის ნაჭრები, რომლებიც უფრო მეტად შეიძლება მივიხილოთ არგოს ლუზის ნაშთად. რაიმე სხვა ძველი, იახონის მიტებში მოხსენებული, აქ არ იყო. თვით ციხე-სიმაგრე, რომელშიც თავსდება ოთხასი რჩეული მეომარი, მე მეჩვენა მეტად მიუდგომლად ადგილის ბუნების მიხედვით, უშიშროების თვალსაზრისით მეტად მოხერხებულ ადგილზე მოთავსებულად აქ მომსვლელთათვის. ორმაგი თხრილი

²⁷ Müller: εἰσβαλλόντων δὲ εἰς.

²⁸ Müller: χωρίου.

πύργοι ξύλινοι ἐφειστήκεσαν²⁹. νῦν δὲ ἐκ πλῆθους ὀπίτης πεπονήται καὶ αὐτὸ καὶ αἱ πύργοι καὶ τεθεμελιώται ἀσφαλῶς, καὶ μηχαναὶ ἐφεστᾶσιν, καὶ ἐνὶ λόγῳ, πάντα δξήρτυται πρὸς τὸ μηδὲ πελάσαι ἄν τινα αὐτῶ τῶν βαρβάρων, μήτι γε δὴ ἐς κίνδυνον καταστῆσαι πολιορκίας τοὺς ἐν αὐτῶ φρουροῦντας. ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸν ὄρμον ἐχρήν ἀσφαλῆ εἶναι ταῖς ναυσὶ καὶ ὅσα ἕξω τοῦ φρουρίου κατῷκειτο ὑπὸ τε τῶν πεπεσμένων τῆς στρατίας³⁰ καὶ τινῶν καὶ ἄλλων ἐμπορικῶν ἀνθρώπων. ἔδοξέ μοι ἀπὸ τῆς διπλῆς τάφρου, ἣ περιβέβληται τῶ τείχει, ἄλλην τάφρον ἐμβαλεῖν³¹ ὡς ἐπὶ τὸν ποτάμῳ, ἣ τὸ τε ναύσταθμον περιέξει καὶ τὰς ἕξω τοῦ τείχους οἰκίας.

10

Ἀπὸ δὲ τοῦ Φάσιδος Χαρίεντα ποταμὸν παρημείψαμεν ναυσίπορον στάδιοι μεταξὺ ἀμφοῖν ἐνεγίνοντο. καὶ ἀπὸ τοῦ Χαρίεντος

²⁹ Müller: ἐφειστήκεσαν.

³⁰ Rous: τῆς στρατίας.

³¹ Müller: ἐμβαλεῖν.

ერთყმის კედელს. ორივე ფართოა. წინათ კედელი თიხისა იყო და ხის კოშკები იდგა მასზე, მაგრამ ახლა კედელი და კოშკები გამოძწვარი აგურისაგანაა გაკეთებული. საძირკველი მისი მყარია, ზედ სამხედრო მანქანებია დადგმული. ერთი სიტყვით, ყოველმხრივ იმდაგვარადაა მოწყობილი, რომ ვერავინ მიუახლოვდეს ბარბაროსთაგან და რომ ალყის საფრთხე არ მოელოდეს ციხის დამცველთ. ხოლო, რადგან ნავსაყუდელი უპიშარი თავშესაფარი უნდა ყოფილიყო ხომალდთათვის, [საიმედო უნდა გამხდარიყო] აგრეთვე ციხის გარშემო მდებარე სხვა ადგილებიც, რომლებიც დასახლებულია სამსახურიდან გადამდგარი სემხედრო პირებით და ვაჭრებით. გადავწყვიტე, რომ ციხის კედლის გარშემო არსებული ორმაგი თხრილიდან გამეყვანა მდინარემდე სხვა თხრილი, რომელიც გარს შემოუვლიდა ნავსადგურს და ციხის კედლის გარეთ შდგომსახლებს.

10

ფაზისიდან ჩვენ გავიარეთ სანაოსნო მდინარე ქარიენტი³⁶; მათ შორის^{36a} მანძილი ოთხმოცდაათი სტადიონია. ქარიენ-

ἐς Χῶβον ποταμὸν ἐσεπλεύσαμεν³²
 ἄλλους ἐνεθήκοντα, ἵνα περ καὶ
 ὠρμισθῆμεν. ὦν δὲ ἔνεκα, καὶ ὅσα
 ἐνταῦθα ἐπράξαμεν, δηλώσει σοι
 τὰ Ῥωμαϊκὰ γράμματα. ἀπὸ δὲ
 τοῦ³³ χῶβου Συγγάμην³⁴ ποταμὸν
 παρημέψαμεν ναυσίπορον· διέχει
 δὲ τοῦ χῶβου σταδίους ἐς δέκα καὶ
 διακοσίους μάλιστα. ἔχεται δὲ τοῦ
 Συγγάμου Ταρσοῦρας ποταμὸς.
 στάδιοι εἴκοσι καὶ ἑκάτῳ μετα-
 ξὺ ἀμφοῖν. ὁ δὲ Ἴππος ποταμὸς
 τοῦ Ταρσοῦρου πεντήκοντα στα-
 δίους καὶ ἑκατὸν διέχει, καὶ τοῦ
 Ἴππου ὁ Ἀστελέφος τριάκοντα.
 παραιψάντες δὲ τὸν Ἀστελέφον
 ἐς Σεβαστόπολιν ἦκομεν πρὸ με-
 σημβρίας, ἀπὸ Χῶβου ὀρηθῆντες,
 σταδίους εἴκοσι καὶ ἑκατὸν τοὺς
 ἀπὸ Ἀστελέφου, ὡς καὶ τὴν μισ-
 θοφορὰν τοῖς στρατιώταις δοῦναι
 τῆς αὐτῆς ἡμέρας, καὶ τοὺς ἵπ-
 πους καὶ τὰ ὄπλα ἰδεῖν καὶ τοὺς
 ἵππεὺς ἀναπηδῶντας ἐπὶ τοὺς ἵπ-
 πους καὶ τοὺς κάμνοντας καὶ τὸν
 σίτον, καὶ τὸ τεῖχος περιελθεῖν
 καὶ τὴν τάφρον. στάδιοι ἀπὸ μὲν
 Χῶβου ἐς Σεβαστόπολιν τριάκοντα
 καὶ ἑξακόσιοι· ἀπὸ Τραπεζοῦντος
 δὲ ἐς Σεβαστόπολιν ἑξήκοντα καὶ
 διακοσίοι καὶ δισχίλιοι· ἡ δὲ Σε-
 βαστόπολις πάλαι Διοσκουριάς ἔκα-
 λείτο, ἀπὸ τοῦ Μιλησίου.

ტიდან გავიარეთ ოთხმოცდაათი
 სტადიონი და შევცურეთ მდი-
 ნარე ქობოსში³⁷. აქ ლუზახე დაე-
 დეკით. თუ რატომ [შევსივინეთ
 აქ] და რა მოვიმოქმედეთ, შენ-
 თვის ცხადი გახდება ლათინური
 წერილიდან. ქობოსის შემდეგ
 გავიარეთ სანაოსნო მდინარე
 სინგამე³⁸, რომელიც ქობოსს და-
 შორებულა მხოლოდ ორას ათი
 სტადიონით. მდინარე სინგამის
 შემდეგ არის ტარსურა³⁹, მათ
 შორის მანძილია ას ოცი სტა-
 დიონი. მდინარე ჰიპოსი⁴⁰ და-
 შორებულა ტარსურას ას ორ-
 შოცდაათი სტადიონით. ჰიპოსი-
 დან [მდინარე] ასტელეფს⁴¹
 ოცდაათი სტადიონი [აშორებს].
 ასტელეფი რამ გავიარეთ, სე-
 ბასტოპოლისში⁴² მივედით შუა-
 დღემდე ქობოსიდან წამოსულე-
 ბი; ასტელეფიდან [გავიარეთ] ას
 ოცი სტადიონი. იმავე დღეს მო-
 ხერხდა ჯარისკაცთათვის ხელ-
 ფასის მიცემა, ცხენების და ია-
 რალის დათვალიერება, მხედრე-
 ბის გავარჯიშება ცხენზე შეხტო-
 მაში, ავადმყოფების მონახულე-
 ბა, პურის მარაგის შემოწმება,
 ციხე-სიმაგრის კედლის და თბრი-
 ლის შემოვლა. მდინარე ქობო-
 სიდან სებასტოპოლისამდე სულ
 ექვსას ოცდაათი სტადიონია,
 ხოლო ტრაპეზუნტიდან სებასტო-

³² Müller: εἰσεπλεύσαμεν.

³³ Müller: τοῦ ἄκτου.

³⁴ Roos და Müller: Συγγάμην.

პოლისამდე ორათას ორას სამო-
ცი სტადიონი. სებასტოპოლისი
ძველად დიოსკურიადად იწოდე-
ბოდა, მილეტის ახალშენია.

11

Ἔθνη δὲ παρημείψαμεν τὰδε.
Τραπεζουντίους μὲν, καθάπερ καὶ
Ξενοφῶν λέγει, Κόλχοι θύμοροι.
καὶ οὗς λέγει τοὺς μαχιμωτάτους
καὶ ἐχθροτάτους εἶναι τοὺς Τραπε-
ζουντίους, ἔκεινος μὲν Δρίλας
ὀνομάζει, ἐμοὶ δὲ δοκοῦσιν οἱ
Σάννοι οὗτοι εἶναι. καὶ γὰρ μαχι-
μώτατοί εἰσιν ἐς τοῦτο ἔτι καὶ
τοὺς Τραπεζουντίους ἐχθρότατοι,
καὶ χωρὶα ὄχυρά οἰκοῦσιν, ἔθνος³⁵
ἀβασίλευτον καὶ³⁶ πάλαι μὲν καὶ
φόρου ὑποτελὲς Ἑωμαίοις, ὑπὸ δὲ
τοῦ ληστεύειν οὐκ ἀκριβοῦσιν τὴν
ἀποφοράν³⁷. ἀλλὰ νῦν γε διδόντος
θεοῦ ἀκριβῶσουσιν, ἢ ἐξελοῦμεν
αὐτούς. τούτων δὲ ἔχονται Μάκρω-
νες³⁸ καὶ Ἡνίοχοι βασιλεὺς δ'
αὐτῶν Ἀγγιλαός. Μακρώνων δὲ
καὶ Ἡνιόχων ἐχόμενοι Ζυδρεῖται.
Φαρασμάνου οὗτοι ὑπήκοοι. Ζυ-
δρεῖτων δὲ Λαζοί· βασιλεὺς δὲ
Λαζῶν Μαλάσσας, ὃς τὴν βασι-
λείαν παρὰ σοῦ ἔχει. Λαζῶν δὲ
Ἀφίλαι ἔχονται· βασιλεὺς δὲ αὐ-
τῶν Ἰουλιανός· οὗτος ἐκ τοῦ πατ-
ρὸς τοῦ σοῦ τὴν βασιλείαν ἔχει.

11

შემდეგი ტომები გავიარეთ:
ტრაპეზუნტელების მოსახლვრე-
ნი, როგორც ქსენოფონტიც ამ-
ბობს⁴³, არიან კოლხები⁴⁴ და ტომს,
რომელიც უგულადესია და ტრა-
პეზუნტელების მოსახლე მტერი,
ქსენოფონტი დროლებს უწო-
ლებს⁴⁵, მე კი ვფიქრობ, რომ
ისინი სანები⁴⁶ არიან. ესენი მე-
ტად კარგი მეომრები არიან და
ახლაც დიდი მტრები ტრაპეზუნ-
ტელებისა. გამაგრებულ ადგი-
ლებში ცხოვრობს ეს ტომი. მე-
ფე არ ჰყავს. ძველითგანვე რო-
მაელების მოხარკეა, მაგრამ ყა-
ჩალურ ცხოვრებას ეწევა და სის-
ტემატურად არ შემოაქვს გადა-
სახადი. მაგრამ, ამის შემდეგ
თუ ღვთის ნება იქნება, აწ წე-
სიერად გადაიხდის ეს ტომი გა-
დასახადს, ან ჩვენ მას გავაძე-
ვებთ ქვეყნიდან. ამით გვერდით
არიან მაკრონები⁴⁷ და ჰენიოხე-
ბი⁴⁸, მათი მეფე ანქიალეა. მაკრო-
ნების და ჰენიოხების მეზობლები
დიდრიტები⁴⁹ არიან, ესენი ფარს-
მანის⁵⁰ ქვეშევრდომნი არიან. დიდ-

³⁵ Müller: καὶ ἔθνος.

³⁶ Müller: καὶ ἄγλῳα.

³⁷ Roos და Müller: τὴν φοράν.

³⁸ Roos და Müller: Μαχέλονες.

Ἄφιλαις δὲ θυμοῖσι Ἀβασκοῖσι· καὶ Ἀβασκῶν βασιλεὺς Ῥησμάγας· καὶ οὗτος παρὰ σοῦ τὴν βασιλείαν ἔχει. Ἀβασκῶν δὲ ἐχόμενοι Σανίγαι, Ἰναπερ καὶ ἡ Σεβαστόπολις ᾤκισται· Σανιγῶν βασιλεὺς Σπαδάγας ἐκ σοῦ τὴν βασιλείαν ἔχει. —μέχρι μὲν δὴ Ἀφάρου ὡς πρὸς ἕω ἐπλέομεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Εὐξείνου, ὁ δὲ Ἀφαρος πέρας ἐφάνη μοι εἶναι κατὰ μῆκος τοῦ Πόντου· ἔνθεν γὰρ ἤδη πρὸς ἄρκτον ὁ πλοῦς ἡμῖν ἐγίγνετο³⁹ ἔστε ἐπὶ Χῶβον ποταμόν, καὶ ὑπὲρ τὸν Χῶβον ἐπὶ τὸν Σιγγάμην⁴⁰. ἀπὸ δὲ Σιγγάμου⁴¹ ἐκἀμπτομεν ἐς τὴν λαϊάν πλευράν τοῦ Πόντου ἔστε ἐπὶ τὸν Ἴππον ποταμόν. ἀπὸ δὲ τοῦ Ἴππου ὡς ἐπὶ Ἀστελέφου καὶ⁴² Διοσκουριάδα κατείδομεν τὸν Καύκασον τὸ ὄρος, τὸ ὑψὸς μάλιστα κατὰ τὰς Ἀλπεις τὰς Κελτικὰς· καὶ τοῦ Καυκάσου κορυφή τις ἐδείκνυτο—Στρόβιλος τῆ κορυφῆ ὄνομα—, Ἰναπερ ὁ Προμηθεὺς κρεμασθήγαι ὑπὸ Ἡφαίστου κατὰ πρόσταξιν Διὸς μυθεύεται.

რიტების გვერდით ლაზები არიან⁵¹. ლაზების მეფე მალასაა, რომელსაც ტახტი შენგანა აქვს მიღებული. ლაზების მეზობლები აფსილები არიან⁵², მათმა მეფემ იულიანემ მეფობა შენი მამისაგან მიიღო. აფსილების მეზობლები აბასკები⁵³ არიან. აბასკთა მეფე რესმავაა, ამასაც ტახტი შენგანა აქვს მიღებული. აბასკთა მეზობლები სანიგები⁵⁴ არიან, მათ მიწაზე იმყოფება სებასტოპოლისი. სანიგთა მეფემ სპადამ შენგან მიიღო ტახტი. აფსაროსამდე ჩვენ მივცურავდით აღმოსავლეთისაკენ, ევქსინის მარჯვნივ, ხოლო აფსაროსი მე შეჩვენა პონტოს სივრცის უკიდურეს საზღვრად. აქედან უკვე ჩრდილოეთისაკენ მივცურავდით. მდინარე ქობოსამდე და ქობოსის ზემოთ სინგამემდე. სინგამიდან ჩვენ შევბრუნდით პონტოს მარცხენა მხარეს მდინარე ჰიპოსამდე. ჰიპოსიდან დაწყებული ასტელეფამდე და დიოსკურიადამდე ჩვენ ვხედავდით კავკასიონის მთას, რომელიც სიმაღლით წააგავს ყველაზე მეტად კელტურ ალპებს. გვიჩვენეს ერთ-ერთი მწვერვალი კავკასიონისა-

³⁹ Roos: ἐγίγνετο.

⁴⁰ Müller: Σιγγάμην.

⁴¹ Müller: Σιγγάμου.

⁴² Roos-ი უმატებს აქ: καταφανῶς ἤδη ἐπὶ ἀριστερᾷ τοῦ Πόντου ἐπλέομεν, καὶ ὁ πλοῦς ἡμῖν πρὸς ἡλίου δυσόμενου ἐγίγνετο· ὡς δὲ ὑπεστρέφομεν ἀπὸ τοῦ Ἀστελέφου ἐπὶ, შემდეგ მოხდეს: Διοσκουριάδα.

—სტრობილი, რომელზედაც მოთის მიხედვით ზევსის ბრძანებით პრომეთეოსი ჩამოკიდებულ იქნა ჰეფესტოს მიერ.

12

Τὰ δὲ ἀπὸ Βοσπόρου τοῦ Θρακίου ἕστε ἐπὶ Τραπεζοῦντα πόλιν ἔνδε ἔχει κατὰ τὸν Θράκιον Βόσπορον⁴³ καὶ τὸ στόμα τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἐν τοῖς δεξιῶς τῆς Ἀσίας μέρεσιν, ἅπερ ἔστι τοῦ Βιθυνῶν ἔθνους, κείται χωρίον λεγόμενον Ἰερὸν, ἐν ᾧ νεὼς ἔστι Διὸς Ὀυρίου οὕτω προσαγορευμένου. τοῦτο δὲ τὸ χωρίον ἀπετηρίον ἔστι τοῖς ἐς τὸν Πόντον πλέουσιν. ἐσπλεύσαντι δὲ ἐς τὸν Πόντον, ἐν δεξιᾷ δὲ τὴν Ἀσίαν ἔχοντι καὶ περιπλέοντι τὸ ἐχόμενον μέρος τοῦ Βιθυνῶν ἔθνους, το πρὸς τὸν κείμενον, ὁ περίπλους ἔνδε ἔχει τὸ Ἰερὸν τοῦ Διὸς τοῦ Ὀυρίου διέχει ἀπὸ Βυζαντίου σταδίους εἴκοσι καὶ ἕκκτον. καὶ ἔστιν Ἰτανώτατον ταύτη τὸ στόμα τοῦ Πόντου καλούμενον, καθ' ὃ τι ἐσβᾶλλει⁴⁴ ἐς τὴν Ἡροποντιίδα. ταῦτα μὲν εἰδὼς σοι λέγω. ἀπὸ δὲ τοῦ Ἰεροῦ πλέοντι ἐν δεξιᾷ Ῥήβας ποταμὸς σταδίους διέχει τοῦ Ἰεροῦ τοῦ Διὸς ἐνενήκοντα. ἔπειτα ἦ⁴⁵. Μέλαινα θάκρα ἔνδε καλυμένη,

12

თრაკიის ბოსფორიდან ქალაქ ტრაპეზუნტამდე შემდეგი ადგილებია: თრაკიის ბოსფორის და ევქსინის პონტოს შესართავის გაყოლებით, აზიის მარჯვენა ნაწილებში, სადაც ბითვინიოს ტომი იმყოფება, არის ადგილი, რომელიც ჰიერონად იწოდება, აქ არის ტაძარი ზევსისა, ურიოსად წოდებულისა. ეს ადგილი პონტოში მკურავთა შემწეა. ვინც შეკურავს პონტოში, აზიის მარჯვენა ნაწიეს გაცემა და შემოივლის ბითვინიოს ტომის ახლო მყოფ ნაწილს, იმ ნაწილს, რომელიც პონტოს გასწვრივია, ამგვარი მოგზაურობა ექნება: ბიზანტიონიდან ას ოცი სტადიონით დაშორებულია ტაძარი ზევს ურიოსისა. მენ იცი, რომ აქ არის სტენოტატონად წოდებული სრუტე პონტოსი, რომლის საშუალებით ის პროპონტიდან ერთვის. ჰიერონიდან [ტაძრიდან] მარჯვნივ თუ გავკურავთ, მდინარე რებაა, ტაძრიდან ოთხმოცდაათი სტადიონით დაშორე-

⁴³ Roos-თან და Müller-თან აკლია: κατὰ τὸν Θράκιον Βόσπορον. ὁ περίπλους ἔνδε ἔχει. ეს ადგილი ანთონიმის „პერიპლუსიდან“ ჩაუმატა არიანეს ტექსტს ჰეროტემმა.

⁴⁴ Müller: εἰσβάλλει. ⁴⁵ Müller: ἦ აკლია.

πεντήκοντα καὶ ἑκατόν. ἀπὸ Με-
 λαίνης ἄκρας ἕς Ἀρτάνην ποτα-
 μόν, ἵνα καὶ ὄρμος ναυσὶ σμι-
 κραῖς⁴⁶ πρὸς ἱερῶ Ἀφροδίτης,
 πενήκοντα ἄλλοι καὶ ἑκατόν.
 ἀπὸ δὲ Ἀρτάνου ἕς Ψίλλιν ποτα-
 μόν πενήκοντα καὶ ἑκατόν. καὶ
 πλοια σμικρά⁴⁷ ὁρμίζοιτο ἂν πρὸς
 τῇ πέτρα τῇ ἀνεχούσῃ οὐ πόρρω
 ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ τῶν ἐχθολῶν.
 ἐνθύνου ἐς Κάλπης λιμένα δέξια
 καὶ διακόσιοι στάδιοι. ὁ δὲ Κάλ-
 πης λιμὴν ὁποιόν τι χωρίον ἐστὶν
 καὶ ὁποιὸς ὄρμος, καὶ ὅτι πηγὴ
 ἐν αὐτῶ ψυχροῦ καὶ καθαροῦ
 ὕδατος, καὶ ὅτι ἔλαι πρὸς τῇ
 θαλάσῃ ἔξλων ναυπηγησίμων,
 καὶ αὐταὶ ἐνθῆροι, ταῦτα Ξενο-
 φῶντι τῷ πρεσβυτέρῳ λέλεκται.

13

Ἀπὸ Κάλπης λιμένος ἕς Ῥόην
 ἑτάδιοι εἴκοσι· ὄρμος ναυσὶ σμι-
 κραῖς⁴⁸. ἀπὸ Ῥόης ἕς Ἀπολλωνίαν
 νῆσον σμικράν⁴⁹, ὀλίγον διέχοουσιν
 τῆς ἡπείρου, ἄλλοι εἴκοσι. λιμὴν
 ὑπὸ τῇ νησιδί. καὶ ἐνθεν ἕς Χη-
 λὰς στάδιοι εἴκοσι. ἀπὸ Χηλῶν
 ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατόν, ἵνα περ
 Σαγγάριος ποταμὸς ἐσβάλλει ἕς

⁴⁶ Roos და Müller: μικραῖς.

⁴⁷ Müller: μικρά.

⁴⁸ Müller: μικραῖς.

⁴⁹ Müller: μικράν.

ბული. შემდეგ ვგრეთ წოდებუ-
 ბული შავი კონცხია, ას ორმოც-
 დაათი სტადიონის მოშორებით.
 შავი კონცხიდან მდინარე არტა-
 ნემდე, სადაც სადგომია პატარა
 ხომალდებისათვის აფროდიტის
 ტაძართან; ას ორმოცდაათი სტა-
 დიონია. არტანიდან მდინარე
 ფსილისამდე ას ორმოცდაათი
 სტადიონია. აქ კლდესთან და-
 დგომა შეუძლია პატარა ხომალ-
 დებს მდინარის შესართავებთან
 ახლოს. აქედან კალპის ნავსად-
 გურამდე ორას ათი სტადიონია.
 თუ როგორი ადგილია კალპე და
 როგორი სადგომი და რომ მას-
 ში ცივი და წმინდა წყლის წყა-
 როა, რომ ზღვასთან არის ხო-
 მალდების ასაგებად გამოსაყენე-
 ბელი ტყე, რომელშიც ცხოველე-
 ბია, ამის შესახებ მოთხრობილი.
 აქვს ქსენოფონტ-უფროსს.

13

კალპის ნავსადგურიდან ორ-
 ემდე ოცი სტადიონია. აქ სად-
 გომია პატარა ხომალდებისა-
 თვის. როიდან აპოლონიამდე,
 პატარა კუნძულამდე, რომელიც
 ხმელეთს მცირედაა დაშო-
 რებული, 20 სტადიონია. ამ კუნ-
 ძულის ქვემოთ ნავსადგურია.
 აქედან ქელამდე ოცი სტადიო-

τὸν Πόντον, ἐνθ' ἔνδε ἐς τοῦ Ὑπίου
 τὰς ἐκβολὰς ἄλλοι ὄγδοήκοντα
 καὶ ἑκατὸν. ἐς δὲ Αἰλλιον⁵⁰ ἐμπό-
 ριον ἀπὸ τοῦ Ὑπίου στάδιοι ἑκα-
 τόν, καὶ ἀπὸ τοῦ Αἰλλίου⁵¹ ἐς
 Ἐλαιον ἐξήκοντα. ἐνθ' ἔνδε ἐς Κά-
 λητα, ἄλλο ἐμπόριον, εἴκοσι καὶ
 ἑκατὸν. ἀπὸ Κάλητος ἐς Λύκον
 ποταμὸν ὄγδοήκοντα, ἀπὸ δὲ Λύ-
 κου ἐς Ἡράκλειαν πόλιν Ἑλληνίδα
 Δωρικὴν, Μεγαρέων ἀποικον, στά-
 διοι εἴκοσιν. ἐν Ἡρακλείᾳ ὄρμος
 ναυσίν. ἀπὸ δὲ Ἡρακλείας ἐπὶ
 μὲν τὸ Μητρῶον καλούμενον στά-
 διοι ὄγδοήκοντα. ἐνθ' ἔνδε ἐς τὸ
 Ἰοσειδεῖον τεσσαράκοντα, καὶ
 ἐνθ' ἐν ἐς Τυνδαρίδας πέντε καὶ
 τεσσαράκοντα, πέντε δὲ καὶ δέκα
 ἐνθ' ἔνδε ἐπὶ τὸ Νυμφαῖον. καὶ
 ἀπὸ τοῦ Νυμφαίου ἐπὶ τὸν Ὀξεί-
 ναν⁵² ποταμὸν τριάκοντα. καὶ ἀπὸ
 Ὀξείνας⁵³ ἐς Σανδαράκην ἐνεθήκον-
 τα. Σανδαράκη ὄρμος ναυσὶ μικ-
 ραῖς⁵⁴. ἐνθ' ἔνδε ἐς κρηνίδας ἐξήκον-
 τα. καὶ ἀπὸ Κρηνίδων ἐς Ψύλλαν
 ἐμπόριον τριάκοντα. ἐνθ' ἔνδε ἐς
 Τίον, πόλιν Ἑλληνίδα Ἰωνι-
 κήν, ἐπὶ θαλάσῃ οἰκουμένην,
 Μιλησίων καὶ ταύτην ἀποικον,
 ἐνεθήκοντα. ἀπὸ δὲ Τίου ἐς Βιλ-
 λαῖον ποταμὸν στάδιοι εἴκοσιν.
 ἀπὸ δὲ Βιλλαίου ἐπὶ τὸν Παρθέ-

ნის, ქელიდან ἄს ოთხმოცი სტა-
 დიონი [იმ ადგილამდე], სადაც
 მდინარე სანგაროისი პონტოს
 ერთვის. აქედან პინიონის შე-
 სართავამდე ას ოთხმოცი სტა-
 დიონია. პინიონიდან ლილეონამ-
 დე, სავაქრო ნავსადგურამდე,
 ასი სტადიონია. ლილეონიდან
 ელეონამდე—სამოცი. აქედან კა-
 ლეტამდე, მეორე სავაქრო ნავ-
 სადგურამდე, ას ოცი სტადიო-
 ნია. კალეტისა და მდინარე ლი-
 კოსამდე—ოთხმოცი. ლიკოსიდან
 ბერძნულ-ღორიულ ქალაქამდე,
 ჰერაკლეამდე, მეგარელთა ახალ-
 შენამდე, ოცი სტადიონია. ჰე-
 რაკლეაში სადგომია ხომალდთა-
 თვის. ჰერაკლეიდან ეგრეთ წო-
 დებულ მეტრონამდე ოთხმოცი
 სტადიონია. აქედან პოსეიდო-
 ნამდე—ორმოცი სტადიონი და
 აქედან ტინდარიდამდე—ორმოც-
 დახუთი. აქედან ნიმფეონამდე
 არის თხუთმეტი სტადიონი. და
 ნიმფეონიდან მდინარე ოქსინამ-
 დე—ოცდაათი. ოქსინიდან სან-
 დარაკემდე ოთხმოცდაათი სტა-
 დიონია. სანდაკე არის სადგომი
 პატარა ხომალდებისათვის. აქე-
 დან კრენიდამდე სამოცი სტა-
 დიონია. კრენიდიდან ფსილამდე,
 სავაქრო ნავსადგურამდე—ოცდა-

⁵⁰ Roos: Αἰλλαῖον.

⁵¹ Roos: Αἰλλαίου.

⁵² Müller: Ὀξείναν.

⁵³ Müller: Ὀξείνον.

⁵⁴ Müller: μικραῖς.

ἄριον ποταμὸν στάδιοι ἑκατόν. μέχρι
 τοῦδε Θραῖκες οἱ Βιθυνοὶ νέμονται.
 ὧν καὶ Ξενοφῶν ἐν τῇ συγγραφῇ
 μνήμην ἐποίησατο ὅτι μαχημά-
 ται εἶεν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν,
 καὶ τὰ πολλὰ κακὰ ἢ στρατιᾶ
 τῶν Ἑλλήνων ὅτι ἐν τῇδε τῇ
 χώρᾳ ἔπαθεν, ἐπειδὴ ἀπεχωρίσθη-
 σαν οἱ Ἀρχάδες ἀπὸ τε τῆς Χει-
 ρισόφου καὶ τῆς Ξενοφῶντος με-
 ρίδος.

14

Τὰ δὲ ἀπὸ τοῦδε ἤδη Παφλαγο-
 νία. ἀπὸ Παρθενίου ἐς Ἄμαστριν
 πόλιν ἑλληνίδα στάδιοι ἐνεγκόντα
 ὄριος ναυσίν. ἐνθὲνδε ἐς Ἐρυθί-
 νους ἐξήκοντα. καὶ ἀπὸ Ἐρυθί-
 νων ἐς Κρωμναν ἄλλοι ἐξήκοντα.
 ἐνθὲνδε ἐς Κυτῶρον ἐνεγκόντα.
 ὄριος ναυσίν [ἐν] Κυτῶρ⁵⁵. καὶ
 ἀπὸ Κυτῶρου ἐς Αἰγιαλοὺς ἐξή-
 κοντα. ἐς δὲ Θύμηνα ἐνεγκόντα.
 καὶ ἐς Κάραμβιν εἴκοσι καὶ ἑκα-
 τόν. ἐνθὲνδε ἐς Ζεφυρίου ἐξήκοντα.
 ἀπὸ δὲ Ζεφυρίου ἐς Ἀβῶνου τετ-

⁵⁵ Müller: ἐν Κυτῶρῳ.

ათი. აქედან ტიონამდე, ზღვის-
 პირა ბერძნულ იონიურ კარგად
 დასახლებულ ქალაქამდე, მილე-
 ტელთა ახალშენამდე, ოთხმოც-
 დაათი სტადიონია. ტიონიდან
 მდინარე ბილეოსამდე ოცი სტა-
 დიონია. ხოლო ბილეოსიდან
 მდინარე პართენიოსამდე—ასი
 სტადიონი. ამ ადგილამდე ცხოვ-
 რობს თრაკიული ტომი, ბითვი-
 ნიელები, რომელთაც ქსენოფონ-
 ტიც იხსენიებს თავის ნაწარ-
 მოებში; ის ამბობს, რომ ეს ტომი
 ყველაზე უფრო კარგი მეომა-
 რია აზიაში მცხოვრებთაგან, რომ
 ელინთა ჯარს დიდი გაჭირვება
 შეხვდა ამ ქვეყანაში, როდესაც
 აქ არკადიელები გამოეცალკეე-
 ნენ რაზმებს, რომელთაც წინა-
 მძღოლობდნენ ქეირისოფოსი და
 ქსენოფონტი.

14

აქედან იწყება პაფლაგონია.
 პართენიოსიდან ამასტრისამდე,
 ელინურ ქალაქამდე, ოთხმოცდა-
 ათი სტადიონია. სადგომია ხო-
 მალდთათვის. აქედან ერთიანამ-
 დე სამოცი სტადიონია. ერთი-
 ნიდან კრომნამდე—სამოცი. აქე-
 დან კიტოროსამდე⁵⁶ ოთხმოცდა-
 ათი სტადიონია. კიტოროსში
 სადგომია ხომალდთათვის. კიტო-
 როსიდან ეგიალამდე სამოცი სტა-
 დიონია, ხოლო თიმენამდე—
 ოთხმოცდაათი. კარამბისამდე—

χῆς, πόλιν σμικράν, πεντήκοντα
καὶ ἑκατόν. ὄρμος ναυσὶν οὐκ
ἀσφαλῆς, σαλεύοιεν⁵⁶ δ' ἂν ἀπα-
θῆεις, εἰ μὴ μέγας χειμῶν κατὰσ-
χοι⁵⁸. ἀπὸ δὲ Ἀβώνου τείχους ἐς
Αἰγινήτην ἄλλοι πεντήκοντα καὶ
ἑκατόν. ἐνθίνδε ἐς Κίνωλιν ἐμπό-
ριον ἄλλοι ἐξήκοντα. καὶ ἐν Κι-
νώλι σαλεύοιεν ἂν νῆες ἄρα ἔτους.
ἀπὸ δὲ Κινώλιος ἐς Στεφάνην
ὄγδοήκοντα καὶ ἑκατόν. ὄρμος
ναυσὶν ἀσφαλῆς. ἀπὸ δὲ Στεφάνης
ἐς Ποταμούς πεντήκοντα καὶ ἑκα-
τόν. ἐνθίνδε ἐς Λεπτὴν ἄκραν
ἑκατόν καὶ εἰκοσιν. ἀπὸ δὲ Λεπ-
τῆς ἄκρας ἐς Ἀρμένην ἐξήκοντα
λιμὴν αὐτόθι. καὶ Ξενοφῶν τῆς
Ἀρμένης ἐμνημόνευσεν. καὶ ἐν-
θεν ἐς Σινώπην στάδιοι τεσσαρά-
κοντα. Σινωπῆς⁵⁹ Μιλησίων ἀποι-
κοι. ἀπὸ δὲ Σινώπης ἐς Κάρου-
σαν πεντήκοντα καὶ ἑκατόν. σάλος
ναυσὶν. ἐνθίνδε ἐς Ζάγωρα ἄλλοι
αὐτὸν πεντήκοντα καὶ ἑκατόν. ἐν-
θίνδε ἐς τὸν Ἄλυν ποταμὸν τρια-
κόσιοι.

ას ოცი. აქედან ძეფირობნამდე
—სამოცი. ძეფირობნიდან აბო-
ნოს ტეიხოსამდე, ბატარა. ქალა-
ქამდე—ას ორმოცდაათი. არც
თუ ისე სიძველე სადგომია ის,
მაგრამ ხომალდებს აქ შეუძლიათ
უვნებლად ყოფნა მცირე ქარიშხ-
ლის დროს. აბონოს ტეიხოსა-
დან ეგინეტამდე ას ორმოცდა-
ათი სტადიონია. აქედან-სავაჭრო
ნავსადგურამდე, კინოლისამდე—
სამოცი. კინოლისშიც შესაძლოა
ხომალდების დადგომა უვნებლად
წელიწადის განსახლებულ დრო-
ებში. ხოლო კინოლისიდან სტე-
ფანოსამდე ას ოთხმოცი სტა-
დიონია. სიძველე სადგომია ხო-
მალდობისთვის. სტეფანოსიდან
პოტამოსამდე ას ორმოცდაათი
სტადიონია. აქედან ლეპტემდე,
კონცხამდე—ას ოცი. ლეპტის
კონცხიდან ჰარმენემდე სამოცი
სტადიონია, ნავსადგურია იქ.
ქსენოფონტიც იხსენიებს ჰარმე-
ნეს. აქედან სინოპემდე ორმოცი
სტადიონია. სინოპის მცხოვრებ-
ნი მილეტის ახალმოშენენი არიან.
ხოლო სინოპიდან კარუსამდე ას
ორმოცდაათი სტადიონია. აქ
სალუხე ადგილია ხომალდებისა-
თვის. აქედან ძაგორამდე ას
ორმოცდაათი სტადიონია. აქე-
დან მდინარე ჰალისამდე სამასე
სტადიონია.

⁵⁶ Müller: ἀλλὰ σαλεύοιεν.

⁵⁷ Müller: δὲ ἄκρῃ.

⁵⁸ Roos და Müller: κατέχοι.

⁵⁹ Müller: Σινωπεῖς.

15

Οὗτος ὁ ποταμὸς πάλαι μὲν ἕρος ἦν τῆς Κροίσου βασιλείας καὶ τῆς Περσῶν, νῦν δὲ ὑπὸ τῆ Ῥωμαίων ἐπικρατείᾳ ρεῖ⁶⁰ οὐκ ἀπὸ μεσημβρίας, ὡς λέγει Ἡρόδοτος, ἀλλ' ἀπὸ ἀνίσχοντος ἡλίου. καθ' ὃ τι δὲ ἐσβάλλει ἐς τὸν Πόντον, ὀρίζει τὰ Σινωπέων καὶ Ἀμισσηνῶν ἔργα. ἀπὸ δὲ Ἄλυος ποταμοῦ ἐς Ναύσταθμον στάδιοι ἐνεγίνοντα, ἵνα περ καὶ λίμνη ἐστίν. ἐνθ' ἐνδε ἐς Κωνῶπιον⁶¹ ἄλλην λιμνην ἄλλοι αὖ πεντήκοντα. ἀπὸ δὲ Κωνωπίου⁶² ἐς Εὐσθήνην ἑκατὸν καὶ εἴκοσιν. ἐνθ' ἐνδε ἐς Ἀμισὸν ἑκατὸν καὶ ἐξήκοντα. Ἀμισός, πόλις Ἑλληνίς, Ἀθηναίων ἀποικος, ἐπὶ θαλάσῃ οἰκεῖται ἀπὸ δὲ Ἀμισοῦ ἐς Ἀγκῶνα λιμένα, ἵνα περ καὶ ὁ Ἴρις ἐσβάλλει ἐς τὸν Πόντον, στάδιοι ἐξήκοντα καὶ ἑκατὸν. ἀπὸ δὲ τοῦ Ἴριος τῶν ἐκβολῶν ἐς Ἡράκλειον ἐξήκοντα καὶ τριακόσιοι. ὄρμος ναυσίν. ἐνθ' ἐνδε ἐπὶ τὸν Θερμῶδοντα ποταμὸν τεσσαράκοντα. οὗτος ὁ Θερμῶδων ἐστίν, ἵνα περ αἱ Ἀμαζόνες οἰκῆσαι λέγονται.

16

Ἄπο δὲ Θερμῶδοντος ἐς Βῆριν ποταμὸν στάδιοι ἐνεγίνοντα. ἐν-

⁶⁰ Rqos და Müller: ῥέει.

⁶² Müller: Κωνωπέϊου.

15

ეს მდინარე ოდესღაც საზღვარი იყო კრების სამეფოსა და სპარსელების სამეფოს შორის, ხოლო ახლა ის მიმდინარეობს რომის სამფლობელოებზე, მაგრამ არა სამხრეთით, როგორც ჰეროდოტე ამბობს, არამედ აღმოსავლეთით და, სადაც ერთვის პონტოს, იქ არის საზღვარი სინოპელთა და ამისელთა სამფლობელოებისა. მდინარე ჰალისიდან ნავსტათმოსამდე ოთხმოცდაათი სტადიონია, აქ ტბაცაა. აქედან კონპიონამდე, მეორე ტბამდე, ორმოცდაათი სტადიონია. კონპიონიდან ევსენემბზე—ას ოცი. აქედან ამისოსამდე ას სამოცი სტადიონია. ამისოსი ელინური ქალაქია, ათენელთა სანაპირო ახალშენი. ამისოსიდან ნავსადგურ ანკონამდე, სადაც მდინარე ირისი პონტოს ერთვის, ას სამოცი სტადიონია. ხოლო ირისის შესართავებიდან ჰერაკლეიონამდე—სამას სამოცი. სადგომია ხომალდთათვის. აქედან მდინარე თერმოდონტამდე — ოთხასი. ეს ის მდინარე თერმოდონტია⁶⁵, რომელთანაც, როგორც ამბობენ, ამბძონები ცხოვრობდნენ.

16

თერმოდონტიდან მდინარე ბერისამდე ოთხმოცდაათი სტა-

⁶¹ Müller: Κωνωπέϊον.

θένδε ἐς Θοάριν ποταμὸν ἐξήκοντα. ἀπὸ δὲ Θοάριος ἐς Οἰνόην τριάκοντα. ἀπὸ Οἰνόης ἐς Φιγαμοῦντα ποταμὸν τεσσαράκοντα. ἐνθένδε ἐς Φαδισάνην φρούριον πενήτηκοντα καὶ ἑκατόν. ἐνθένδε ἐς Πολεμώνιον πόλιν στάδιοι δέκα. ἀπὸ Πολεμώνιου ἐς ἄκραν Ἴασόνιον καλουμένην στάδιοι τριάκοντα καὶ ἑκατόν. ἐνθένδε ἐς Κιλίκων νήσον πεντεκαίδεκα στάδιοι. ἀπὸ δὲ Κιλίκων νήσου ἐς Βοῶνα πέντε καὶ ἑβδομήκοντα. ἐν Βοῶνι ὄρμος ναυσίν. ἐνθένδε ἐς Κοτύωρα ἐνεθήκοντα. ταύτης ὡς πόλεως Ξενοφῶν ἐμνημόνευσεν, καὶ λέγει Σινωπέων ἄποικον εἶναι· νῦν δὲ κώμη ἐστίν, καὶ οὐδὲ αὐτὴ μεγάλη. ἀπὸ Κοτυώρων ἐς Μελάνθειον ποταμὸν στάδιοι μάλιστα ἐξήκοντα. ἐνθένδε ἐς Φαρματηγὸν ἄλλον ποταμὸν πενήτηκοντα καὶ ἑκατόν. καὶ ἐνθεν ἐς Φαρνακίαν⁶³ εἰκοσι καὶ ἑκατόν. αὕτη ἢ Φαρνακία⁶⁴ πάλαι Κερασσοῦς ἐκαλεῖτο. Σινωπέων καὶ αὕτη ἄποικος. ἐνθένδε ἐς τὴν Ἀρητιάδα νήσον τριάκοντα. καὶ ἐνθεν ἐς Ζεφύριον εἰκοσι καὶ ἑκατόν. ὄρμος ναυσίν. ἀπὸ δὲ Ζεφυρίου ἐς Γρίπολις στάδιοι ἐνεθήκοντα. ἐνθένδε ἐς τὰ Ἀργύρια στάδιοι εἰκοσιν. ἐκ δὲ τῶν Ἀργυρίων ἐς Φιλοχάλειαν ἐνεθήκοντα. ἐνθένδε ἐς Κόραλλα ἑκατόν. ἀπὸ δὲ Κοράλλων ἐς Ἱερὸν ὄρος πεν-

დიονია. აქედან მდინარე თოარისამდე—სამოცი. თოარისიდან ოინოემდე — ოცდაათი. ოინოიდან მდინარე ფიგამუნტამდე— ორმოცი. აქედან ფადისანეს ციხე-სიმაგრემდე — ას ორმოცდაათი. აქედან ქალაქ პოლემონიონამდე ათი სტადიონია. პოლე-მონიონიდან ეგრეთ წოდებულ იაზონის კონცხამდე—ას ოცდაათი. აქედან კილიკიელთა კუნძულამდე—თხუთმეტი. კილიკიელთა კუნძულიდან ბოონამდე—სამოცდათხუთმეტი. ბოონში სადგომია ხომალდთათვის. აქედან კოტიორამდე⁶⁵ ოთხმოცდაათი სტადიონია. ეს ადგილი მოიხსენია ქსენოფონტმა⁶⁷ და თქვა, რომ იგი სინოპელთა ახალშენია; ახლა კი პატარა სოფელია. კოტიორიდან მდინარე მელანთიონსამდე სამოცი სტადიონია. აქედან ფარმატენამდე, სხვა მდინარემდე, ას ორმოცდაათი სტადიონია. აქედან ფარნაკიამდე — ას ოცი. ეს ფარნაკია ძველად კერასუნტად იწოდებოდა, ესეც სინოპელთა ახალშენია. აქედან კუნძულ არეტიადამდე ოცდაათი სტადიონია. აქედან ძეფირონამდე—ას ოცი. სადგომია ხომალდთათვის. ძეფირონიდან ტრიპოლისამდე ოთხმოცდაათი სტადიონია. აქედან არგიროამდე — ოცი სტადიონი. არგიროიდან

⁶³ Roos და Müller: Φαρνακείαν.

⁶⁴ Müller: Φαρνάχεια.

τήκοντα και ἑκατόν. ἀπὸ δὲ Ἰε-
ροῦ θρους ἐς Κορδύλην τεσσαρά-
κοντα. ἄρμος ναυσίν. ἀπὸ δὲ Κορ-
δύλης ἐς Ἑρμῶνασσαν πέντε και
τεσσαράκοντα. και δεῦρο ἄρμος.
ἀπὸ δὲ Ἑρμῶνασσης ἐς Τραπε-
ζοῦντα στάδιοι ἐξήκοντα. ἐνταῦθα
σὺ ποιεῖς λιμένα· πάλαι γάρ, ὅσον
ἀποσαλεύειν ἄρα ἔτους, ἄρμος ἦν.

17

Τὰ δὲ ἀπὸ Τραπεζοῦντος δια-
στήματα μέχρι Διοσκουριάδος προ-
εῖρηται διὰ τῶν ποταμῶν ἀναμε-
τρηθέντα. ἀθροίζονται δὲ ἀπὸ
Τραπεζοῦντος ἐς Διοσκουριάδα,
τὴν νῦν Σεβαστόπολιν καλουμένην,
στάδιοι διασχιλίοι διακόσιοι ἐξή-
κοντα.

Τάδε μὲν τὰ ἀπὸ Βυζαντίου
πλεόντων ἐν δεξιᾷ ὡς ἐπὶ Διο-
σκουριάδα, ἐς ὅπερ στρατόπεδον
τελευτᾷ Ῥωμαῖοις ἢ ἐπικράτεια
ἐν δεξιᾷ ἐσπλεόντων ἐς τὸν Ἰόν-
του. ἐπεὶ δὲ ἐπυθόμην Κότυν τε-
τελευτηχέναι, τὸν βασιλέα τοῦ
Βοσπόρου τοῦ Κιμμερίου καλουμέ-
νον. ἐπιμελὲς ἐποιήσαμην και τὸν
μέχρι τοῦ Βοσπόρου⁶⁵ πλοῦν ὀη-
λῶσαί σοι, ὡς, εἴ τι βουλεύσῃο

ფილოკალიამდე—ოთხმოცდაათი.
აქედან კორალამდე—ასი. კორა-
ლიდან ჰიერონის მთამდე [წმინ-
და მთამდე]—ას ორმოცდაათი.
ჰიერონის მთიდან კორდილემდე
—ორმოცი. სადგომია ხომალდ-
თათვის. კორდილიდან ჰერმონა-
სამდე — ორმოცდახუთი. აქვეა
სადგომი (ხომალდთათვის). ჰერ-
მონასიდან ტრაპეზუნტამდე სა-
მოცი სტადიონია. აქ შენი ბრძა-
ნებით კეთდება ნავსადგური.
ძველად კი აქ იყო სადგომი ხო-
მალდთათვის, რომელნიც აქ შე-
მოდირდნენ ზაფხულობით.

17

ზემოთ მოტანილი მანძილები
ტრაპეზუნტიდან დიოსკურიადამ-
დე. გამოანგარიშებულია მდინა-
რეების მიხედვით. სულ ტრაპე-
ზუნტიდან დიოსკურიადამდე, აბ-
ლანდელ სებასტოპოლისამდე,
არის ორიათას ორას სამოცი
სტადიონი.

ესაა მთელი მანძილი ბიზან-
ტიონიდან დიოსკურიადამდე,
თუ მისკურავ [პონტოში შესვ-
ლის შემდეგ] მარჯვნივ. აქ
მთავრდება რომაელთა სამფლო-
ბელოები პონტოს მარჯვენა მხა-
რეს მკურავთათვის. რადგან გა-
ვიგე, რომ კოტისი⁶⁵, ეგრეთ წო-
დებული კიმერიული ბოსფორის
მეფე, გარდაიცვალა, მე შევეცა-
დე ამეწერა შენთვის გზა ბოსფო-

⁶⁵ Roos: τοῦ Βοσπόρου τοῦ Κιμμερίου.

περὶ τοῦ Βοσπόρου, ὑπάρχει σοι
καὶ τόνδε τὸν πλοῦν μὴ ἀγνοοῦντι
βουλεύεσθαι⁶⁶.

18

Ὅρμηθῆισιν οὖν ἐκ Διοσκουριά-
δος πρῶτος ἂν εἴη ὄρμος ἐν Πι-
τιοῦντι· στάδιοι τριακόσιοι πεντή-
κοντα. ἐνθὲνδε ἐς τὴν Νιτικὴν
στάδιοι πεντήκοντα καὶ ἑκατόν,
ἵνα περ πάλαι ἔκει· ἕθνος Σκυθι-
κόν, οὗ μνήμην ποιεῖται ὁ λογο-
ποιὸς Ἡρόδοτος. καὶ λέγει τούτους
εἶναι τοὺς φθειροτρωκτέοντας, καὶ
ἐς τοῦτο εἶ· ἡ δόξα ἡ αὐτὴ ὑπὲρ
αὐτῶν κατέχει. ἐκ δὲ Νιτικῆς ἐς
Ἄβασκον ποταμὸν στάδιοι ἐνενή-
κοντα. ὁ δὲ Βάργυς τοῦ Ἀβάσκου
διέχει σταδίους ἑκατόν καὶ εἴκο-
σι, καὶ ὁ Νήσις τοῦ Βόργου,
ἵνα περ καὶ Ἡράκλεια⁶⁷ ἄκρα ἀν-
έχει, σταδίους ἐξήκοντα. ἀπὸ δὲ
Νήσιος ἐς Μασαίτικὴν στάδιοι
ἐνενήκοντα. ἐνθὲνδε ἐς Ἀχαιοῦντα
στάδιοι ἐξήκοντα, ὅσπερ ποταμὸς
διορίζει Ζιλχούς καὶ Σανίγας.
Ζιλχῶν βασιλεὺς Σταχέμφαξ· καὶ
οὗτος παρὰ σοῦ τὴν βασιλείαν
ἔσχεν. ἀπὸ Ἀχαιοῦντος ἐς Ἡρά-
κλειαν ἄκραν πεντήκοντα καὶ ἑκα-
τόν στάδιοι. ἐνθὲνδε ἐς ἄκραν,
ἵνα περ σκέπη ἐστὶν ἀνέμου Θρατ-

⁶⁶ Roos: βουλεύσασθαι.

⁶⁷ Müller: Ἡράκλειος.

რამდე, რათა, თუკი რაიმეს მო-
ისურვებ ბოსფორის მიმართ,
შესაძლებლობა გქონდეს იმსჯე-
ლო ამ გზის ცოდნის საფუ-
ძველზე.

18

ამრიგად, დიოსკურიადიდან
რომ მიდინარ, პირველი სადგუ-
რია პიტიუნტში⁶⁹, სამას ორ-
მოცდაათი სტადიონის მანძილ-
ზე. აქედან ნიტიკემდე⁶⁰ ას ორ-
მოცდაათი სტადიონია. აქ ძვე-
ლად ცხოვრობდა სკვითთა ტომი,
რომელსაც იხსენიებს ისტორი-
კოსი ჰეროდოტე⁶¹. მათ ის გირ-
ჩის მჭამელებს უწოდებს [ფთი-
როფაგებს]. ეს აზრი დღემდეა
შემონახული მათ შესახებ. ხოლო
ნიტიკიდან მდინარე აბასკოსამ-
დე ოთხმოცდაათი სტადიონია.
ბორგისი აბასკოსს დაშორებუ-
ლია ას ოცი სტადიონით. ნესი-
სი ბორგისს—სამოცი სტადიო-
ნით; აქ არის კონცხი ჰერაკლეა.
ნესისიდან მასაიტიკემდე ოთხ-
მოცდაათი სტადიონია. აქედან
მდინარე აქეუნტამდე⁶²—სამოცი.
ეს მდინარე ჰყოფს ძილქებ-
სა⁶³ და სანიგებს. ძილქების მეფე
სტაქემფაკია. ამასაც შენგანა
აქვს ტახტი მბრებულო. აქეუნ-
ტიდან ჰერაკლეს კონცხამდე ას
ორმოცდაათი სტადიონია. აქე-

κίου καὶ Βορρᾶ, ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατὸν. ἐνθίνδε ἐς τὴν καλουμένην Παλαιὰν Δαζικὴν εἰκοσι καὶ ἑκατὸν στάδιοι. ἐνθίνδε ἐς τὴν Παλαιὰν Ἀχαΐαν πενήκοντα καὶ ἑκατὸν, καὶ ἐνθεν ἐς Πάγρας λιμένα πενήκοντα καὶ τριακόσιοι. ἀπὸ δὲ Παγρῶν⁶⁸ λιμένος ἐς Ἱερὸν λιμένα ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατὸν. ἐνθίνδε ἐς Σινδικὴν τριακόσιοι.

19

Ἀπὸ δὲ Σινδικῆς ἐς Βόσπορον τὸν Κιμμέριον καλούμενον καὶ πόλιν τοῦ Βοσπόρου Παντικᾶπαιον τεσσαράκοντα καὶ πεντακόσιοι. ἐνθίνδε ἐπὶ Τάναϊν ποταμὸν ἐξήκοντα, ὅς λέγεται δρῖζειν ἀπὸ τῆς Ἀσίας τὴν Εὐρώπην. καὶ δρμάται μὲν ἀπὸ λίμνης τῆς Μαυώτιδος, ἐσβάλλει δὲ ἐς θάλασσαν τὴν τοῦ Εὐξείνου Πόντου. καί τοι Αἰσχυλος ἐν Προμηθεὶ Διομένη τὸν Φᾶσιν ὄρον τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας ποιεῖ. λέγουσι γοῦν αὐτῷ οἱ Τιτᾶνες πρὸς τὸν Προμηθεῖα ὅτι

„ἦχομεν...

τοὺς σοὺς ἄθλους τοῦσδε,

Προμηθεῦ,
θεσμοῦ τε πάθους τόδ’

ἐποφόμενοι“.⁶⁹

ἔπειτα καταλέγουσιν ὅσῃν χώραν ἐπῆλθον·

დან ას ოთხმოცი სტადიონის ბორცვამდე, რომელიც იცავს [მოგზაურს] თრასკიული ქარისაგან და ბორცვისაგან. აქედან ძველ ლაზიკედ⁶⁸ წოდებულ ადგილამდე ას ოცი სტადიონია. აქედან ძველ აქაიამდე — ას ორმოცდაათი, აქედან ნავსადგურ პაგრამდე — სამას ორმოცდაათი. პაგრიდან ჰიერონის ნავსადგურამდე — ას ორმოცი. აქედან სინდიკამდე — სამასი.

19

სინდიკიდან კიმერიულ ბოსფორამდე და ბოსფორის ქალაქ პანტიკაპეამდე ხუთას ორმოცი სტადიონია. აქედან მდინარე ტანაისამდე — სამოცი. ამბობენ, რომ იგი გამოჰყოფს ევროპას აზიისაგან. ის გამომდინარეობს მეოტილის ტბიდან და ერთვის ექსინის პონტოს. თუმცა ესკილე „განთავისუფლებულ პრომეთეში“ ევროპისა და აზიის საზღვრად ფაზისს თვლის. ყოველ შემთხვევაში ტიტანები პრომეთეს მიმართავენ შემდეგი სიტყვებით:

„მოვედით...

პრომეთე: შენს უბედურებათა და ბორკილისაგან მოყენებულ ტანჯვათა სახილველად“.

შემდეგ ჩამოთვლიან [ისინი], რამდენი ქვეყანა გაიარეს:

⁶⁸ Müller: Πάγρας.

⁶⁹ Müller: ἐσοφόμενοι.

„τῆ μὲν δίδυμον χθονὸς Ἐδρώπης
μέγαν ἦδ' Ἀσίας τέρμονα Φᾶσιν“.

τῆς δὲ λίμνης τῆς Μαιώτιδος πε-
ρίπλους ἐν κύκλῳ λέγεται σταδίων
ἄμφι τοὺς ἑνακισχιλίους.

Ἀπὸ δὲ Παντικαπαίου ἐς κώμην
Καζέκα ἐπὶ θαλάσση φικισμένην
στάδιοι εἴκοσι καὶ τετρακόσιοι.
ἔνθενδε ἐς Θεοδοσίαν πόλιν ἐρή-
μην στάδιοι ὀγδοήκοντα καὶ δια-
κόσιοι. καὶ αὕτη παλαιὰ ἦν Ἑλ-
λὰς πόλις Ἰωνική, Μιλησίων ἀποι-
κος, καὶ μνήμη ἐστὶν αὐτῆς ἐν
πολλοῖς γράμμασιν. ἔνθενδε ἐς
λιμένα Σκυθοταύρων ἔρημον στά-
διοι διακόσιοι καὶ ἔνθεν ἐς Λαμ-
πάδα τῆς Ταυρικῆς στάδιοι ἑξα-
κόσιοι. ἀπὸ δὲ Λαμπάδος ἐς Συμ-
βόλου λιμένα, Ταυρικὸν καὶ τοῦ-
τον, στάδιοι εἴκοσι καὶ πεντακό-
σιοι. καὶ ἔνθεν ἐς Χερρόνησον
τῆς Ταυρικῆς ὀγδοήκοντα καὶ
ἑκατὸν. ἀπὸ δὲ Χερρονήσου ἐς
Καρκινίτιν⁷⁰ στάδιοι ἑξακόσιοι,
καὶ ἀπὸ Καρκινίτιδος⁷¹ ἐς Καλὸν
λιμένα, Σκυθικὸν καὶ τοῦτον, ἄλ-
λοι ἐπτακόσιοι.

20

Ἐκ δὲ Καλοῦ λιμένος ἐς Τα-
μυράκην τριακόσιοι. ἔσω δὲ τῆς
Ταμυράκης λίμνη ἐστὶν οὐ μεγά-
λη. καὶ ἔνθεν ἐς τὰς ἐκροὰς τῆς

⁷⁰ Müller: Κερκινίτιν.

⁷¹ Müller: Κερκινίτιδος.

„სადაც ორმაგი საზღვარია
ევროპის და აზიის მიწისა,
დიდი ფაზისი“.

ამბობენ, რომ მეოტიდის ტბის
გარშემო სამოგზაურო მანძილი
დაახლოებით ცხრაათსი სტა-
დიონია.

პანტიკაპეიდან სოფელ კაძე-
კამდე, ზღვასთან რომაა მოთავ-
სებული, ოთხას ოცი სტადიო-
ნია. აქედან თეოდოსიამდე, გა-
უღაბურებულ ქალაქამდე, ორას
ოთხმოცი სტადიონია. ეს იყო
ძველი ბერძნული ქალაქი, იონი-
ური, მილეტელთა ახალშენი. ამის
ხსენება მრავალ ლიტერატურულ
ძეგლშია; აქედან სკვითოტავრე-
ბის მიტოვებულ ნავსადგურამდე
ორასი სტადიონია. აქედან ტავ-
რიდის ლამპადამდე — ექვსასი.
ლამპადიდან ნავსადგურ სიმბო-
ლონამდე (ტავრიდულია ესეც)
ხუთას ოცი სტადიონია. აქედან
ტავრიდის ქერონესამდე — ას
ოთხმოცი. ქერონესიდან კარკი-
ნიტიდამდე — ექვსასი. კარკინი-
ტიდიდან ნავსადგურ კალოსამ-
დე (ესეც სკვითური) — კიდევ
შვიდასი.

20

ნავსადგურ კალოსიდან ტა-
მირაკემდე სამასი სტადიონია.
ტამირაკის შიგნით არის პატარა
ტბა. აქედან ტბის შესართავამდე

λίμνης ἄλλοι τριακόσιοι. ἐκ δὲ τῶν ἐκρωῶν τῆς λίμνης ἐς Ἡϊόνας⁷² στάδιοι ὄγδοήκοντα καὶ τριακόσιοι. καὶ ἔνθεν ἐς ποταμὸν Βορυσθένην πεντήκοντα καὶ ἑκατόν. κατὰ δὲ τὸν Βορυσθένην ἄνω πλέοντι πόλις Ἑλλάς ὄνομα Ὀλβία πεπόλισται. ἀπὸ δὲ Βορυσθένου ἐπὶ νῆσον σμυρᾶν, ἐρήμην καὶ ἀνώγυμον, στάδιοι ἐξήκοντα. καὶ ἔνθεν ἐς Ὀδησσὸν ὄγδοήκοντα. ἐν Ὀδησσῷ ἕρμος ναυσίν. ἀπὸ δὲ Ὀδησσοῦ ἔχεται Ἰστριανῶν λιμῆν. στάδιοι ἐς αὐτὸν πεντήκοντα καὶ διακόσιοι. ἐνθὲνδε ἔχεται Ἰσριακῶν λιμῆν. στάδιοι ἐς αὐτὸν πεντήκοντα. καὶ ἔνθεν ἐς τὸ Ψιλὸν καλούμενον στόμα τοῦ Ἰστροῦ διακόσιοι καὶ χίλιοι. τὰ δὲ ἐν μέσῳ ἔρημα καὶ ἀνώγυμα.

21

Κατὰ τοῦτο μάλιστα τὸ στόμα ἐπ' εὐθὺς πλέοντι ἀνέμῳ ἀπαρχτίῳ ἰδίως⁷³ τὸ πέλαγος νῆτος πρόκειται, ἦγτινα οἱ μὲν Ἀχιλλέως νῆσον, οἱ δὲ Δρόμον Ἀχιλλέως, οἱ δὲ Λευκὴν ἐπὶ τῆς χροῶς⁷⁴ ὀνομάζουσιν. ταύτην λέγεται Θέτιν⁷⁵ ἀνεῖναι τῷ παιδί, καὶ ταύτην οἰκεῖν τὸν Ἀχιλλέα. καὶ νεῶς

⁷² Müller: Ἡόνας.

⁷³ Müller: ὄς.

⁷⁴ Müller: χροῶς.

⁷⁵ Müller: Θέτις.

სამასი სტადიონია. ტბის შესართავებიდან ეიონამდე—სამას ოთხმოცი. აქედან მდინარე ბორისთენემდე—ას ორმოცდაათი. ბორისთენის გასწვრივ ზემოთ რომ მისცურავ, შეგვხვდება ელინური ქალაქი, სახელად ოლბია. ხოლო ბორისთენიდან პატარა, დაუსახლებელ და უსახელო კუნძულამდე სამოცი სტადიონია. აქედან ოდესოსამდე—ოთხმოცი. ოდესოსში არის სადგომი ხომალდთათვის. ოდესოსის იქით არის ისტრიელების ნავსადგური. აქამდე ორას ორმოცდაათი სტადიონია. აქედან არის ისიაკების ნავსადგური, იქამდე ორმოცდაათი სტადიონია. აქედან ისტროსის შესართავამდე, რომელსაც ფსილონი ეწოდება, ათას ორასი სტადიონია. შუაში მდებარე ადგილები უდაბურია და უსახელო

21

ამ შესართავის პირდაპირ, თუ შიგ ზღვაში შესცურავ აპარქტიის [ჩრდილოეთის] ქარის შემწეობით, შეგვხვდება კუნძული. ამ კუნძულს ერთნი აქილევსისას ეწოდებენ, ხოლო მეორენი—აქილევსის ასპარეზს, შესამენი კი—ლეკეს [თეთრს] ფერის მიხედვით. ამბობენ, რომ იგი თეტიდამ

ἔστιν ἐν αὐτῇ τοῦ Ἀχιλλέως, καὶ
 ξόانون τῆς παλαιᾶς ἐργασίας. ἡ
 δὲ νῆσος ἀνθρώπων μὲν ἐρήμη
 ἔστιν, νέμεται δὲ αἰξίν οὐ πολ-
 λαῖς. καὶ ταύτας ἀνατιθέναι λέ-
 γονται τῷ Ἀχιλλεῖ ὄσοι⁷⁶ προσι-
 σχοῦσι. καὶ⁷⁷ ἄλλα πολλὰ ἀναθή-
 ματα ἀνάκειται ἐν τῷ νεῷ, φιά-
 λαι καὶ δακτύλιοι καὶ λίθοι τῶν
 πολυτελεστέρων⁷⁸, καὶ ἐπ' γράμ-
 ματα, τὰ μὲν Ῥωμαϊκῶς, τὰ δὲ
 Ἑλληνικῶς πεποιημένα ἐν ἄλλῃ
 καὶ ἄλλῃ μέτρῳ, ἔπαινοι τοῦ Ἀ-
 χιλλέως. ἔστιν δὲ ἃ καὶ τοῦ Πα-
 τρόκλου· καὶ γὰρ καὶ τὸν Πάτρο-
 κλον τιμῶσιν σὺν τῷ Ἀχιλλεῖ ὄσοι
 τῷ Ἀχιλλεῖ χαρίζεσθαι ἐθέλου-
 σιν. ὄρνιθες δὲ πολλοὶ ἀβλίζονται
 ἐν τῇ νήσῳ, λάροι καὶ αἴθυσαι
 καὶ κορώναι αἶθι ἀλάσσαι τὸ
 πληθὸς οὐ σταθμητοί. οὗτοι οἱ
 ὄρνιθες θεραπεύουσιν τοῦ Ἀχιλ-
 λέως τὸν νεῶν. ἕωθεν ὀνημέραι
 καταπέτονται ἐς τὴν θάλασσαν·
 ἔπειτα ἀπὸ τῆς θάλασσης βεβρε-
 γμένοι τὰ πτερὰ σπουδῆ αὐτῶν ἐπέ-
 τονται ἐς τὸν νεῶν, καὶ ραίνουσιν
 τὸν νεῶν. ἐπειδὴν δὲ κελῶς ἔχη,
 οἱ δὲ ἐκκαλλύνουσιν αὐτὸν τὸ ἔδα-
 φος τοῖς πτεροῖς.

ამოზიდა [ზღვიდან] თავისი ვაეი-
 სათვის და რომ მასზე ცხოვრობს
 აქილევსი. კუნძულზე არის აქი-
 ლევსის ტაძარი და ქანდაკება,
 ძველი ნამუშევარი. კუნძულზე
 ადამიანები არ ცხოვრობენ, მხო-
 ლოდ მცირეოდენი თხა ბინად-
 რომს აქ. ამბობენ, რომ ყველა,
 ვინც ამ კუნძულს მოადგება,
 თხებს სწირავს მსხვერპლად აქი-
 ლევსს. ტაძარში სხვა მრავალი
 შეწირულებაც არის: ფიალები,
 ბეჭდები, ძვირფასი ქვები და
 წარწერები ლათინურსა და ბერძ-
 ნულ ენებზე აქილევსის შესახებ
 სხვადასხვა სალექსო საზომით.
 არის, აგრეთვე, პატროკლეს სა-
 დიდებელი ლექსებიც, რადგან
 პატროკლესაც სცემენ თაყვანს
 აქილევსთან ერთად ისინი, რო-
 მელთაც სურთ აქილევსს ასია-
 მოვნონ. მრავალი ჩიტო ბუდობს
 კუნძულზე: თოლიები, ყვინთიები
 და ზღვის ყვავები. ეს ფრინვე-
 ლები ემსახურებიან აქილევსის
 ტაძარს. ყოველდღე დილით
 აღრე ზღვისკენ მიფრთხავენ, შემ-
 დგე იქ ისველებენ ფრთებს, მო-
 ისწრაფიან ზღვიდან ტაძრისაკენ
 და წყალს ასხურებენ ტაძარს;
 როდესაც საკმაოდ დაასველებენ
 მას, ფრთებით გვიან ტაძრის
 იატაკს.

⁷⁶ Müller: ὄσοι [αἰε].

⁷⁷ Müller: καὶ [γὰρ καὶ].

⁷⁸ Müller: Πολυτελεστέρων-ის შემდეგ ჩამატებულია: Ταῦτα ξύμπαν-
 τα χαριστήρια τῷ Ἀχιλλεῖ ἀνάκειται, შემდეგ მოსდევს: ἐπιγράμματα.

Οἱ δὲ καὶ τὰδε ἱστοροῦσιν τῶν
 προσεσχηκότων τῇ νήσῳ ἱερεῖα
 τοὺς μὲν ἐξεπίτηδες πλέοντας ἐς
 αὐτὴν ἐπὶ ταῖς ναυσὶν κομίζειν,
 καὶ τούτων τὰ μὲν καταθύειν, τὰ
 δὲ ἀφιέναι τῷ Ἀχιλλεῖ· τοὺς δὲ
 τινὰς ὑπὸ χειμῶνος ἐξαναγακασθέν-
 τας προσέχειν, καὶ τούτους παρ'
 αὐτοῦ τὸν θεοῦ αἰτεῖν ἱερεῖον,
 χρωμένους περὶ⁷⁹ τῶν ἱερέων, εἰ
 λῆθόν σφισιν καὶ ἄμεινον θῆσαι
 ὅτι περ ἄν⁸⁰ αὐτοὶ τῇ γυνάμῃ
 ἐπιλέξαιντο νεμόμενον, τιμὴν ἅμα
 καταβάλλοντες τὴν ἀξίαν σφίσι
 δοκοῦσαν· εἰ δὲ ἀπαγορεύοι ὁ
 χρησμός—εἶναι γὰρ χρησμός ἐν
 τῷ νεῷ—, προσβάλλειν τῇ τιμῇ· εἰ
 δὲ ἔτι ἀπαγορεύοι, ἔτι προσβάλ-
 λειν. συγχωρήσαντος δὲ γινώ-
 σκειν ὅτι ἀποχρῶσα ἡ τιμὴ ἐστίν.
 τὸ δὲ ἱερεῖον ἵστασθαι ἐπὶ τῷδε
 αὐτόματον, μηδὲ ἀποφεύγειν ἔτι.
 καὶ τοῦτο δὴ πολὺ ἀνακείσθαι τὸ
 ἀργύριον τῷ ἦρω τὰς τιμὰς τῶν
 ἱερέων.

ხოლო ზოგი ამას მოვეითხ-
 რობს: კუნძულზე ჩამოსულთაგან
 ზოგიერთნი საგანგებოდ არიან
 მოსული, ხომალდით მოჰყავთ
 მათ სამსხვერპლო საქონელი,
 ზოგს მსხვერპლად სწირავენ,
 სხვებს კი [თავისუფლად] უშვე-
 ბენ აქილევსის სახელის მოსაგო-
 ნებლად. ზოგიერთი კი ნაპირს
 მოადგება ქარიშხლის მიერ იძუ-
 ლებული. ესენი თვით ღმერთს
 თხოვენ სამსხვერპლო ცხოველს.
 ეკითხებიან სამისნოს—კარგია
 თუ ცუდი ამა თუ იმ ცხოველის
 მსხვერპლად მოტანა, იმ ცხო-
 ველის, რომელსაც ისინი აირჩე-
 ვენ საძოვარზე, და, ამასთანავე,
 თავიანთი მოსაზრებით ცხოვე-
 ლის ტოლ საფასურს დადებენ
 ხოლმე [ტაძარში]. თუ მისნის
 პასუხი უარყოფითია (ტაძარში
 არის მისანი), ისინი უმატებენ
 ფასს, თუ ამის შემდეგაც უარ-
 ყოფითი პასუხი გამოვიდა, კიდევ
 უმატებენ. როდესაც მისნის თან-
 ხმობას მიიღებენ, ისინი მიხვდე-
 ბიან, რომ საფასური საკმარის-
 სია. სამსხვერპლო ცხოველი ამ
 დროს თვითონ ჩერდება და არ
 გარბის. ამრიგად, გმირს [აქი-
 ლევსს] მრავალი ვერცხლი აქვს
 შეწირული სამსხვერპლო ცხოვე-
 ლის საფასურის სახით.

⁷⁹ Müller: ἐπὶ.

⁸⁰ Müller: ἄν აკლია.

Φαίνεσθαι δὲ ἐνύπνιον τὸν Ἀχιλλέα τοῖς μὲν προσχοῦσι τῆ νήσῳ, τοῖς δὲ καὶ πλέουσιν, ἐπειδὴν οὐ πόρρω αὐτῆς ἀπόσχωσιν, καὶ φράζειν ὅποι:⁸¹ προσσχεῖν τῆς νήσου ἄμεινον καὶ ὅποι:⁸² ὀρμίσασθαι. οἱ δὲ καὶ ὕπαρ λέγουσιν φανῆναί σφισιν ἐπὶ τοῦ ἴστος ἢ ἐπ' ἄκρου τοῦ κέρως τὸν Ἀχιλλέα, καθάπερ τοὺς Διοσκόρους⁸³ τοσόνδε μόνον τῶν Διοσκόρων⁸⁴ μείον ἔχειν τὸν Ἀχιλλέα, ὅσον οἱ μὲν Διόσχοροι⁸⁵ τοῖς πανταχοῦ πλωτίζομένοις ἐναργεῖς φαίνονται καὶ φανέντες σωτήρες γίνονται, ὁ δὲ τοῖς πελάζουσιν ἤδη τῆ νήσῳ. οἱ δὲ καὶ τὸν Πάτροκλόν σφισιν ὀφθῆναι ἐνύπνιον λέγουσιν. τὰδε μὲν ὑπὲρ τῆς νήσου τῆς τρῦ Ἀχιλλέως ἀκοὴν ἀνέγραψα τῶν ἢ αὐτῶν προσχόντων ἢ ἄλλων πεπυσμένων· καὶ μοι δοκεῖ οὐκ ἄπιστα εἶναι. Ἀχιλλέα γὰρ ἐγὼ πείθομαι εἶπερ τινα καὶ ἄλλον ἦρω εἶναι, τῆ τε εὐγενείᾳ τεκμαιρόμενος καὶ τῷ κάλλει καὶ τῷ ῥώμῃ τῆς ψυχῆς καὶ τῷ νέον μεταλλάξαι ἐξ ἀνθρώπων καὶ τῆ Ὀμήρου ἐπ' αὐτῷ ποιήσει καὶ τῷ ἔρωτικόν γενέσθαι καὶ φιλέταιρον,

აქილევსი სიზმარში ეცხადება ზოგს კუნძულზე მოსვლის შემდეგ, ხოლო ზოგს—ჯერ კიდევ ზღვაში ყოფნისას კუნძულთან მიახლოების დროს, და უჩვენებს მათ, თუ კუნძულზე სადაა უკეთესი მისადგომი ხომალდისათვის და სადაა საჭირო ლუხა ჩაადგონ. ზოგიერთები ამბობენ, რომ აქილევსი მათ ცხადად მოველონა ანდაზე ან ქანდარის კიდეზე, დიოსკურების მსგავსად. აქილევსი მხოლოდ იმით ჩამორჩება დიოსკურებს [ამბობენ ისინი], რომ უკანასკნელნი ყველგან ეცხადებიან ზღვაზე მოგზაურებს და, გამოეცხადებიან თუ არა, იხსნიან ხოლმე მათ, ხოლო აქილევსი მხოლოდ კუნძულზე მიახლოებულთ გამოეცხადება ხოლმე. ზოგიერთნი ამბობენ, რომ მათ სიზმარში პატროკლეც ეცხადებათ. ეს ამბები აქილევსის კუნძულის შესახებ მე ჩავიწერე ისე, როგორც მოვისმინე იმ პირთაგან, რომელნიც ან თვითონ მოადგნენ კუნძულს, ან სხვებისაგან მოისმინეს [ყველაფერი ეს]. სარწმუნოდ მიმაჩნია მონაცოლი. მე აქილევსს

⁸¹ Müller: ὅπου.

⁸² Müller: ὅπου.

⁸³ Müller: Διοσκούρους.

⁸⁴ Müller: Διοσκούρων.

⁸⁵ Müller: Διόσχοροι.

ὧς καὶ ἐπαποθανεῖν ἐλέσθαι τοῖς
παιδικοῖς.

24

Ἄπο δὲ τοῦ Ψιλοῦ καλουμένου
στόματος τοῦ Ἰστρου ἕξ τὸ δεύ-
τερον στόμα στάδιοι ἐξήκοντα.
ἐνθὲν δὲ ἐπὶ τὸ Καλὸν καλούμε-
νον στόμα στάδιοι τεσσαράκοντα.
καὶ ἀπὸ τοῦ Καλοῦ ἐπὶ τὸ Νά-
ρακον ὠδὲ ὀνομαζόμενον στόμα
τέταρτον τοῦ Ἰστρου στάδιοι ἐξή-
κοντα. ἐνθὲν δὲ ἐπὶ τὸ πέμπτον
εἵκοσι καὶ ἑκατὸν καὶ ἑνθὲν ἕξ
Ἰστρίαν πόλιν στάδιοι πεντακό-
σιοι. ἐνθὲν δὲ ἕξ Τομέα⁸⁶ πόλιν
στάδιοι τριακόσιοι. ἀπὸ δὲ Τομέ-
ως⁸⁷ ἕξ Κάλλατιν πόλιν ἄλλοι
τριακόσιοι ὄρμος ναυσίν. ἐνθὲν δὲ
ἕξ Καρῶν λιμένας ὀγδοήκοντα καὶ
ἑκατὸν. καὶ ἡ γῆ ἐν κύκλῳ τῶν
λιμένων Καρία κληῖται⁸⁸. ἀπὸ
δὲ Καρῶν λιμένος ἕξ Τετρασιάδα⁸⁹

⁸⁶ Müller: Τομέας.

⁸⁷ Müller: Τομέων.

⁸⁸ Müller: κληῖται.

⁸⁹ Müller: Τετρισιάδα.

სხეებზე უფრო მეტ გმირად
ვთვლი, ანგარიშს ვუწევ მის კე-
თილშობილურ წარმოშობას, სი-
ლამაზეს, სულიერ ძალას, ამ
ქვეყნის მიტოვებას ახალგაზრ-
დობის ჟამს, ჰომეროსის პოეზიის
მიერ მის შესხმას, სიყვარულსა
და მეგობრობაში სიმტკიცეს. და
ერთგულებას იქამდე, რომ მან
საყვარელი ადამიანის სიკვდი-
ლის შემდეგ არჩია თვით მომ-
კვლარიყო.

24

ისტროსის ეგრეთ წოდებულ
ფსილონის შესართავიდან მეორე
შესართავამდე სამოცი სტადიო-
ნია. აქედან ეგრეთ წოდებულ
კალონის შესართავამდე—ორმო-
ცი სტადიონი. კალონიდან ეგ-
რეთ წოდებულ ნარაკონამდე,
ისტროსის მეოთხე შესართავა-
მდე, სამოცი სტადიონია. აქედან
მეხუთე შესართავამდე—ას ოცი.
აქედან ქალაქ ისტრიამდე—ხუთ-
ასი. აქედან ქალაქ ტომევისამდე—
სამასი. ტომევისიდან ქალაქ კალა-
ტიდამდე—კიდევ სამასი. სადგო-
შია ხომალდთათვის. აქედან კა-
რიელთა ნავსადგურამდე ას ოთხ-
მოცი სტადიონია და ნავსადგუ-
რის გარშემო [არსებული] ქვეყანა
იწოდება კარიად. კარიელების

στάδιοι εἴκοσι καὶ ἑκατόν. ἐνθ' ἔνδε
 ἔς Βιζώνην χῶρον ἕρημον στάδιοι
 ἑξήκοντα. ἀπὸ δὲ Βιζώνης ἔς
 Διονυσόπολιν στάδιοι ὀγδοήκοντα.
 ἐνθ' ἔνδε ἔς Ὀδησοῦν διακόσιοι
 ὄμιλος ναυσίν. ἐκ δὲ Ὀδησοῦ ἔς
 τοῦ Αἴμου τὰς ὑπαρείας, αἱ δὲ
 ἔς τὸν Πόντον καθήκουσιν, στά-
 διοι τριακόσιοι ἑξήκοντα. καὶ δεῦρο
 ὄμιλος ναυσίν. ἐκ δὲ τοῦ Αἴμου ἔς
 Μεσημβρίαν πόλιν ἐνεθήκοντα
 ὄμιλος ναυσίν. καὶ ἐκ Μεσημβρίας
 ἔς Ἀγχιάλον πόλιν στάδιοι ἑξο-
 μήκοντα, καὶ ἔξ Ἀγχιάλου ἔς
 Ἀπολλωνίαν ὀγδοήκοντα καὶ ἑκα-
 τόν. αὗται πᾶσαι αἱ πόλεις Ἑλ-
 ληνίδες εἰσίν, φημισμέναι ἐν τῇ
 Σχυθίᾳ, ἐν ἀριστερᾷ ἐσπλέοντι ἔς
 τὸν Πόντον. ἐκ δὲ Ἀπολλωνίας ἔς
 Χερρόνησον στάδιοι ἑξήκοντα. ὄ-
 μιλος ναυσίν. καὶ ἐκ Χερρόνησου
 ἔς Ἀυλαίου τεῖχος πενήκοντα καὶ
 διακόσιοι. ἐνθ' ἔνδε ἔς Θυσιάδα
 ἀκτὴν εἴκοσι καὶ ἑκατόν.

25

Ἀπὸ δὲ Θυσιάδος ἔς Σαλμυθη-
 σοῦν στάδιοι διακόσιοι. τούτου
 τοῦ χωρίου μνήμην πεποιήται
 Ξενοφῶν ὁ πρεσβύτερος, καὶ μέ-
 χρι τούτου λέγει τὴν στρατιάν
 ἔλθειν τῶν Ἑλλήνων, ἧς αὐτὸς
 ἠγήσατο, ὅτε τὰ τελευταῖα σὺν
 Σεύμῃ τῷ Θρακί ἐστράτευσεν.
 καὶ περὶ τῆς ἀλμυρότητος τοῦ

ნავსადგურიდან ტეტრასიადამდე
 ას ოცი სტადიონია. აქედან უკაც-
 რიელ ადგილამდე, ბიძონემდე,
 სამოცი სტადიონია. ბიძონიდან
 დიონისოპოლისამდე—ოთხმოცი.
 აქედან ოდესოსამდე—ორასი. აქ
 ხომალდთა სადგომია. ოდესოსი-
 დან ჰაიმოსის მთის ძირამდე,
 რომელიც პონტომდე გრძელდე-
 ბა, სამას სამოცი სტადიონია.
 აქაცაა ხომალდთა სადგომი. ჰაი-
 მოსიდან ქალაქ მესემბრიამდე,
 ოთხმოცდაათი სტადიონია. სად-
 გომია ხომალდთათვის. მესემ-
 ბრიიდან ქალაქ ანქიალემდე სა-
 მოცდაათი სტადიონია. ანქიალი-
 დან აპოლონიამდე—ას ოთხმო-
 ცი. ყველა ესენი ელინური ქა-
 ლაქებია, რომლებიც მდებარეო-
 ბენ სკვითიაში იმისათვის, ვინც
 პონტოში შესცურავს, მარცხენა
 მხარეს. აპოლონიიდან ქერონე-
 სამდე სამოცი სტადიონია. სად-
 გომია ხომალდთათვის. ქერონე-
 სიდან ავლაიოსის კედლამდე—
 ორას ორმოცდაათი. აქედან თი-
 ნიადის ნაპირამდე—ას ოცი.

25

თინიადიდან სალმიდესამდე
 ორასი სტადიონია. ამ ადგილს
 იხსენიებს ქსენოფონტი-უფროსი;
 ის ამბობს, რომ აქამდე მოდი-
 ოდა ელინების ჯარი მისი წინა-
 მძღოლობით, მაშინ, როდესაც
 ილაშქრა თრაკიელ სევთესთან
 ერთად. მან ბევრი დაწერა იმის
 შესახებ, რომ აქ არაა ნავსად-

χωρίου πολλὰ ἀνέγραψεν, ὅτι ἐν-
ταῦθα ἐκπίπτει τὰ πλοῖα χειμῶνι
βιαζόμενα, καὶ οἱ Θράκες οἱ πρόσ-
χωροι ὅτι ὑπὲρ τῶν ναυαγίων ἐν
σφίσιν διαμάχονται.

Ἄπὸ δὲ Σαλμυδησοῦ ἐς Φρυ-
γίαν στάδιοι τριάκοντα καὶ τρια-
κόσιοι. ἐνθὲνδε ἐπὶ Κυανέας εἴκοσι
καὶ τριακόσιοι. αὗται δὲ αἱ Κυανεαί
εἰσιν, ἃς λέγουσιν οἱ ποιηταὶ
πλαγκτὰς πάλλαι εἶναι, καὶ διὰ
τούτῳ πρώτην περᾶσαι τὴν Ἄρ-
γῶ, ἥτις ἐς Κόλχους Ἰάσονα
ἤγαγεν. ἐκ δὲ κυανέων ἐπὶ τὸ
Ἱερὸν τοῦ Διὸς τοῦ Οὐρίου, ἑνα-
περ τὸ στόμα τοῦ Πόντου, στάδιοι
τεσσαράκοντα. ἐνθὲνδε ἐς λιμένα
Δάφνης τῆς Μαιομένης καλουμέ-
νης στάδιοι τεσσαράκοντα. ἀπὸ
δὲ Δάφνης ἐς Βυζάντιον ὀγδοή-
κοντα.

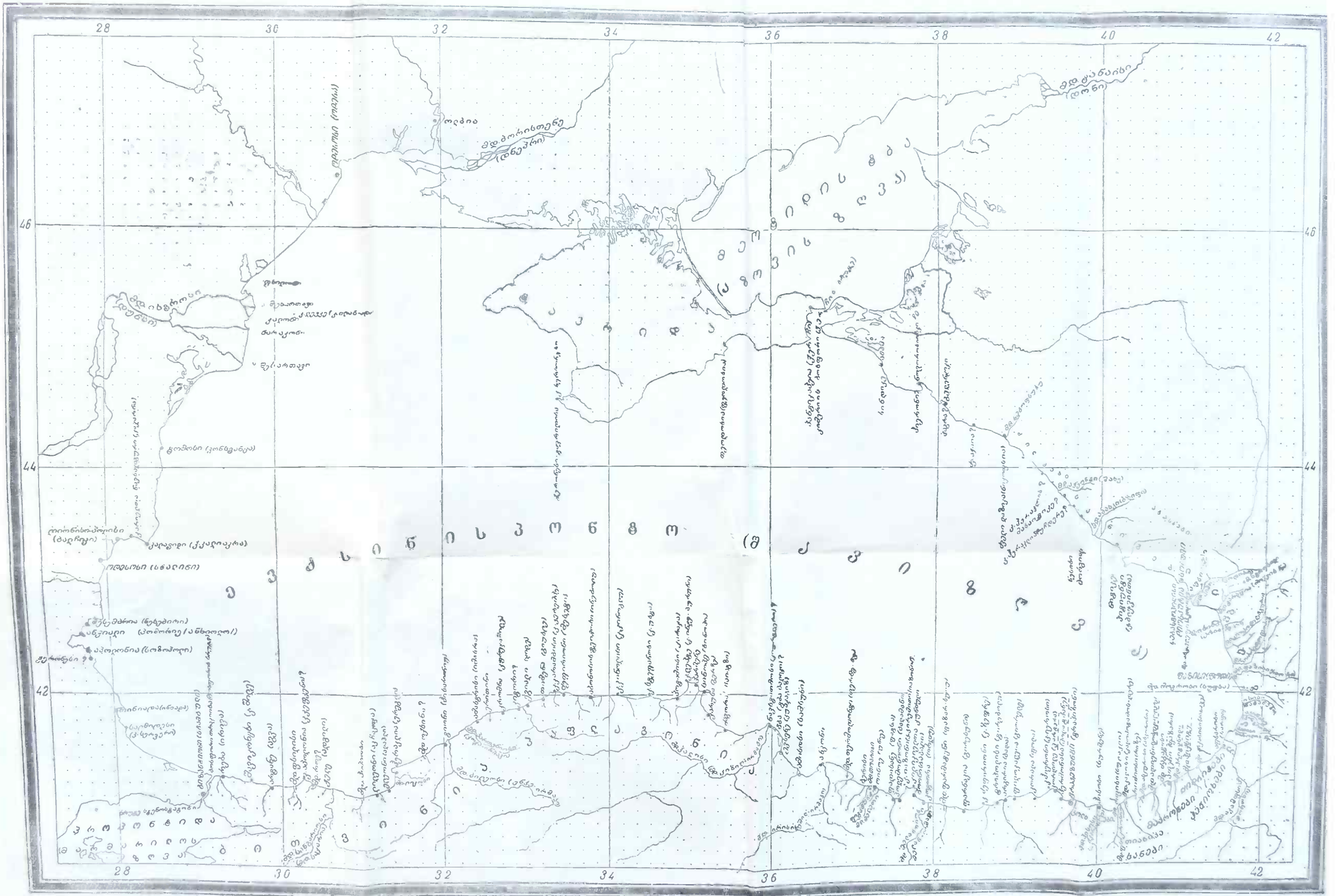
Τὰδε μὲν καὶ τὰ ἀπὸ τοῦ Βοσ-
πόρου τοῦ Κυμμερίου ἐπὶ Βόσπο-
ρον τὸν Θράκιον καὶ πόλιν Βυζάν-
τιον.

გური, რომ მრავალი ხომალდი
იღუპება აქ ქარიშხლისაგან და
რომ აქ მცხოვრებ თრაკიელებს
ხშირად უთანხმოება უტყდებათ
დამსხვრეული ხომალდების ნაწი-
ლების გაყოფის დროს.

სალმიდესიდან ფრიგიაშიღე სა-
მას ოცდაათი სტადიონია. აქე-
დან კიანეს კუნძულამდე სამას
ოცი. ეს ის კიანეს კუნძულებია,
რომლებზედაც პოეტები ამბო-
ბენ, თითქოს ძველად ისინი მო-
ხეტიალენი იყვნენ და, თითქოს,
პირველად მათ შორის გაიარა.
ხომალდმა არგომ, რომელმაც
იაზონი კოლხებთან მიიყვანა.
კიანედან ზეეს ურიოსის ტაძრამ-
დე, სადაც პონტოს შესართავია,
ორმოცი სტადიონია. აქედან
ეგრეთწოდებულ შმაგი დაფნის
ნავსადგურამდე ორმოცი სტა-
დიონია. დაფნიდან ბიზანტიო-
ნამდე—ოთხმოცი.

აი, ეს აღგილებია კიმერიის
ბოსფორიდან თრაკიის ბოსფო-
რამდე და ქალაქ ბიზანტიო-
ნამდე.

შავი ზღვის სანაპიროები არიანს მიხედვით (ჩ. ს. ხ. ხ.)

• ლეონტიძის (მედიკოსი) გეოგრაფიული რუკების მიხედვით განსაზღვრულია არიანს მიხედვით მდებარეობის მიხედვით.
 • კონკრეტული ? გეოგრაფიული რუკების მიხედვით განსაზღვრულია არიანს მიხედვით მდებარეობის მიხედვით. ლეონტიძის მიხედვით.

მედიკოსი ხ. ხ. ხ. მიხედვით
 1955 წ.

კომენტარები

1. ტრაპეზუნტი ტრაპიზონი. Aristoteles, Mir. aud. 18: ტრაპეზუნტი კოლხეთისა. Ps. Scyl. Periplus, 85: პონტოს ტრაპეზუნტო მაკროკეფალთა ქვეყანაში. Xen. An. V, 8, 22: ტრაპეზუნტი ელინური ქალაქი ევქსინის პონტოზე, სინოპელთა ახალშენი კოლხეთის ქვეყანაში. Tab. Peut. — Trapezunte. Herod. Hist. VI, 127: ტრაპეზუნტი ქალაქია არკადიაში.

Paus. Descr. Gr. 8,1 არკადიაში თავდაპირველად ცხოვრობდნენ პელაზგები, ქვეყანას „პელაზგია“ ერქვა. 8,27 უძველეს მოსახლეობას (პელაზგ-არკადიელებს) ჰქონდათ ქალაქები, ამ ქალაქთა შორის იყო არკადიის ტრაპეზუნტი. ტრაპეზუნტელები ამოწყვიტეს არკადიელებმა, მათი ნაწილი კი გადაიხა და მიაშურა პონტოს ტრაპეზუნტს. პონტოს ტრაპეზუნტის მცხოვრებლებმა გამოქცეულები მიიღეს, რადგან ეს უკანასკნელნი მათი მეტროპოლისიდან იყვნენ და მათ სახელს ატარებდნენ.

2. ამბობს ქსენოფონტი Xen. An. V, 8,22.

3. ფილესიოსიქ ღმერთის სახელია. არიანესთან ჰქვია ჰერმესის შვილიშვილს, სხვა ავტორებთან აპოლონის ზედმეტი სახელია, მაგ. Plin. NH 34, 8, 19, 75; Macrob. Sat. I, 17.

4. ქსენოფონტის მსგავსად Xen. An. VI, 6, 22, 25.

5. ჰისოსიქ ნავსადგური სურმენე, მდინარე კარა-დერე. Ptol. Geogr. V, 7, 4 ჰისოსი კაპადოკიის ზღვაზეა, ფარნაკიასა და ტრაპიზონს შორის. Tab. Peut.-ზე აღნიშნულია ჰისოსი ტრაპეზ. შემდეგ (Hyssillime). ჰისოსს იხსენიებენ: Strab. Geogr. II, 5,24; XIV, 5,19; Plin. NH, V, 91; VI, 214; Cic. ad Att. II, 10; V, 20; Xen. An. I, 2, 24; IV, 1; Diod. Sic. Biblioth. hist. XIV, 21, 1; Proc. Goth. VIII, 2 Σισσιόπευα.

V საუკუნიდან ამ ნავსადგურს ჰისოსს აღარ უწოდებენ, არამედ „სუსარმიას“ (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, 1954, გვ. 225).

ჰისოსი სპარსელების და ალექსანდრე მაკედონელის დროს ძლიერი და აყვავებული ქალაქი იყო (Xen. An. I, 2, 24; IV, 1;

Diod. Sic. XVII, 32, 4) შემდეგ კი ძლიერ დაკნინდა და სტრაბონის ხანისათვის პატარა დაბად იქცა. ალექსანდრე მაკედონელის 333 წლის გამარჯვების შემდეგ ამ ადგილმა სახელი გაითქვა, მას ნიკოპოლისი დაარქვეს — Steph. Byz. Ethnica, s. v. Dionys. Perieg. 11 Ruge, Pauly—Wissowa, Real—Encycl. d. cl. Alt. Wiss.).

6. ჰომეროსი ამბობს Od. ε 469.

7. მოედინებოდა] Ath. Deipn. IV, p. 156 E.

8. ათენი ფაზარი. ქალღმერთ ათენას ტაძარს აქ სტეფანე ბიზანტიონელიც იხსენიებს. Proc. Goth. IV, 2; Pers. II, 29; Ptol. Geogr. V, 6, 6. Tab. Peut.-ზე ათენი საღვურია ადიენსა და არქაბეს შორის (A—thenis). ტომაშეკი (RE s. v.) ამბობს, რომ ადგილი ათენი ახლაც არსებობს რიზეს მეზობლად და ის იხსენიება მოსე ხორენელის გეოგრაფიაშიცო.

9. ბორეა] ჩრდილოეთის ქარის სახელია.

10. აპარკტია] ესეც ჩრდილოეთის ერთგვარი ქარის სახელია.

11. აფსაროსი] სარფი. სახელი „აფსაროსი“ არიანეს მიხედვით მდებარეა ძმისაგან, აფსირტესაგან მომდინარეობს. აფსაროსი აღნიშნულია Tab. Peut.-ზე (Apsaro). ამ ადგილს იხსენიებს Proc. Goth. IV, 2, 14, 16; III, p. 320. პროკოპი ქესარიელი ციხე-სიმაგრე აფსაროსს ლაზების ქვეყანაში ათავსებს, Plin. VI, 12, 13 — მაკრონიუმის ქვეყანაში ტრაპეზუნტიდან 150 სტადიონის დაშორებით. Ps. Scyl. 81: აფსაროსი მდინარეზეა კოლხეთში. St. Byz.: აფსაროსი, რომელსაც წინათ აფსირტი ერქვა. ანტიკური ავტორები: Ps. Scyl. 81; App. Mith. 101; Plin. VI, 13; Ptol. V, 6, 7 აფსაროსს უწოდებენ ჭოროხის იმ ტოტს, რომელზედაც გონია მდებარეობს. K-Müller-ით ჭოროხის დასავლეთი ტოტი მდ. აფსაროსია, აღმოსავლეთი კი — აკამფისი (FHG V, 174).

ლ. ელნიცკის აზრით (Из исторической географии древней Колхиды. ВДИ. 1938. № 2/3. გვ. 308—311) ამ ადგილს ახლაც გონია ჰქვია (ასევე. დიუბუა დე მონპერეც აფსაროსს ჭოროხის სამხრეთით შვიდი კილომეტრის დაშორებით ათავსებს გონიასთან).

3. ინგოროყვა აფსარს. ციხე-ქალაქს მდ. ჭოროხის სამხრეთით. თვლის თანამედროვე სარფად ბათუმის რაიონში (გ. მერჩულე-გვ. 204).

აფსაროსი, როგორც სამხრეთ კოლხეთის, ანუ ჭანეთის მთავარი პუნქტი მოხსენებულია ანდრია მოციქულის დასავლ. საქართველოში მოღვაწეობის აღმწერ ძეგლში (Schermann, Prophet. vitae, fab. p. 153 sq. 156. პ. ინგოროყვა, დას. შრ. გვ. 223). აფსაროსი რომის იმპერიის საზღვრების დამცველ სიმაგრეთა სისტემაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პუნქტი იყო. არიანეს მიხედვით იქ რომის ჯარის ხუთი კოჰორტი იდგა. არიანეს ამ ცნობას მხარს უჭერს CIL, X

№ 1202, რომლის მიხედვით იმპ. ტრაიანეს დროს აფსაროსში იდგა პონტოს აღმოსავლეთ სანაპიროს დამცველი რომაელთა რაზმი.

12. კოჭორტი¹ ლეგიონის 0;1 ნაწილი, შედგება სამი მანიპული-საგან ან ექვსი ცენტურიისაგან.

13. აფსირტე² მედეას ძმა, რომელიც მედეამ აკუწა არგონავტების ლტოლვისას კოლხეთიდან. ოვიდიუს ნაზონი (*Tristia* III, 9) ქალ. ტომევისი (ახლანდ. კონსტანცას) სახელს აფსირტეს მოკვლას უკავშირებს (ბერძნული სიტყვა „ტომეინ“ დაკრას ნიშნავს), ასევე აბოლოდორე ათენელი (*Biblioth.* I, 9, 24) და სტეფანე ბიზანტიონელი.

14. ტიანა³ ქრისტუბოლი. *Const. Porph. De thematibus*, I, 2: მეორე კაპადოკიის ქალაქია. *Basil. Sophen. Tzē. Haxp.*: მეორე კაპადოკიის ეპარქიის სამიტროპოლიტო ცენტრია. *Steph. Byz.*: თავდაპირველად იწოდებოდა „თიანად“, ბევრების შეცვლის შედეგად მივიღეთ „ტიანა“, როგორც ვადმოგვცემს არიანე. 1598 წელს არიანეს სქოლიოების გამომცემელი *Jo. Guilielmus Stukius*-ი წერს, რომ ტიანა ტრაპეზუნტის ახლოს აღმოსავლეთითაა საქებნი და რომ არიანე იძლევა იმ მხარის სახელს, რომელშიც თიანა-ტიანა შედიოდაო, სახელდობრ, „თიანიკეს“ (ჭანეთს. ნ. კ.). *Steph. Byz.*: „ტიენის“ — ქალაქი კოლხთა, მდ. ტიენიდიდან აქვს სახელი მიღებული. *Plin. NH*, VI, 8; *Strabo*, XII, 2,7; 2,9; *Ptol.* V, 6, 18: ქალაქი კაპადოკიაში. „ტიენის“ მხარეში.

15. ორესტე და პილადე⁴ ორესტე ტროის ომში მონაწილე ბერძენთა ლაშქრის მთავარსარდლის, აგამემნონის ვაჟია. პილადე — ორესტეს განუყრელი მეგობარი.

16. მდ. ოფისი⁵ ამ მდინარესთან ახლა არის ადგილი „ოფი“. არიანეს მიხედვით ეს მდინარე ჰყოფს კოლხების ადგილ-სამყოფელს „თიანიკისაგან“ (ჭანეთისაგან). *Tab. Pent.*-ზე არის ეს პუნქტი აღნიშნული (*Opiunte*). *Paus. Descr. Gr.* VIII, 8, 4, 7: არკადიაშიცაა ამ სახელის მქონე მდინარე. ახლანდ. მდ. სულაკლი.

17. მდ. ფსიქროსი⁶ კომენტატორთა მიხედვით ეს მდინარე დღევანდელ ვალტახი-სუს უდრის. *Ptol.* V, 9, 8: მდინარეა აზიის სარმატიაში. *Pape* (ლექსიკონი ბერძნულ საკუთარ სახელთა) კოლხების და ჭანების საზღვრებზე ათავსებს ამ მდინარეს. *Anon. PPE* 38 (*GGM*, I, გვ. 411); *Arist. Hist. an.* 3, 12.

18. მდ. კალოსპოტამოსი⁷ მდ. კალოსპოტამოს — დერე. *Anon.* 39 (*GGM*, I, გვ. 411).

19. მდ. რიდიოსი⁸ მდ. როხის-სუ. *Ptol.* V, 9, 8: ნავსადგური რიდიოსი ათენსა და პიტინტს შორის. *Strabo*, VII, 5,7; *Ps. Scyl.* 84; *Tab. Pent.*: *Reila. C. Müller*-ი (*GGM*-I, p. 374, 2) რიხეს თვლის ქ. ბეჭირიადად ბეჭირთა ქვეყანაში. *Anon.* 39 (*GGM*, I, გვ. 411). *Proc. BP* II; 29: ქალაქია ლაზიკეში, ტრაპეზუნტიდან ორი დღის 5. ფლავიუს არიანე

სავალითაა დაშორებული. Proc. De aedif. III, 7: ტრაპეზუნტელთა საზღვრებს იქით სოფელი რიზეა; იუსტინიანემ იგი განაახლა და ზღუდე-სიმაგრე შემოავლო. Agath. V, 1: რიზე ქალაქია. Basil. Sophen. Notitia, III: რიზეს საეპისკოპოსო კათედრა შედის პოლემონის პონტოს ეპარქიაში. Notitia, IV: რიზეს სამიტროპოლიტო. Not. X: რიზეს საარქიეპისკოპოსო (იხ. ს. ყაუხჩიშვილი, გეორგიკა IV, 2, გვ. 192, ტაბულა).

20. მდ. ასკუროსი] ასკოროსი—Anon. 39 (GGM. I, გვ. 411). Ptol. V, 13, 10. გეოგრაფმა კიპერტმა სწორად შეამჩნია, რომ სტადიონების ცნობილი რაოდენობა მდ. ასკუროსის სალოკალიზაციოდ მიღებული (30 სტადიონი კალოსიდან და 60 — ასკუროსიდან ადიენამდე) არაა სწორი (RE, Tomaschek).

21. მდ. ადიენის მდ. ყიბლედალ-დერე. Ps. Scyl. 83 ხმარობს სახელს „ადიენისოს“. Tab. Pent.: Ardineo. Anon. 39 ეთანხმება არიანეს მანძილებში.

22. მდ. ძაგატისი] Anon. 40 (GGM, I, გვ. 411). ВДИ-ით ეს მდინარე დღევანდელი სუხა-დერეა.

23. მდ. პრიტანიდი] არიანეს მიხედვით ამ მდინარესთან იყო მაკრონთა და ჰენიოხთა მეფის, ანქიალეს რეზიდენცია. Ps. Scyl. 83: პორდანისი (დღევანდ. ფურტუნ-სუ. იხ. ВДИ, 1948, № 1, გვ. 267). „თუ მდინარე პრიტანეს მდებარეობა ათენიდან დაშორებულობის მანძილის მიხედვით ვივარაუდებთ, მაშინ მაკრონების და ჰენიოხების მეფის, ანქიალეს სასახლე დაახლოებით ახლანდელი ვიწეს მახლობლად უნდა ვიგულისხმოთ. თუ ეს მცდარი არაა, მაშინ მდ. ოფითგან მოყოლებული ჯანების მიწა-წყალი ყოფილა, ხოლო ვიწეს ჩრდილო აღმოსავლეთით მაკრონების და ჰენიოხების თემი ყოფილა... ანონიმიდან ირკვევა. რომ მაკრონებისა და ჰენიოხების მიწა-წყალი მდინარე ოფისა და არქაბეს წყლის ხეობათა შორის ყოფილა მოქცეული და დასავლეთ საზღვრად ოფის ხეობა, ხოლო აღმ. საზღვრად არქაბეს ხეობა უნდა მივიჩნიოთ“ (ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართველი ერის ისტორიის შესავალი, I, 1950, გვ. 264—5).

24. ანქიალე] მაკრონთა და ჰენიოხთა მეფე. Dio Cass. Hist. Rom. LXVIII, 19.

25. მდ. პიქსიტე] Plin. VI. 12: პიქსიტე აფსაროსის დასავლეთითაა. Ps. Scyl. 82 — არიანე და სკილაქსი თანაბრად ათავსებენ ორ მდინარეს — პრიტანისსა და აფსაროსს შორის — პიქსიტესა და არქაბისს (GGM I, 63).

26. მდ. არქაბისი] არხავე. Ps. Scyl. 82: მდ. არქაბისი, ბიძერების ქვეყანაში. Ptol. V, 6, 6: არკადისი. Tab. Pent.: აბგაბესი. (Abgabes). Anon. 42 (GGM I, გვ. 412): არქაბისიდან მდ. ოფისამდე წინათ ეკქეირიებად წოდებული ტომი ბინადრობდა, ახლა კი

მაქელონები და ჰენიოხები. Proc. Goth. VIII, 2: არქაბე ქალაქი ევქსინის პონტოს ნაპირას. მდინარის თანამედროვე სახელი—არხავეხ-სუ (ВДИ, 1948, № 1, გვ. 268).

27. მდ. აკამფსისი მდ. ჭოროხი. Plin, I, 12: კლავდი პტოლემე აფსაროსის შემდეგ სებასტოპოლისს ათავსებს. პროკოპი ამ მდინარეს უწოდებს ბოას (BG VIII, 2). ბოა, მისი აზრით, იწყება Τζαυიარ-ს მთებიდან და მას შემდეგ, რაც გამოივლის მრავალ ჭაღას და შემოუვლის მთავორიან ადგილებს, ლაზთა სოფლების მახლობლად ჩაივლის და ერთვის ევქსინის პონტოს. აქ მას უკვე ბოასი აღარ ეწოდება... მას სხვათა შორის, ადგილობრივი მცხოვრებნი აკამფსისს უწოდებენ... Proc. BP II, 29: მდინარე ბოასი გამოდის საღდაც ჭანეთის საზღვრების მახლობლად არმენიელთა ადგილებში... მის შემდეგ რაც ეს მდინარე მიაღწევს იმ ადგილს, საღდაც კავკასიისა და იბერიის საზღვრებია, აქ, რადგან მას ბევრი სხვა წყალიც ემატება, ის იზრდება ძალიან და ნაცვლად ბოასისა, ამიერიდან ფაზისად წოდებული განაგრძობს მდინარეობას ნაოსნობისათვის გამოსადეგი, ვიდრე ევქსინად წოდებულ ზღვამდე (გეორგიკა, II, 71—72). აკამფსისის დასავლეთი ტოტი აფსაროსია. სვიდა: აკამფსისი ქალაქის სახელია. მდინარეცაა მახელონების ქვეყანაში. Const. Porph. De adm. imp. 46. 211: აკამფსისის მეციხოვნე რაზმი. XII ს-დან კი იმ ადგილას, საღდაც ძველ წყაროებში აკამფსისის ციხეა მოთავსებული, იხსენიება გონია (ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი, ანტიკური მასალები ბათუმის ისტორიისათვის, ქუთაისის პედინსტ. შრ. X, 1950—51, გვ. 21). ტ ო მ ა შ ე კ ი ს (RE) აზრით სახელი „ჭოროხი“ ადგილობრივ ენებზე ნიშნავს „მოუღრეკელს“, რადგან ეს მდინარე ზღვას ერთვის დიდი სიძლიერით, სისწრაფით.

28. მდ. ბათისი ყოროლის წყალი. Plin. VI, 12; Ps. Scyl. 81. ამ მდინარესთან მოთავსებულ ნავსადგურს Tab. Peut. აღნიშნავს სახელით Portus altus (უფრო ზუსტად Portualtus): ღრმა ნავსადგური. იტალიურ რუკებზე ჰქვია la Vaty ან Vati, გონიას ჩრდილოეთით.

მდინარე „ბათს“ ჭოროხის ჩრდილოეთით არის 12—13 კილომეტრის მანძილზე და ეს შეიძლება იყოს ყოროლის წყალი (არიანეს 75 სტადიონი = 12—13 კმ-ს). ეს უკანასკნელი მდინარე ჭოროხის შესართავს აქ ნამდვილად ამდენითაა დაშორებული (ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი, ანტ. მას. ბათუმის ისტ., გვ. 19). Tab. Peut. არიანეს და პლინიუსს უჭერს მხარს. მასზე ბათისი მოთავსებულია აფსაროსის ჩრდილოეთით და ისიდის სამხრეთით. ს. ყ ა უ ხ ჩ ი

შვილი უშვებს შესაძლებლობას პორტის არსებობისაც მდ. ბათის-
თან, ამის საბუთად მას მოაქვს Tab. Peut-ს Portus altus (დას-
შრ., გვ. 23).

29. მდ. აკინასე] მდ. კინტრიში. ტომამეკი „ხინოს წყლად“
თვლის (RE). ელნიცკის, დიუბუა დე მონპერეს და მიულერის აზ-
რითაც კინტრიშია აკინასე. სვიდა ამბობს, რომ „აკინასის“ ადგილის
სახელიაო. Tab. Peut. Portualtus-ს (ბათუმის) შემდეგ ათავსებს
apasidam-ს.

30. მდ. ისისი] ნატანები. Ps. Scyl. 81; ირისი. სვიდა: ირისი
Anon. 42; Plin. VI, 12; Tab. Peut. X, 5: apasidam არის აღნიშ-
ნული, რაც უნდა წავიკითხოთ ad Isidem, ე. ი. ისისი (Ruge, RE
IX, 2132).

31. მდ. მოგროსი] სუფსა. Plin. VI, 12 Tab. Peut. ნიგროსს
(Nigro) უწოდებს.

32. მდ. ფაზისი] მდ. რიონი. Tab. Peut.: Phasin. ძველ მწე-
რალთა მიერ მრავალჯერ მოხსენებული მდ. ფაზისი მდ. რიონია. აქ
მკვლევართა შორის აზრთა სხვადასხვაობა არ არსებობს. მდ. რიო-
ნის მარცხენა ნაპირზე მდებარეობდა ქ. ფაზისი (დღევანდ. ფოთი).
ქალაქის მდებარეობის დაწვრილებითი აღწერა აქვს მოცემულ
ნ. ლომოურს სტატიაში: Из исторической географии древней
Колхиды, ВДИ, 1957, № 4. გვ. 96 და შ.

სტატიაში ნათქვამია, რომ ყველა სპეციალური ნაშრომის გან-
ხილვა გვარწმუნებს, რომ რიონის შესართავი ძველად ცოტათი
უფრო აღმოსავლეთით უნდა ვიგულისხმოთ. ამასთან დაკავშირე-
ბით ქ. ფაზისი დღევანდელ ფოთზე ცოტა უფრო აღმოსავლეთითა
უნდა ვეძიოთ იქ, სადაც დარჩენილია „ნაჯიხური“, ციხის ნაშთი,
ყოფილი სიმაგრე (გვ. 99).

33. ტიტარესი] თესალიის მდინარე.

34. პენეოსი] თესალიის მდინარე.

35. ფასიანე ქალღმერთი] მატრიარქატის ხანიდან შემორჩენი-
ლი ღვთაება. მცირე აზიის ქალღმერთი, რეა-კიბელე -- ღმერთთა
დედა. ათენის მეტრონში, ღმერთთა დედის ტაძარში, იყო ფიდი-
ასის მიერ შესრულებული ქანდაკება ამ ღვთაებისა. რეა-კიბელე აღ-
მოსავლური ღვთაებაა. საერთოდ, დაკავშირებულია კაბირების
(მკვდელთა კოლექტივის) კულტთან. ერთ-ერთი კაბირი პრომეთე
იყო (Paus. Deser. Gr. IX, 25. 6). კიბელეს შავი ზღვის სანაპირო-
ზეც სცემდნენ თაყვანს. არიანეს ცნობა მიგვითითებს იმაზე, რომ
ქართველებს და მცირე აზიის ავტოხთონურ მოსახლეობას ერთი და
იგივე სალოცავი ჰქონდათ, რაც ამ ტომების ერთგვარ სიახლოვე-
ნათესაობაზე უნდა ლაპარაკობდეს.

35a. არგოს] ცნობილი ხომალდი, რომლითაც იმოგზაურეს არ-
გონავტებმა.

36. მდ. ქარიენტი] მდ. ხობი — Tab. Peut. წერს კარიენტს-
(Cariente); Plin. VI, 14; ხარიენ; Ptol. V, 10,2; ხარიუსტოს; Ps.

Scyl. 81: არიოს. ტომაშეკის (RE) მიხედვით ქარიენტის ჩრდილოეთით მიმდინარეობს ხობი. Strabo, XI, 2, 18: ხარის. ს. ჯანაშიას ქარიენტი მდ. ცივად მიაჩნდა (ენიმკის მოამბე, ტ. I, 1937). ცივი პატარა მდინარეა, ქარიენტს კი სანაოსნოს უწყობდებს არიანე. გარდა ამისა არიანეს სტადიონები არ ემთხვევა ცივამდე მანძილს. ლ. ელნიციკი მანძილების გამოანგარიშების შედეგად ასკენის, რომ ქარიენტი ხობი უნდა იყოს (ВДИ, 1938, №2/3, გვ. 315).

36a მათ შორის] ე. ი. ფაზისსა და ქარიენტს შორის.

37. ქობოსი] ენგური. Plin. VI, 14: ქობოსი კავკასიონიდან სვანების მიწა-წყალზე მიედინება მდ. ქარიენტსა და როას შორის. Strabo, XI, 2, 19: სვანეთის მდინარეებში ოქროა. Ps. Scyl. 81: ხორსო. Tab. Peut.—Chobus.

„რიონის ჩრდილოეთით დღევანდელ რუკებზე ორი მნიშვნელოვანი მდინარეა: ხობი და ენგური. ხობს უთანასწორობდნენ სახელს „ქობოსს“ ფონეტიკური სიახლოვის გამო, იმის მიუხედავად, რომ პირველის მანძილი რიონიდან 17—18 კილომეტრს არ სცილდება. ქარიენტი მაშინ სადღაც რიონსა და ხობს შორის უნდა გვექცებნა, სადაც თანამედროვე რუკებზე არავითარი მდინარე არ არსებობს... ამ ადგილთა ჩრდილოეთით მყოფი მდინარეების მდებარეობის გათვალისწინების შემდეგ ცხადია, რომ ქარიენტი ხობი უნდა იყოს და ქობოსი—ენგური“ (Л. А. Ельницкий, ВДИ, 1938, № 2/3, გვ. 314—315). ფ. ბრუნს კი ქობოსი ხობად მიაჩნია, მაგრამ მანძილებში განსხვავება აფიქრებს (Черноморье, II, Од. 1880, გვ. 249). ქობოსის შესახებ ასეთივე მოსაზრება აქვს გამოთქმული М. Ивашенко-ს 1926 წ. სტატიაში: „К вопросу о местоположении Диоскурии древних“. ნ. ლომოურს არიანეს მიერ რიონის შემდეგ ქობოსზე გაჩერება სამხედრო თუ სავაჭრო საქმეებთან დაკავშირებით გამართლებულად მიაჩნია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ამ მდინარეში ვიგულისხმებთ ენგურს. სტრატეგიული მნიშვნელობა რიონის შემდეგ დიდ მდინარე ენგურს უნდა ჰქონოდა, ხობი კი პატარა და ნაკლებმნიშვნელოვანი მდინარე იყო (ВДИ, 1957, № 4, გვ. 100—101).

38. სინგამე] ერის წყალი — Plin. IV, 14: სიგანია. Ptol. V, 9, 2: ძიგანეონ დასახლებული პუნქტია. Anon. 42, 6 (FHG, V, გვ. 176): ძიგანისი. Tab. Peut. — Sicanabis. ქალაქი ზიგანეონი იხსენიება ბასილ სოფენელის მიერ (IX ს.) შედგენილ ბიზანტიის იმპერიის საეკლესიო კათედრათა ეკთესისებში. აქ აღნიშნულია, რომ ქ. ზიგანეონის ეპისკოპატი შედიოდა ლაზიკის მიტროპოლიაში (გეორგია, IV, 2, გვ. 192a).

XI საუკუნის ერთი ქართული ხელნაწერის სქოლიოში (საქ. სახ. მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი A, ხელნ. № 97, გვ. 436) სწერია: გულაყუასა იტყუს ზიღანეოსადო (იხ. გეორგია IV, 2, 415).

ეს დღევანდელი სოფელი გუდავია (ნ. ბერძენიშვილი: ენიმ-კის მოამბე, X, 299) ერის წყალის ნაპირზე მოთავსებული, სადაც, „ქართლის ცხოვრების“ მოწმობით მართლაც იყო საეპისკოპოსო კათედრა (ნ. ლომოური, ВДИ, 1947, № 4, გვ. 102).

39. მდ. ტარსურა მდინარე მოქვის წყალი. Anon, XLII, 6 (FHG, V, გვ. 176): „მოხეც“ ჰქვია ტარსურას. Plin. VI, 14: თერზოს Tab. Peut.: ტასსიროს (Tassiros). ВДИ-ის აზრით პტოლემეს რუკაზე მდ. ტარსურას ადგილას მოთავსებულია მდინარე კიანეოსი (ВДИ, 1948, № 2, გვ. 250).

40. მდ. ჰიპოსი კოდორი. Strabo, XI, 3, 4. Plin. VI, 13: ჰიპოსი ფაზისს უერთდება. მაგრამ არიანეს აღწერილობით ჰიპოსთან ზღვის ნაპირი დასავლეთით იხრება. ასეთი სანაპიროს ხაზი კი კოდორის შესართავთან გვხვდება. Ptol. V, 10, 2. Steph. Byz. — *Afx*: კოლხთა ქალაქი, ამენებულია აიეტის მიერ, ზღვას დაშორებულია სამასი სტადიონით. მას ჩამოუდის ორი მდინარე: ჰიპოსი და კვანეოსი. Proc. Goth. VIII, 14: ლაზიკის ერთ-ერთი ქალაქი, მოხერესი არქეოპოლისიდან ერთი დღის სავალია. აქ მრავალი სოფელია. კოლხეთის საუკეთესო მხარეა. ღვინოს ამზადებენ და მრავალი კარგი ნაყოფი იზრდება, რაც არაა არსად დანარჩენ ლაზიკეში.

ს. ყაუხჩიშვილის და ს. ჯანაშიას აზრით მოხერესი ახლანდელ ქვემო იმერეთს უნდა უდრიდეს, ცხენის წყალსა და რიონს შუა მდებარე ტერიტორიას უნდა შეიცავდეს. სამტრედიის რაიონში, რიონის მარცხენა მხარეს ახლაცაა ადგილი მუხური და მუხურის ციხე (ნ. ლომოური, ВДИ, 1957, № 4, გვ. 108). Proc. BP II, 29 ასახელებს ქ. მოხერესს. პტოლემეს მეხლესი — მეხრესოსი ქალაქი უნდა იყოს. Proc. Goth. IV, 1, 6; ლაზეთის ლანდშაფტზე, მოხერესზე, მიმდინარეობს ჰიპოსი.

41. მდ. ასტელეფი მდ. პატარა კოდორი. Plin. VI, 14; Tab. Peut.: სტემპეპ (Stempep). ფ. ბრუნი (Черноморье II, 248, 1880 წ.) ასტელეფს ათანაბრებს მდ. სკურჩასთან. არიანეს სკურჩა არ ექნება დასახელებული, რადგან ის მეტად უმნიშვნელო მდინარეა და კოდორის გვერდით არაა სახსენებელი. აქ, უბრალოდ, კოდორის ერთ-ტოტთან გვაქვს საქმე.

42. სებასტოპოლისი, დიოსკურიდას სოხუმი. Plin. VI, 15: დიოსკურიდას კოლხთა ქალაქი... 300 სხვადასხვა ენაზე მოლაპარაკე ტომია ამ ქალაქში... რომაელები აქ საქმეებს აწარმოებენ 130 თარჯიმნის საშუალებით. Proc. De aed. Just. III, 7: სებასტოპოლისი სიმაგრე და ბანაკია კედლითა და ციხით. Tab. Peut.: Sebastopolis. არიანეს მიხედვით (PPE, 11) სებასტოპოლისი სანივეების მიწაზე იმყოფება. სოხუმის სანაპიროზე აღმოჩნდა ლათინური წარწერის ფრაგმენტი, სადაც იხსენიება იმპერატორ ადრიანეს ლეგატი ფლავიუს არიანე (ამ წარწერის გამოცემების შესახებ იხ. თავი I: „ფლავიუს არიანე და მისი „პერიპლუსი“). Ptol. V, 9, 2: ქ. სებასტოპოლისი მდინარე ჰიპოსსა და კარტერონ ტეიხოსს შორისაა.

ანდრია მოციქულის დაბადების შესახებ თხზულებაში წერია: „მოციქული ანდრია და სიმონ კანანელი მოვიდნენ ქალაქ სებასტში“ (საქ. სან. მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი A—95; A—144). ერთ-ერთ ხელნაწერს მოსდევს სიტყვები, „რომელსაც ახლა ცხუმი ეწოდება“ (ფონდი A—395, გვ. 83; *Жордания, Описание I*, 391: «который называется Охуми» (=Цхуми). ნ. ლომოური, *ВДИ*, 1957, № 4, გვ. 104, შენიშვნა 31).

არქეოლოგიური მასალით მტკიცდება, რომ დიოსკურია—სებასტოპოლისი — სოხუმი ერთსა და იმავე ადგილას ყოფილა. სებასტოპოლისამდე არიანემ თავისი ფეხით იარა: „ციხე-სიმაგრე დიოსკურია წარმოადგენს რომის სამფლობელოს უკიდურეს პუნქტს პონტოს შესასვლელიდან მარჯვენა მხარეს“ (თ. 17). დიოსკურიიდან დაწყებული სანაპიროს აღწერა კი არიანეს მოცემული აქვს სხვისი ნაამბობით, ან ძველი წყაროების მიხედვით.

43. როგორც ქსენოფონტი ამბობს *Xen. An. IV, 8, 22; V, 2, I*.

44. კოლხებში ასირიულ წყაროებში (XII ს. ძვ. წ. ა.) შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე მოთავსებულ ქვეყანას ეწოდებოდა „გილხი“; „კილხი“. ურარტულ წყაროებში ეს ქვეყანა „კულხა“ (*Г. Меликишвили, Напри—Урарту, Тб. 1954, გვ. 28*). ძველი წ. ა. VIII ს-ში „კულხა“ იყო სამხრ. აღმ. საქართველოს ტომების ძლიერი გაერთიანება. 744—41 წ. ურარტუს მეფემ, სარდურ II-მ ილაშქრა კულხაზე. კულხას მცხოვრებნი კარგი მეტალურგები ყოფილან. სარდურ II-მ აქ რკინის ბეჭედი გააკეთებინა. VIII ს-ში ძვ. წ. ა. კულხა ძლიერი იყო, მან დიაუხის გაერთიანების მრავალი რაიონი დაიპყრო (გვ. 412—13). VII ს-ში ბერძენ კოლონისტებს, შავი ზღვის აღმოსავლეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე მოსულთ, აქ დახვდათ კოლხები (ძველი კულხები) და ქვეყანას „კოლხიდა“ დაერქვა. *Herod. II, 104*: მეოტიდის ტბიდან მიდინარე ფაზისამდე და კოლხების სამფლობელოებამდე ოცდაათი დღის სავალია მსუბუქად ჩაცმული ქვეითისათვის. კოლხებიდან ახლოა მიდია, მათ შორის ცხოვრობენ მხოლოდ სასპერები. *Herod. IV, 34*: სპარსელები ცხოვრობენ სამხრეთის ზღვამდე, მეწამულად წოდებულამდე (სპარსეთის უბე). მათ ზემოთ, ჩრდილოეთით, მიდიელები, მიდიელების ზემოთ—სასპერები. სასპერების ზემოთ—კოლხები ჩრდილოეთის ზღვამდე. რომელსაც უერთდება მდ. ფაზისი. კოლხები ჩრდილოეთით კავკასიონის ქედამდე ვერ აღწევენ. *III, 97*: აქემენიდების სპარსეთს ნებაყოფლობით ძღვენს უგზავნიდნენ ოთხ წელიწადში ერთხელ კოლხები და მათი მეზობლები კავკასიონის ქედამდე. *II, 104*: თერმოდონტისა და მდ. პართენიონის სანაპირებში მცხოვრებ ასურებს წინადაცვეთის ჩვეულება კოლხებისაგან შეუთვისებიათ. კოლხები ეგვიპტელები უნდა იყვნენ. პეროდოტეს და მის წინა ხანებში კოლხები სამხრეთით მდ. თერმოდონტამდე იყვნენ გავრცელებულნი.

სვიდა ამბობს: „თერმოდონტი მდინარეა კოლხეთში“. ქსენოფონტის მიხედვით კი (*IV, 8, 22—24*) კოლხები ტრაპიზონთან ცხოვ-

რობდნენ, მათ აღმოსავლეთით მაკრონები იყვნენ. ქსენოფონტის ხანში თერმოდონტზე ხალიბნი ჩანან.

არგონავტთა თქმულებაში და პინდარესა და ჰეროდოტეს დროს რიონის აუზშიაც კოლხები იყვნენ. „რიონის მიწა-წყლის კოლხეთს“ ტერიტორიის დიდი სივრცისა და იქ სხვადასხვა ტომთა ბინადრობაზე უცილობელი ცნობის არსებობის გამოც, უეჭველია ზოგადი, პოლიტიკური ჰეგემონიის წყალობით გაჩენილი მნიშვნელობა ჰქონდა. ტრაპიზონის სანახების კოლხეთს, რა თქმა უნდა, შესაძლებელია მხოლოდ ვიწრო. ტომობრივი მნიშვნელობა ჰქონდა (ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორიის შესავალი, I, 1950, გვ. 11—12).

Ps. Scyl. 81—82: კოლხები მოსახლეობენ დიოსკურიიდან აფსაროსამდე. Strabo; XLI, 3, 17: კოლხები ტრაპიზონის აღმოსავლეთით არიან. Arr. PPE, 11: კოლხები ტრაპიზონის აღმოსავლეთით მდინარე ოფისამდე აღწევენ. Ptol. V, 9, 1, 5—პტოლემესთან კოლხეთის მოსახლეობაში შემაჯავალ ტომებში კოლხები არ მოიხსენებიან. ამიტომ პტოლემეს გეოგრაფიაში კოლხეთის სახელის არსებობა წარსულის გეოგრაფიულ-პოლიტიკური ვითარების ანარეკლად უნდა იქნეს მიჩნეული (ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორიის შესავალი, I, თბ. 1950, გვ. 13). კოლხეთი მთლიანი პოლ.-გეოგრაფიული ერთეულია, რომელიც კავკასიონის ქედითგან მოყოლებული ტრაპიზონამდე და ტრაპიზონს იქით შავი ზღვის მთელ სანაპიროზეა გადაჭიმული. II ს-ში, არიანეს დროს (პტოლემეს დროსაც) ასეთი დიდი და მთლიანი პოლ.-გეოგრაფიული ერთეული აღარ არსებობს. რიონის აუზის არეში კოლხების სახელის ხსენებაც კი აღარაა (იქვე).

Herod. I, 2; VII, 193, 197: კოლხეთი აია, გაია. Strabo, I, 45: ფაზისთან არის ქალაქი აია. ბერძნულ საკუთარ სახელთა ლექსიკონის შემდგენელი Pape წერს: *Αἰα*-altmythischer Name für des Land *Kolchis*. როგორც ირკვევა, პაპეს ეს მოსაზრება სწორი უნდა იყოს: „აია“ კოლხეთის ქალაქის სახელი კი არაა, არამედ კოლხეთის უძველესი სახელია. ამას წერს აპოლონიოს როდოსელი II, 401: ქუთაისი, ქალაქი აიასი—და სხვა ავტორებიც.

St. Byz.: ფაზისი აიას ქალაქია კოლხების ქვეყანაში. Herod. II, 104—105; D. Per. Descr. hab. n. 689: კოლხები ეგვიპტელები არიან. Ap. Rhod. Arg. III, 212; Arr. An. 4, 15, 4: კოლხეთში მრავალი ტომი ცხოვრობს, არსებობს ამიტომ *Κόλχων ἔθνη* ან *φύλα*.

ფს. სკილაქსის მიერ კოლხებსა და ტრაპიზონელთა შორის მოთავსებულ ტომებს: ბიძერებს, ეკქეირიებს, ბეჭირებს, მაკროკეფალებს აპოლონიოს როდოსელი უწოდებს კოლხების ტომებს (*ἔθνηα Κόλχων*). Diod. Sic. 1, 28, 55: კოლხები მოსხები არიან. Hecat. fr: 185, 188 (SC, I, 1—3): კოლხი მესხია, კორაქსია, კოლაა. St. Byz.: კოლხიდის მახლობლად ქალდეველების ტომია. მოსხები კოლხთა

ტომია. CIG, IV, 8239—Χόλιος=Κόλιος. ანდრია მოციქულის აღ-
ერაში სახელი „კოლხნი“ არ იხმარება (Schermann, Prophet. vitae
Fab. p. 153. Sq. 156). ეპიფანე კონსტანტინეპოლელის თხზულებაში
VIII ს. ახ. წ. ა.): „ანდრია მივიდა ტრაპეზუნტში ლაზიკის ქალაქში“
(პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, თბილისი 1954, გვ. 225). კოლხთა
ტომის ძლიერების დაცემის შემდეგ ქვეყანაში გაბატონდნენ ლაზები:
Proc. Goth. VIII, 1: ზოგიერთი ამბობს, რომ ტრაპეზუნტელთა მო-
სახლვრენი არიან სანები, რომელთაც ახლა ჭანები ეწოდებათ, ან
კოლხები, სხვანაირად ლაზებს რომ ეძახიან... კოლხები კი შეუძლებე-
ლია არ იყვნენ იგივე ლაზები, ვინაიდან ფასისის მდინარეზე მოსახ-
ლეობენ. ხოლო სახელი „კოლხები“, როგორც სხვა მრავალი ტომე-
ბისა, ამჟამად „ლაზთა“ სახელად შეიცვალა. Agath. De regno Just.
II, 18: ლაზებს რომ ძველად კოლხები ეწოდებოდათ და სწორედ
ისინი არიან, ამაში ეჭვი არ შეეპარება არავის, თუ კი ის გაეცნობა
ფაზისის, კავკასიისა და მათ გარშემო მდებარე ქვეყნების მოსახლე-
ობას.

Anon, 42, 7 (FHG, V, გვ. 177): დიოსკურიიდან ანუ სებასტო-
პოლისიდან მდ. აფსაროსამდე ძველად ცხოვრობდა ხალხი, რომელ-
იც იწოდებოდა კოლხებად და რომელსაც ახლა შეერქვა ლაზები.
Theoph. Simoc. Hist. VI, 17: კოლხები, რომელთაც ჩვეულებრი-
ვი ენით ლაზებს ეძახიან.

45. დრილებს უწოდებს ქსენოფონტი Xen. An. V, 2, 1. არიანე
დრილებს სანებად — ჭანებად მიიჩნევს.

46. სანები|ჭანები. Strabo, XII, 3, 18: ტრაპეზუნტისა და ფარ-
ნაკიის ზემოთ ცხოვრობენ ტიბარენები, ქალები და სანები, რო-
მელთაც უწინ უწოდებდნენ მაკრონებს. St. Byz.: მაკრონები, რო-
მელთაც ახლა სანები ეწოდებათ. Eust. Comm. s. v. D. Per. 765:
სანები მაკრონები არიან. Proc. Goth. 4, 1: Σάοι. Phot. Myriob.:
სანების ქვეყანა ჭანიკედ (Τζαυიჩ-დ) იწოდება. Proc. BG VIII, 1;
De aed. III, 6.: სანები ჭანები არიან, მთებში ცხოვრობდნენ, ყა-
ჩალურ ცხოვრებას ეწეოდნენ და უმეფონი იყვნენ (ἀπτοσῆμοι καὶ
ἀναρχοί).

სატომო სახელწოდება ჭანი (Τζაοი) გვიანი ხანის ბერძნულ
წყაროებში უპირატესად ეკუთვნის ტრაპიზონის მხარეში (პონტოს
მთიანეთში) მოსახლე მთიელებს.

Plin. VI, 14 სამეგრელოში სანებს ასახელებს. იპოლიტე პორ-
ტელი ამბობს: სანები, რომელნიც სანიკებად იწოდებიან და ვრცელ-
დებიან პონტომდე, სადაც არის აბსარის გასავლელი და სებასტოპო-
ლისი და ჰისულიმენი და მდინარე ფასიდი (SC, II, 446—7).

ს. ჯანაშიას აზრით (თუბალ-თაბალი, ტიბარენი, იბერი:
„ენიმკის მოამბე“, 1937, 1, გვ. 191) იპოლიტე სანებში კოლხეთის
ძირითად მოსახლეობას გულისხმობს და მას „სანიკებსაც“ უწო-

დებს. ასევე ევსევი კესარიელიც: სანები სანიგებადაც იწოდებიან, რომელნიც პონტომდე ვრცელდებიან, სადაც არის შეერთება აფსაროსისა, სებასტოპოლისა და მდ. ფაზისისა, ვიდრე ტრაპეზუნტამდე (SC, I, 668). სან-ჰან ძირი გვხვდება გეოგრაფიული ობიექტების სახელწოდებებში (ს. ჯანაშია. დას. შრ., გვ. 197 და შემდ.).

Agath. V, 1: ჰანები ცხოვრობენ ევქსინის პონტოს სამხრეთით ქალაქ ტრაპეზუნტის ქვემოთ; თუმცა ეს ჰანები ძველითგანვე რომაელებთან დაზავებულნი და მათი ქვეშევრდომნი იყვნენ, მაგრამ მაშინ მათი ერთი ნაწილი წინანდელ მშვიდობიან წესებს იცავდა და სრულიადაც არ ფიქრობდა ურჩობას, უმეტესი მათგანი კი შექმნილი მდგომარეობით სარგებლობდა და ყაჩაღობას მისდევდა, დათარეშობდა პონტოს გასწვრივ მდებარე სოფლებში.

ბერძენ მწერლებთან დადასტურებულია უმეტესად ჰანების სახელის ორგვარობა დაწერა: $\Sigma\acute{\alpha}\nu\upsilon\iota$ და $\text{T}\acute{\rho}\acute{\alpha}\nu\upsilon\iota$. არიანე მესამე ვარიანტს იძლევა: $\Theta\iota\alpha\upsilon\upsilon\alpha\acute{\iota}\eta$ (ჰანეთი). არიანეს სქოლიოების გამომცემელი Stukius-ი გვთავაზობს მეოთხე ვარიანტს — $\text{T}\iota\alpha\upsilon\upsilon\alpha\acute{\iota}\eta$, $\text{T}\alpha\upsilon\upsilon\alpha\acute{\iota}\eta$ -ს.

47. მაკრონები ივ. ჯავახიშვილის აზრით მაკრონები იგივე მეგრელები არიან (ქართველი ერის ისტორია, 1913 წლის გამოცემა, გვ. 38; 1951 წლის გამოცემა, ტ. I, გვ. 406). Anon. 42, 8 (FHG, V, გვ. 177): მაკრონები-მაქელონები. მაკრონთა სახელი შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე I საუკუნის დამლევისათვის ჩვენს წელთაღრიცხვამდე, სტრაბონის დროს (XII, 3, 17) უკვე გამქრალი ყოფილა. სტრაბონს მხოლოდ ის-ღა აქვს ნათქვამი, რომ ტრაპიზონისა და ფარნაკიის ზემოთ ტიბარენნი, ხალღები, ჰანები ბინადრობენ, რომელთაც წინათ მაკრონები ეწოდებოდათო (ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორიის შესავალი. წ. I, 1950, გვ. 263). Herod., II, 104—7: მაკრონები სირიელების, კაპადოკიელების მოსახლეობენი არიან. მათი მეზობლები არიან მოსხები, ტიბარენები, მოსინიკები, მარღები.

Xen. An. IV, 8, 8: კოლხები ტრაპიზონთან ცხოვრობენ, მათ აღმოსავლეთით მაკრონები არიან. კოლხეთის საზღვარი სამი დღის სავალზეა მაკრონთა ქვეყნიდან. Schol. Ap. Rhod. I, 1024: მაკრონები მაკროკეფალები არიან. Anon. 37 (GGM, I, გვ. 410): მაკრონები მაკროკეფალებია. ზოგი ავტორი მაკრონებს მაკროპოგონებს უწოდებს (Strabo, XI, 2, 1). Hecat. სტეფანე ბიზანტიონელთან: მაკრონებს სანები ეწოდებათ. Strabo, XII, 3, 18; Xen. An. IV, 8, 1—7; 8, 25; Ap. Rhod. II, 396, 1245; Schol. Ap. Rh. I, 1024; Orph. Arg. 747; Diod. Sic. XIV, 29.

Plin. VI, 11: მაკროკეფალები ცხოვრობენ ტიბარენების და მოსინიკების შემდეგ, მაკრონები ბექირთა და ბიძირთა შემდეგ. Eust. D. Per. 765. Anon. XLII, 8 (FHG, V, გვ. 177): მაქელონები და ჰენიოხები. აპოლონიოს როდოსელით მაკრონები ცხოვრობდნენ პროპონტიდაში დოლიონების მეზობლად, ამ მაკრონებს პოეტი მაკ-

რიელებს უწოდებს და პელაზგური წარმოშობის ტომად თვლის: Μααριέων Πελασγικὸν ἄρα (1,1023). სტეფანე ბიზანტიონელი და აბოლონიოს როდოსელის სქოლიასტი (1,1024) მაკრონებს ევბეიდან გადმოსახლებულად თვლიან, ევბეას კი მაკრისი ეწოდებოდა (არგონავტიკა, ა. ურუშაძის თარგმანი, 1948, გვ. 223).

48. ჰენიოხები] დასავლეთ საქართველოში მოსახლე ერთ-ერთი უძველესი ტომი. Heracl. Pont. De reb. publ. XVIII: FHG, II, 218: ფაზისის გაყოლებით თავდაპირველად ცხოვრობდნენ ჰენიოხები, შემდეგ კი — მილეტელები. ჰენიოხები IX—VIII საუკუნეებში გავრცელებულნი ყოფილან შავი ზღვის აღმ. სანაპიროს ცენტრალურ და სამხრეთ რაიონებში. V—IV სს-ში მოსახლეობდნენ კავკასიონის ქედის უკიდურეს ჩრდილო კალთებთან მდებარე ზღვის სანაპირო ვიწრო ზოლში ბიჭვინთამდე სოჭისა და ადღერის რაიონებში (მ. ინაძე, შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე მოსახლე ტომთა ისტორიასათვის, (ჰენიოხები), მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიასათვის, ნაკვ. 32, 1955, გვ. 16).

Plin. VI, 12: ჰენიოხები შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე არიან მდ. პიქსიტესთან (In ora ante Trapezunta flumen Pyxites, ultra vero gens Sannorum Heniochorum):

Plin. VI, 12: მთების უკან იბერიაა, სანაპიროზე კი ჰენიოხები (მოსახლეობენ). Plin VI, 14: ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე არიან ჰენიოხები. სანიკების ტომი სებასტოპოლისთანაა, მათ შემდეგ მრავალსახელიან ჰენიოხთა ტომებია. Strabo. XI, 2, 14 (არტიმიდორე ქვესელი): შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე აქველები იყვნენ, შემდეგ ჯიქები (ძიგები), მერე ჰენიოხები, მათ სამხრეთით კი ბიჭვინთა იყო. II, 5, 31; XI, 2, I. Strabo, XI, 2, 12: სინდიკესა და ვორგიპიას შემდეგ ზღვასთან არის აქველთა, ჯიქთა და ჰენიოხთა სანაპირო. ჰენიოხები მეკობრეები არიან, მათ აქვთ ხავები — კამარები (თალიანი ნავები). ისინი ყაჩაღობენ. XI 2, 13: ჰენიოხებს ოთხი ბასილეგსი ჰყავთ. Ovid. Naso, Ep. ex P. IV, 10, 25—30: ჰენიოხები ყაჩაღები არიან [ჩრდილო-აღმ. სანაპიროზე მოსახლეობენ]. თავს ესწმიან ქ. ტომოსს [დღევანდელ კონსტანტას შავი ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე]. Arr. PPE, 11: ჰენიოხები სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე არიან. [ისინი სავგარეულო წყობილებიდან გამოსულან, ყავთ უკვე ერთი მეფე მაკრონებთან ერთად].

ჰენიოხი ნიშნავს „მეეტლეს“. ჰენიოხებმა სახელი მიიღეს ლაკონელი მეეტლეებისაგან, რომლებიც დიოსკურებს ახლდნენ. თან: „ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი „შესაქმეთა წიგნის“ ენოხში ჰენიოხთა სახელწოდებას ხედავდა... ჰენიოხები ჭანურ ტომად მიაჩნდა. პ. ინგოროყვა აიგივეებს ჰენიოხებს, სანიგებსა და სანიხებს და მათ ლოკალიზაციას ახდენს ძირითადად დღევანდელი აფხაზეთის ზღვისპირა ზოლში სუხუმიდან ადღერამდე (სტრაბონი, გეოგრაფია, თ. ყაუხჩიშვილის თარგმანი, 1957, გვ. 265).

49. ძიღრიტები] Strabo, XII, 2, 1; Ptol. 5, 10, 6: Ζαδρῖς ქალაქია კოლხეთში.

Anon. PPE, 42, 1 (FHG, V, გვ. 175): მდინარე აფსაროსიდან მდ. არქაბისამდე წინათ ბიძერები ცხოვრობდნენ, ახლა — ძიღრიტები. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, რადგან მაკრონებისა და ჰენიონების მიწა-წყალი მდინარე ოფისსა და არქაბეს წყლის ხეობათა შორის ყოფილა მოქცეული, ძიღრიტების დასავლეთ საზღვრად არქაბეს ხეობა უნდა მივიჩნიოთ, ხოლო აღმოსავლეთ საზღვრად აფსაროსის ხეობა, რადგან აქედან ლაზები ცხოვრობდნენო (ქართველი ერის ისტორიის შესავალი, 1, 1950, გვ. 265).

50. ფარსმანი] ფარსმან II, მეფე იბერიისა (II ს. ახ. წ. ა.). Dio Cass. Hist. Rom. LXIX, 3 (SC, I, 622); Aelii Spart. Hadrianus, 17 (SC, II, 293).

51. ლაზები] პარველად ლაზებს იხსენიებს პლინიუსი VI, 4: 140000 ნაბიჯის მანძილზე ტრაპეზუნტიდან მდინარე აფსაროსია და იმავე სახელის მქონე ციხე შესართავთან. ამ ადგილებში მთების გადაღმა იბერიაა, ხოლო ნაპირის გასწვრივ მოსახლეობენ ჰენიონები, ამპრევტები, ლაზები. მდინარეებია: აკამფსისი, ისისი, მოგროსი, ბათისი, კოლხთა ტომებია (აქ), ქალაქი მათიუმი, მდინარე ჰერაკლეუმი იმავე სახელწოდების კონცხითურთ და უსახელოვანესი პონტოს მდინარეთაგან — ბათისი.

მემონი (I—II სს.), De Heracl. fr. 54 (SC, I, 510): ლუკულუსის ალყის დროს სინოპზე სინოპელები გაიქცნენ პონტოს შინაგან ადგილებში, რომლებიც დასახლებულია სანიგებითა და ლაზებით.

მეხუთე საუკუნიდან ამ სახელწოდებამ შთანთქმა სხვა ტომების სახელები: Anon. 42.7 (FHG, I, გვ. 177): სებასტოპოლისიდან ან დიოსკურიადიდან მდინარე აფსაროსამდე წინათ ცხოვრობდა ხალხი, რომელიც იწოდებოდა კოლხებად და რომელსაც ახლა შეერქვა ლაზები.

ს. ჯანაშია წერს: „ლაზი X ს-იდან უდრის თანამედროვე მეგრელს. ლაზიკე შეიცავდა გურიას, ქვემო იმერეთს, რაჭა-ლეჩხუმს, სამეგრელოს, სვანეთსა და აფხაზეთს და რომელიც ჩამოყალიბდა IV ს-ის დამდეგს“ (თუბალ-თაბალი, ტიბარენი, იბერი, გვ. 204). ს. ჯანაშიას აზრით საკუთრივ მეგრელები და დღევანდელი ლაზები (ჭანები) მკვიდროდ იყვნენ დაკავშირებულნი სატომო სახელთა სფეროშიც (ლაზი — ზანი-სვანი). ჩრდილოეთით: სან-ზან-წან; სამხრეთით: სან-ჭან.

ნიკო მარი ფიქრობდა, რომ „ლაზ“ უკავშირდება „ლაზგს“ (ლეკი) და „პელაზგს“.

Ptol, V, 9, 5: კოლხეთის ზღვისპირა ნაწილში მოსახლეობენ ლაზები, ზეგანში კი — მანრალეები და ხალხები, რომლებიც ცხოვრობენ ეკრიტიკეს ქვეყანაში.

Steph. Byz.-ით ლაზები სკვითური ტომია.

იოანე ცეცე: კოლხები ინდოელი სკვითები არიან, იწოდებიან აგრეთვე ლაზებად და ცხოვრობენ აბასგების მეზობლად (Comm. in Cass. L. 174: SC, I, 400); კოლხები ლაზური ტომია (SC, I, 404).

Agath. De regno Just. III, 5: ძლიერსა და მამაც ტომს წარმოადგენენ ლაზები და სხვა ძლიერ ტომებსაც მბრძანებლობენ, ამაყობენ კოლხთა ძველი სახელით და ზომაზე მეტად ქედმაღლობენ. შესაძლებელია არც თუ ისე უსაფუძვლოდ. იმ ტომებს შორის, რომლებიც სხვა სახელმწიფოს ექვემდებარებიან, მე არ შეგულება არც ერთი სხვა ესოდენ სახელგანთქმული და მორკმული, როგორც თავისი სიმდიდრის სიუხვით, ისე ქვეშევრდომთა სიმრავლით, როგორც მიწაწყლის სიჭარბით და მოსავლიანობით, ისე ხასიათის სილამაზითა და სიცქვიტით. Agath. II, 18: ლაზებს. რომ ძველად კოლხებზე ეწოდებოდათ და სწორედ ისინი არიან. ამაში ეჭვი არ შეეპარება არავის, თუ კი ის გაეცნობა ფაზისის, კავკასიისა და მათ გარშემო შდებარე ქვეყნებს მოსახლეობას.

Proc. BP. I, 11: კოლხიდას ახლა ლაზიკე ეწოდება.

Proc. Goth. VIII, 1: კოლხები კი შეუძლებელია არ იყვნენ იგივე ლაზები, ვინაიდან ფაზისის მდინარეზე მოსახლეობენ. ხოლო სახელი „კოლხები“, როგორც სხვა მრავალი ტომებისა. ამაჟამად „ლაზთა“ სახელად შეიცვალა. ლაზეთის ცოხეები და ქალაქები პეტრა, არქეოპოლისი, ტელეფისი. მუხურისი, ტრაპეზუნტი: (ძველი ლაზიკე) ნიკოფსია. ულნეტი. ლაზეთის ეპარქია — სამიტროპოლიტო ცენტრი ლაზეთისა ფაზისია. უფრო გვიან ლაზეთის ეპარქიის სამიტროპოლიტო ცენტრი არის ტრაპეზუნტი (იხ. გეორგ. IV, I, 131—146).

ეპიფანე კონსტანტინეპოლელი. VIII საუკ. ავტორი წერს „ანდრიას ცხოვრებაში“: „მოვიდა ანდრია მოციქული ლაზიკის ქალაქ ტრაპეზუნტში (გეორგიკა, IV, 1, გვ. 58).

„VIII ს-ის სომხურ უსახელო გეოგრაფიაში არის დასავლეთ საქართველოს აღწერილობა. ამ ძეგლის ჩვენების თანახმად დას. საქართველოს ტერიტორიის ფარგლებში შედიოდა პროვინცია კანიკე, იგივე ხალდია და ქალაქები: ათინა, რიზე და ტრაპეზუნტი. VIII საუკ. მეორე ნახევარში ტრაპიზონის მხარე დას. საქართველოს შეერთებია, ტრაპიზონი ეკლესიური მხრითაც გაერთიანებულა დას. საქართველოსთან, ლაზიკის მიტროპოლიასთან (რომლის ცენტრს წარმოადგენდა ფაზისი — ფოთი). ამიტომაც ტრაპიზონი, ამ დროიდან მოკიდებული, ეკლესიური დანაწილების მიხედვით, ლაზიკედ იწოდება. მას შემდეგ, რაც მერვე საუკუნის მეორე ნახევარში ტრაპიზონის მხარე დას. საქართველოს შემადგენლობაში შევიდა, ტრაპიზონის მხარეს არა მხოლოდ როგორც საეკლესიო ოლქს მიეკუთვნა ლაზიკის სახელი, არამედ ტრაპიზონის მხარეზე საერთოდ გავრცელდა ეს ისტორიული ზოგადი სახელწოდება დასავლეთ საქართველოსი — ლაზიკე, ლაზია“ (პ. ინგოროყვა, გ. მერჩულე, გვ. 213—214).

52. აფსილები] აფშილები. Plin. VI, 14 დაახლოებით მდინარე ასტელეფთან ასახელებს აბსილებს, დიოსკურიასთან ახლოს. აფშილებს ავტორები ახ. წ. ა. პირველ საუკუნეებში ასახელებენ. V ს-ში იხსენიებს მათ Anon. 42, 10 (FHG, V, გვ. 178): აფსილები ლაზების ზემოთ ცხოვრობენ, მათ ზემოთ აბასგები არიან.

აბსილები ტომაშეკის განსაზღვრით (RE) კოდორის შესართავთან, კოლხთა ჩრდილოეთით მობინადრე აფხაზთა ტომი იყო. ბერძენთა უძველეს გეოგრაფებს ამიტომ აფსილები „კორაქსოს“ სახელითა ჰყავთ მოხსენებულიო. მათ ქვეყანას აფსილია, აბსილია, ქართულად აფშილეთი ეწოდებოდაო. თვით სახელი ტომაშეკს აფხაზურ „აბუიბ“ — „შუაგულისაგან“ ნაწარმოებად მიაჩნია. აფშილეთში მდებარეობდა დიოსკურიადის ოლქის სავაჭრო ადგილიო.

St. Byz. აფსილებს სკვითურ ტომს უწოდებს.

თეოდოსი განგრელი (VII საუკ. გეორგიკა, IV, 1, გვ. 44): აფსილიისა და მისიმიანის მხარეებში მდებარეობს ფუსტას ციხე (გვ. 50). აფსილიის საზღვარზე მდებარეობს თუსუმე და მოქვი.

Proc. Goth. VIII, 2: ქალაქ პეტრას პირისპირ. მეორე ნაპირას, ევროპის ნაწილში აფსილების ქვეყანაა. აფსილები ლაზების ქვეშევრდომნი არიან და ისინი ძველთაგანვე ქრისტიანები იყვნენ. VIII, 3: აფშილები აბასგების მეზობლები არიან.

Agath. IV, 15: აფსილების ჩრდილოეთით მისიმიელნი ცხოვრობენ. Agath. III, 15: მისიმიანები კოლხთა მეფის ქვეშევრდომნი არიან მსგავსად აფსილებისა, ხოლო განსხვავებულ ენაზე ლაპარაკობენ და სხვა კანონებსაც მისდევენ, ისინი აფსილთა ტომზე უფრო ჩრდილოეთით ცხოვრობენ, ოდნავ აღმოსავლეთისაკენ.

პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა ს აზრით აფხაზეთის მხარეთა ტომს, რომელიც ატარებდა სახელწოდებას აბსილი ანუ აფსილი (იგივე აფშილი), ეჭირა მდინარე კელასურის (ძველი კორახის) ხეობის ზემო ნაწილი და მისი მიმდგომი ზონა გუმისთის ხეობიდან ვიდრე კოდორის ხეობამდე. აბსილეთის მხარის საზღვრებია: 1) აღმოსავლეთით — წებელთა (Agath.: გეორგ. III, გვ. 160; IV, 1, 44). 2) დასავლეთით — საზღვრის ხაზი გადიოდა გუმისთის ხეობის დასავლეთით (Proc.: გეორგიკა, II, გვ. 127). 3) ჩრდილოეთით — კავკასიონის ქედი მარუხის უღელტეხილის სექტორში (Menandr. Prot.: გეორგიკა, III, გვ. 246—7). 4) სამხრეთით — შიდა ეგრისი და სუხუმის თემი (პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა, გეორგიკა, გვ. 126).

აფსილების სახელი აფსაროსთან უნდა იყოს დაკავშირებული. „ქართლის ცხოვრებაში“ გვითხულობთ: „ლაშა გეორგი, რომელი ითარგმანების აფსართა ენითა ქუეყნის მანათობელად“ (ყამთაალ-მწერელი, ქართლის ცხოვრება, ნაწილი I, 1469 წლამდე; მ. ბროსეს გამოცემა. პეტერბურგი, 1849, გვ. 339).

53. აბასკები] აფხაზები. არიანეს მიხედვით აბასკები ზღვის ნაპირზე არ მოსახლეობენ. სებასტოპოლისი სანიგების ქვეყანაშია.

აბასკები მოხსენებულია „ორფიკულ არგონავტიკაშიც“ 754. ტ ო მ ა შ ე კ ი ს მიხედვით ძველ ავტორებთან აბასკები ენგურის

ჩრდილოეთით არიან და ბიჭვინთამდე აღწევენ. იტალიურ რუკებზე შიზანტიელი მწერლების აბასგია-ს „ავოგაზია“ ეწოდება.

Proc. Goth. VIII, 3: აბსილებისა და ნახევარმთვარა ნაპირის შემდეგ აბაზგები მოსახლეობენ, რომელთა საბინადრო ადგილები კავკასიონის მთებამდე გრძელდება. აბაზგები ძველითგანვე ლაზების ქვეშევრდომები იყვნენ. Proc. BP, II, 29: კავკასიის მთებთან ცხოვრობენ აბასგები. ასევე Const. Porph. De adm. imp. 42.

შუა საუკუნეებში და უფრო ადრეც აფხაზეთის ჩრდილო საზღვარი იყო ნიკოფსია, სამხრეთისა კი სოტერიუპოლისი. ამას მხარს უჭერენ ქართული წყაროებიც: იოანე საბანის ძე, ლეონტი მროველი იხსენიებენ ნაფსაჲს — ნიკოფსიას ნავსადგურს: ასევე, ცხოვრება გიორგი მთაწმინდელისა (ათონის კრებული, 1901, გვ. 315).

ამასვე ამბობს Anon. 42, 17 (FHG, V, გვ. 180): ძველ ლაზიკეში (ნიკოფსიამდე) წინათ ცხოვრობდნენ ჰენიოხები, კორაქსები, კოლიკები, მელანქლენები, მაქელონები, კოლხები და ლაზებით.

54. სანიგები ქანები. Plin. VI, 14 არიანეს მსგავსად სანიგებს სებასტოპოლისის მიწაზე მცხოვრებლებად თვლის. Tab. Peut.: Sanigae. Memnon, De Heracl. (fr. 54 SC, I, 510): პონტოს შინაგანი სანახები დასახლებულია სანიგებით და ლაზებით. Anon. 42, 16 (FHG, V, 180): სანიგები ცხოვრობენ მდ. აქეუნტიდან მდ. აბასკამდე. Ael. Herod. De comm. pros. 3 (SC I, 263): სანიგები სკვითური ტომი, აბასკების მეზობლად მცხოვრები. Hippol. Port. Liber gener. (SC II. 446—7): სანები, რომლებიც სანიკებად იწოდებიან და ვრცელდებიან პონტომდე, სადაც არის აბსარის გასასვლელი და სებასტოპოლისი და პისულიმენი და მდინარე ფასიდი. ეს ტომები ვრცელდებიან ტრაპეზუნტამდე.

Euseb. Caesar. Chron. p. 186 (SC I, 668): სანები რომლებიც აგრეთვე სანიგიებად იწოდებიან, რომელნიც პონტომდე ვრცელდებიან, სადაც არის შეერთება აფსაროსისა და სებასტოპოლისისა და კაუსოლიმენი და მდინარე ფაზისი, ვიდრე ტრაპეზუნტამდე. სანიგებს იხსენიებენ ქართული წყაროებიც, მაგ., თამარ მეფის ისტორიკოსი (ქართლის ცხოვრება, ტ. II, თბ., 1959, გვ. 49, 15. — იხ. ს. ჯანაშია, თუბალ-თაბალი, გვ. 192).

55. მდ. თერმოდონტი მდ. თერმე-სუ. ამ მდინარის მიდამოები თავიდანვე ცნობილი იყო, როგორც ამაძონთა (ამორძალთა, კოლხური ტომის მეომარ ქალთა) საცხოვრებელი ადგილი. მდ. თერმოდონტს იხსენიებს მრავალი ავტორი, მათ შორის: Herod. II, 104—9, 27; Aesch. Prom. 725; Xen. An. V, 6, 9; VI, 2, 1; Ps-Scyl. 89 და სხვანი. Aesch. Prom. 415, 723: ამორძალები კოლხეთიდან არიან, მოსახლეობენ კავკასიონის სამხრეთით, კიმერიის ბოსფორთან და მეო-

ტიდის ტბასთან ახლოს. Eur. Heracles, 416; Hellanikos, Atthis, frg. 84; Nicol. Dam. Cath. hist. frg. 133; Amm. Marc. Res gestae, XXII, 8, 17; Statt. Achill. Prol. in Ar. II, 81; Prop. Eleg. III, 11, 14; Strabo, XI, 5, 2 იმეორებს Her. IV, 110-ს: მეოტიდესთან მოვიდნენ ამორძალები და აქ დასახლდნენ სკვითიაში დონის აღმოსავლეთით და მეოტიდის ჩრდილოეთით. Hom. IL, II, 811: ამორძალი მირინეს საფლავია ტროაში. Hom. IL, VI, 186: ლიკიაში ამორძალების საცხოვრებელი უძველესი ადგილია, ისინი გმირმა ბელეროფონტმა დაამარცხა. „მსგავსი მატრიაარქალური ვითარება ჩვენ გადმოცემული გვაქვს ლელეგებისა და ტირსენების შესახებ, რომელთა უძველესი სამშობლო მცირე აზიის დასავლეთ სანაპიროზე უნდა ვეძიოთ“ (იხ. Graef-ის სტატია RE-ში).

ამაძონების ქალაქი, თუ დედოფალი თემისკირა იყო, St. Byz. თემისკირა — ქალაქი და ქვეყანა თერმოდონტის პირდაპირ. Proc. Goth. VIII, 2: ქალაქ ამისოსის მახლობლად არის თემისკურა და მდინარე თერმოდონტი, სადაც, როგორც ამბობენ, ამაზონთა ბანაკი იყო. Proc. Goth. VIII, 3: ამაძონები თემისკირისა და მდინარე თერმოდონტის გარშემო დაბანაკდნენ. Ap. Rhod. Arg. I, 9, 17: ლემნოსელი ამაძონები, მათი დედოფალი ჰიპსიპილე. Herod, II, 104: ასურები, რომელნიც ცხოვრობენ თერმოდონტზე და მდ. პართენიოსზე თავის მეზობელ მაკრონებთან ერთად, ამტკიცებენ, რომ წინადაცვეთის ჩვეულება კოლხებისაგან მიიღეს. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ა მბობს: „წინათ კოლხებს თერმოდონტისა და მდინარე პართენიოსის სანახების მეზობლად თუ არა, მახლობლად მაინც უნდა ეცხოვრათ (ქართველი ერის ისტორიის შესავალი, I, 1950, გვ. 10).

თერმოდონტის მიდამოებში მცხოვრებად ასახელებენ ბერძენი და რომაელი ავტორები კოლხების გარდა ხალიბებს. Hecat. Miles. Terr. circ. fr. 195 (SC. I, 3): პონტოში მობინადრე ხალიბები თერმოდონტის ხეობაში ყოფილან დამკვიდრებულნი. ამას იმეორებს St. Byz.: ხალიბები — ტომი პონტოზე, მდინარე თერმოდონტზე. სვიდა: თერმოდონტი მდინარეა კოლხეთში.

56. კოტიორა და კიტორი] I არის ადგილი მდ. მელანთიოსის დასავლეთით, არიანეს მიხედვით პატარა სოფელია. სხვა ავტორები ქალაქად თვლიან. II — ნავსაყუდელი პაფლაგონიაში ეგიალსა და კრომნას შორის. Ptol.: Κυτέαρον; Diod. Sic. XIV, 31; Strabo, XII, 3, 10; 3, 17: Κύτσαρος, Κύνταρον, Κύνταρα. Steph. Byz.; Suid.: Κοτυαρίτα; და Κύνταρα, Κοτάρα; Ps. Scyl. 90; Ap. Rh. II, 942. Xen. An. V, 5, 6, 7: კოტიორა ბერძნული ქალაქია. სინოპელთა ახალშენი, ტიბარენების საზღვრებში მოთავსებული. Plin. VI, 11: ქალაქი კოტიორა, ტიბარენები, მასინები.

Pape (ბერძნულ საკუთარ სახელთა ლექსიკონი) ამ სახელს უკავშირებს Herod. 7, 197: Κυτίσσορος ἔξ Αἰγῆ τῆς Κολλῆδος.

Κυτίσσοραγ ἑρὸιქσεσ ვაჟის სახელია, ქ. კიტორის დამაარსებელისა (Ap. Rhod. II, 1158; Schol. Ap. Rh. II, 1123; Apd. Biblioth. I, 9, 1; Mel. Descr. orb. I, 19). თ. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ის აზრიით-სიტყვა Κύτσοραგ უნდა შეიცავდეს იმავე ძირს, რასაც Κύτσο ვარიანტებით Κύτσο, Κύτσα, Κύτση (სტრაბონი, გეოგრაფია, 1957, გვ. 20; „ჭერო დოტეს ზოგიერთი ცნობის შესახებ“, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 32, 1955 წ. გვ. 7).

57. მოიხსენია ქსენოფონტმა] Xen. An. V, 5, 6, 7.

58. კოტისი ტიბერიუს იულიუს კოტისი II, ბოსფორის მეფედ იყო 123 წლიდან 131 წლამდე ახ. წ. ა.

59. პიტიუნტი ბიჭვინთა. არიანეს მიხედვით „სებასტოპოლისთან მთავრდება რომაელთა სამფლობელოები პონტოს მარჯვენა მხარეს მცურავთაჲთა“ (თავი 17). აქამდე (დიოსკურიადამდე) არიანე თავისი თვლით ნახულს და გაზომილს აღწერდა. ამის შემდეგ კი სხვების ნათქვამს და დაწერილს ეყრდნობა. პიტიუნტი არიანეს დროს ბოსფორის სამეფოში შედიოდა.

Plin. VI, 16: პიტიუნტი, უმდიდრესი ქალაქი, ჰენიოხების მიერ დარბეულ იქნა. Strabo, XI, 2, 14: ძველი კოლხეთის ჩრდილოეთი პუნქტია სანაპიროზე. Ptol. V, 8, 10, 9, 1: „კარტერონ ტეიხოსი“ დიოსკურიას შემდეგაა მოთავსებული. ნ. ლ. ო. მ. ო. უ. რ. ი. „კარტერონ ტეიხოსს“ აიგივებს ბიჭვინთასთან (ВДИ, 1957, № 4, გვ. 106). Proc. Goth. VIII, 4: რომაელებმა ზღვის პირას ორი სიმაგრე გააშენეს: სებასტოპოლისი და პიტიუნტი. პიტიუნტი საგინების (სანიგების) მიწა-წყლის ზღვისპირა ნაწილშია. Proc. BP II, 29: პიტიუნტი სიმაგრეა ლაზიკეში.

Const. Porph. De adm. imp. 42: აფხაზეთის ჩრდილო საზღვარია მდინარე და ქალაქი ნიკოფსია, ხოლო სამხრეთისა — სოტერიუპოლისი. სოტერიუპოლისს კ. დიტერიხი (1912 წელს) და ი. კულაკოვსკი (1897 წელს) ბიჭვინთასთან აიგივებდნენ. აგრეთვე ლ. მელიქსეთ-ბეგეი Hieroclis Synecdemus et notitiae Graecae episcopatum-ში მოცემული ფრაზის: Σατηρόπολις τὰ πρὸ Πόντου საფუძველზე ასკენიდა, რომ სოტერიოპოლისი არის ბიჭვინთა (Древнейшая Пондунда у Понта Евксинского, Тб. 1916, გვ. 63). პ. ინგოროყვა სოტერიოპოლისს. ოფისთან აიგივებს (გ. მერჩულე გვ. 255).

პიტიუნტი იყო კარიაშიც, მიზიაში (Strabo, XIII, 1, 15).

60. ნიტეკე] გაგარის რაიონში მოთავსებული პუნქტი. სხვა წყაროებიდან არაა ეს სახელი ცნობილი.

61. გირჩის მჭამელები] Herod. IV. 109; Strabo, XI, 2, 19.

62. მდ. აქეუნტი მდ. შახე. Anon. XLII, 15: მდ. აქეუნტს ახლა ბასისი ეწოდება. არიანეს მიხედვით ეს მდინარე საზღვრავს ჭიქებსა

6. ფლავიუს არიანე

და სანიგებს. ტომაშეკი აქეუნტს მდ. შახედ თვლის. კ. მიულერი — სოჭა ფსტად.

63. ძილქები | ჯიქები. Ptol. V, 9, 8: ძინქები. Plin. VI, 19: ძიგები. Strabo, XI, 2,1; 2,12; 2,14: ძიგები. St. B.: ზიგიანოს. Diou. Per. 687: ძიგიები და სხვ.

Anon. XLII, 18, (FHG, V, 180): ძველი აქაიიდან ძველ ლაზიკემდე და მდინარე აქეუნტამდე წინათ ცხოვრობდნენ ტომები. რომელთაც ერქვათ ჰენიოხები, კორაქსები და კოლიკები, მელანქლენები. მაქელონები, კოლნები და ლაზები, ამჟამად კი ცხოვრობენ ჯიქები. აქ ჯიქები I საუკუნეში ყოფილან უკვე (გეორგიკა, IV, 2, გვ. 233). ჯიქები იმიერკავკასიის მკვიდრი ტომია.

Proc. Goth, IV, 4: ჯიქები ცხოვრობენ კავკასიის მთებში ჰუნების მახლობლად. Proc. Goth. VIII, 4: ევქსინის პონტოს ნაპირას ზიქები არიან დამკვიდრებულნი. ზიქებს ძველად რომაელთა იმპერატორი უყენებდა მეფეს, ამჟამად ეს ბარბაროსები არაფერში აღარ ემორჩილებიან რომაელებს. Const. Porph. De adm. imp. 42: ჯიქეთის სამხრეთი საზღვარი მდ. ნიკოფსისზეა. აქედან იწყება აბაზგის ქვეყანა. მდ. ნიკოფსისიდან მოკიდებული ზღვის ნაპირი სოტერიუპოლისამდე უჭირავს აბაზგიის ქვეყანას.

3. ინგოროყვას აზრით აფხაზეთის ჯიქეთი ანუ ძველი ჩრდილო ჰენიოხეთი მოიცავდა ახლანდელი ტუაფსის რაიონს, დაწყებული მდ. შახედან ვიდრე ნიკოფსიამდე. ეს ტერიტორია ადრე ჰენიოხების მიწა-წყალად ყოფილა, შემდეგ ჯიქების ხელში გადასულა. ჯიქები შავი ზღვის სანაპიროზე მოსული ტომია. თავდაპირველად იმიერკავკასიის მკვიდრი ტომი ყოფილა. ანტიკური ხანის ავტორები I საუკუნემდე ჯიქებს აქ არ მოიხსენებენ, ჰენიოხების შემდეგ ისინი უმუშაოდ ასახელებენ აქეელებს (მაგ. ჰეკატე მილეტელი, ჰელანიკე მიტილენელი, სკილაქს კარიანდელი. არტემიდორე ფევსელი). სტრაბონი ამ ადგილას პირველად იხსენიებს ჯიქებს (II, 5, 31; XI, 2,1). აქეელთა და ჰენიოხთა შორის ჩამოსახლებულან ჯიქები, ცენტრი აფხაზეთის ჯიქეთისა იყო ნიკოფსია, ძველი ლაზიკე. ქართულ წყაროებში ჯიქები შემდეგ მოსული ტომია შავი ზღვის სანაპიროზე (პ. ინგოროყვა, გეორგი მერჩულე, გვ. 125).

64. ძველი ლაზიკე ქალაქი ნიკოფსია. მეხუთე საუკუნემდე ამ ქალაქს ძველი ლაზიკე ერქვა, მხოლოდ V საუკუნის ანონიმი გეოგრაფოსი იხსენიებს მას სახელით — „ნიკოფსისი“ — მდ. „ფსახაფსისი“ 42, 17 (FHG. V. 180).

Ptol. V, 8, 9: ლაზთა ქალაქი (ეტყობა ლაზთა სამკვიდრებელი ამ პუნქტამდე აღწევდა ჩრდილოეთით).

ბ. კუფტინს მოაქვს ნიკოფსიის ლოკალიზაციისათვის დიუბუა დე მონპერეს და კ. მიულერის ჰიპოთეზა (რომელსაც მხარს უჭერენ ფ. ბრუნი და ტომაშეკი). რომ ნიკოფსია იყო ახლანდელ პატარა მდინარესთან — ნეგოფსუხუსთან. აქ შენახულია ნოვომიხაილოვსკის ახლოს ტყით დაფარული ძველი ქალაქის ნაშთები მდ. ფსებზე,

წყალგამყოფი მოშორებული ფსეკუფსისაგან, ე. ი. ძველ მდ. ფსახაფსისაგან (B. A. Куфтин, Материалы к археологии Коахиды, т. I, Тб., 1949, стр. 100—101).

Const. Porph. De adm. imp. 42: ჭიქეთის საზღვრების შემდეგ, ესე იგი მდინარე ნიკოფსიდან მოკიდებული, ზღვის ნაპირ ვიდრე სოტერიუპოლისამდე, 3000 მილის მანძილზე, უჭირავს აბაზგის ქვეყანას.

აფხაზეთის და შემდეგ გაერთიანებული საქართველოს ჩრდილო საზღვრად ნიკოფსიას იცნობენ ქართული წყაროებიც. ლეონტი მროველი (ანასეული ქ. ცხ. თბ. 1942, გვ. 26, 13—16).

ნიკოფსია. აფხაზეთში (სამეგრელოში) შემავალი ქალაქი, მოხსენებულია გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრებაში (ათონის კრებული, თბ., 1909, გვ. 315). იოანე საბანისძეც იცნობს ამ პუნქტს (ქ. კეკელიძე, აღრინდელი ფეოდალური ძველი ლიტ., გვ. 65, 1—7, 1935 წ.) და მას უწოდებს ნაფსაას ნავსადგურს (გეორგიკა, IV, 2, გვ. 231—3).

როდესაც დასავლეთ საქართველოს კათედრები კონსტანტინეპოლის პატრიარქატს ჩამოშორდნენ და მცხეთის საკათალიკოსოს დაუკავშირდნენ, ნიკოფსიის საარქიეპისკოპოსოც დასავლეთ საქართველოს სხვა კათედრებთან ერთად ამ უკანასკნელის იურისდიქციას დაექვემდებარა იმ დროს, როდესაც ჭიქეთის დანარჩენი ორი კათედრა (ქერსონისა და ბოსფორის) კვლავ კონსტანტინეპოლის პატრიარქის ხელქვეით დარჩა (პ. ინგოროყვა, მნათობი, 1950, № 3, გვ. 120—122).

65. ძველი აქაია აქეელთა სამკვიდრებელი ადგილი. ჰეკატე მილეტელი. ჰელანიკე მიტილენელი, სკილაქს კარიანდელი, პალეფატე აბილოსელი. არტემიდორე ეფესელი ჰენიოხების შემდეგ ჩრდილოეთით უმუშაოდ ათავსებენ აქეელებს (ჭიქებს ჰენიოხთა და აქეელთა შორის არ მოიხსენებენ).

Strabo, XI, 2, 12: სინდიკესა და ტორგიპიას შემდეგ ზღვასთან არის აქეელთა, ძიგთა და ჰენიოხთა სანაპირო, მეტწილად უნავსადგურო და მთიანი და წარმოადგენს კავკასიონის ნაწილს. ესენი ცხოვრობენ ზღვაზე მეკობრეობით. აგრეთვე Ptol. V, 9, 25; Tab. Pent.; An. 42, 17 (FHG, V, გვ. 180): ძველი ლაზიკიდან ძველ აქაიამდე, სადაც ახლანდელი მდინარე ტოფსიდაა, 150 სტადიონია, 20 მილი.

შიფნერის მიხედვით სახელი აქეელთა ტომისა აქაიდანაა მიღებული. ეს მხარე შავი ზღვის ჩრდილო აღმოსავლეთ სანაპიროზეა. aqua აფხაზურ ენაზე ნიშნავს „სანაპიროს მცხოვრებს“ (R.E., Brugsch).

ოვიდიუს ნაზონი უჩივის ჰენიოხებთან ერთად აქეელების თაემს ქალაქ ტომევის (კონსტანცას) მიდამოებში (Epist. ex Ponto, IV, 10, 27).

Περίπλους Πόντου Εδξείνου¹

მოგზაურობა შავი ზღვის
გარშემო

XLII, 1. Ἀπὸ οὖν Ἀρχάβεωσ ποταμοῦ ἕως Ὀφιοῦντος ποταμοῦ πρῶην ἄκουσιν ἕθνος οἱ λεγόμενοι Ἐκχειριεῖς (γὺν δὲ οἰκοῦσι: Μαχέλωνες καὶ Ἡνίοχοι). ἀπὸ δὲ Ἀφάρου ποταμοῦ ἕως Ἀρχάβεωσ ποταμοῦ πρῶην ἄκουσιν οἱ λεγόμενοι Βύζηρες (γὺν δὲ οἰκοῦσι Ζυδρεῖται).

1. მდინარე არქაბისიდან მდინარე ოფიუნტამდე წინათ ცხოვრობდა ტომი ექქერიებად წოდებული (ახლა ცხოვრობენ მაქელონები და ჰენიოხები). მდინარე აფსაროსიდან მდინარე არქაბისამდე წინათ ცხოვრობდნენ ეგრეთ წოდებული ბიძერები (ახლა კი ცხოვრობენ ძიდრიტები).

2. Ἀπὸ δὲ Ἀφάρου ποταμοῦ εἰς Ἀκαμφιν ποταμὸν ναυσίπορον στάδια ιβ', μίλια δ'νο. Ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀκάμφιος ποταμοῦ εἰς Βαθῦν ποταμὸν στάδια οἴ, μίλια ι'. Ἀπὸ δὲ τοῦ Βαθῆος ποταμοῦ εἰς Κίναςον ποταμὸν στάδια ς' μίλια ιβ'. Ἀπὸ δὲ Κίναςου ποταμοῦ εἰς Ἴσιν ποταμὸν ναυσίπορον στάδια ς' μίλια ιβ'. Ναυσίποροι δὲ εἰσιν ὁ τε Ἀκαμφίς καὶ ὁ Ἴσις, καὶ ἀβρας τὰς ἑωθινὰς ἰσχυρὰς ἐκπέμ-

2. მდინარე აფსაროსიდან სანაოსნო მდინარე აკამფისამდე თხუთმეტი სტადიონია, ორი [რომაული] მილი. მდინარე აკამფისიდან მდინარე ბათისამდე სამოცდათხუთმეტი სტადიონია, ათი მილი. მდინარე ბათისიდან მდინარე კინასამდე ოთხმოცდაათი სტადიონია, თორმეტი მილი. მდინარე კინასიდან სანაოსნო მდინარე ისისამდე ოთხმოცდაათი სტადიონია, თორმეტი

¹ V საუკუნის ახ. წ. ა. ანონიმი ავტორის „პერიპლუსის“ ორი ნაწილი (პონტოს სამხრეთ, ჩრდილოეთ და დასავლეთ სანაპიროების აღწერა) რამდენჯერმე გამოცემული და K. Müller-ის წიგნის GGM, I, Parisiis, 1882, 402—423 გვერდებზე მოთავსებული. ჩვენ გადმოწერილი და გადმოქართულებული გვაქვს „პერიპლუსის“ შუა ნაწილი—პონტოს აღმოსავლეთ სანაპიროს აღწერას. ეს ნაწილი გამოცემულია: K. Müller, FHG, vol. V, 1883, p. 174—184.

πουσιν. Ἄπο δὲ Ἴσιος ποταμοῦ εἰς Μόγγρον (ἦτοι Νύγγρον) λεγόμενον πόρος γαυσι σταδίων ς' μιλίων ιβ'. [Ἐνθ' ἔνδε εἰς Φάσιον σταδίων ς' μιλίων ιβ']¹.

3. Οὗτος δὲ ὁ Φάσις ποταμὸς ἔχει τὸ ῥεῦμα φερόμενον ἐκ τῆς Ἀρμενίας, οὗ πλησίον οἰκοῦσιν μεταστάντες ἐξ Ἰβηρίας εἰς Ἀρμενίαν Ἰβηρες. Εἰσιόντων δὲ εἰς ποταμὸν ἀριστερὰ τοῦ Φάσιδος παρὰ κείται Μιλησίων πόλις Ἑλληνίς Φάσις λεγομένη, εἰς ἣν λέγεται καταβαίνειν ἔθνη ἐξήκοντα διαφόροις χρώμενα φωναῖς, ἐν οἷς τινὰς λέγουσιν ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς καὶ Βακτριανῆς συναφικνεῖσθαι βαρβάρους. Μεταξὺ δὲ τούτων βάρβαρός ἐστιν ἡ Κοραξική, ἥς τὰ ἐχόμενα ἡ Κωλικὴ καλουμένη, τὸ νῦν Μελαγχλαίων καὶ Κόλχων ἔθνος.

4. Ἔχει δὲ καὶ ἀνάπλου ὁ ποταμὸς σταδίων ρ', μιλίων δ'. Ἐν ᾧ ἔστι πόλις μεγάλη Δία λεγομένη, ὅθεν ἡ Μήδεια ἦν.

5. Πάνυ δὲ κουφότατον ὑδαρ ἔχων ὁ Φάσις ἐπιπλεῖ τῇ θαλάσσει,

მილი. აკამფსისი და ისისი სანაოსნო მდინარეებია, დილაობით მათზე ქრის ძლიერი ქარები. მდინარე ისიხიდან ეგრეთ წოდებულ მოგროსამდე (ან ნიგროსამდე) ხომალდების მიერ გასავლელია ოთხმოცდაათი სტადიონი, თორმეტი მილი. [აქედან ფაზისამდე ოთხმოცდაათი სტადიონია, თორმეტი მილი].

3. ეს მდინარე ფაზისი არმენიიდან მომდინარეობს. მის ახლოს ცხოვრობენ იბერიიდან არმენიაში გადასახლებული იბერიელები. მდინარის შესასვლელთან, ფაზისის მარცხენა ნაპირზე, მოთავსებულია მილეტელების მიერ დაარსებული ელინური ქალაქი ეგრეთ წოდებული ფაზისი, რომელშიაც, როგორც ამბობენ, თავს იყრის სამოცი სხვადასხვა ენაზე მოლაპარაკე ტომი. მათ რიცხვში, გადმოცემით, იმყოფებიან ინდოეთიდან და ბაქტრიიდან მოსული ბარბაროსები. მათ შორის ბარბაროსული ქვეყანა კორაქსიკე, რომელსაც ეკვრის ეგრეთ წოდებული კოლიკე. ახლა მელანქლაინების და კოლხების ტომია [იქ].

4. ეს მდინარე სანაოსნოა ასი (180?) სტადიონის, ანუ ოთხი მილის (24?) მანძილზე. მასზე არის დიდი ქალაქი, ეგრეთ წოდებული აია, საიდანაც მედეა იყო.

5. ფაზისს აქვს მეტად მსუბუქი წყალი, ერთვის ზღვას და

καὶ οὐ συμμίγνυται· καὶ ἔστι μὲν κατὰ τοῦ ἐπιρρέοντος γλυκύτατον ἀνιμήσασθαι, εἰ δὲ εἰς βάλθους τις καθήκει τὴν κάλπιν, ἄλμυρόν. Καίτοι δὲ πᾶς Πόντος πολὺ τι γλυκυτέρου τοῦ ὑδατός ἐστιν ἢ περὶ ἡ ἕξω θάλασσα· καὶ τούτου τὸ αἷτιον οἱ ποταμοὶ εἰσιν, οὔτε πληθὺς οὔτε μέγεθος σταθμητοὶ ὄντες. Τεχμηρίον δὲ τῆς γλυκύτητος, εἰ τεχμηρίων δεῖ ἐπὶ τοῖς ἀἰσθησέσει φαινομένοις, ὅτι πάντα τὰ βροσκήματα οἱ προσοικοῦντες ἐπὶ τὴν θάλασσαν κατάγουσι καὶ ἐν ταύτῃ ποτίζουσι· τὰ δὲ ἡδέως πίνοντα [δραῖται], καὶ λόγος κατέχει ὅτι καὶ ὠφέλιμον αὐτοῖς [τοῦτο τὸ ποτόν] ἐστι τοῦ γλυκέος μᾶλλον. Ἡ δὲ χροιά τοῦ Φάσιδος ἐξηλλαγμένη, οἷα ἀπὸ μολίβδου ἢ κασσιτέρου βεβαμμένου τοῦ ὑδατός· καταστάν δὲ καθαρώτατον γίνεται. Οὐ τοίνυν γενόμεναι εἰσοκομισαὶ ὑδωρ εἰς τὸν Φᾶσιν τοὺς εἰσπλέοντας· ἀλλ' ἐπειδὴν ἡδὴ εἰσβαίνουσιν εἰς τὸν ῥοῦν, παραγέλλεται ἅπαν ἐκχεῖαι τὸ ἐνὸν ὑδωρ ἐν ταῖς ναυσίν· εἰ δὲ μὴ, λόγος κατέχει ὅτι οὐκ εὐπλόουσι. Τὸ δὲ ὑδωρ τοῦ Φάσιδος οὐ σήπεται, ἀλλὰ μένει ἀκραιφνὲς καὶ ὑπὲρ δέκατον ἔτος, πλὴν γε δὴ [ἐπι]⁹ εἰς τὸ γλυκύτερον μεταβάλλει.

არ ერევა ზღვის წყალს. თუ ზემოდან ამოიხაება წყალი, მეტად მტკნარია, თუ ვინმე ჭურჭელს სიღრმეში ჩაუშვებს — მარილიანი. თუმცა მთელი პონტოს წყალი უფრო მტკნარია, ვიდრე გარეშე ზღვისა [ხმელთაშუა ზღვისა]. ამის მიზეზია მდინარეები, რომელთა რაოდენობის და სიდიდის განსაზღვრა არ შეიძლება. სიმტკნარის საბუთი (თუკი საბუთი გრძნობათათვის ცხად საგნებსაც ესაჭიროებათ) არის ის, რომ მცხოვრებთ საქონელი მიყავთ ზღვასთან და იქ ასმევენ წყალს. საქონელი აშკარა სიამოვნებით სვამს ამ წყალს. ამბობენ, რომ ეს სასმელი საქონლისათვის მტკნარ წყალზე უფრო სასარგებლოა. ფერი ფაზისისა თავისებურია, გავს ტყვიით და კალით შეღებილ წყალს. დაყენების შემდეგ კი ის მეტისმეტად იწმინდება. ამიტომ არაა მიღებული, რომ ფაზისში ზღვიდან შემსვლელმა წყალი თან მოიტანოს. არამედ, როდესაც მოგზაურნი მდინარის კალაპოტში შევლენ, გაიცემა ჰრძანება ხომალდზე არსებული მთელი წყალი გადაღვარონ. წინააღმდეგ შემთხვევაში, გადმოცემის მიხედვით, მოგზაურობა არ იქნება ბედნიერი. ფაზისის წყალი არ შმორდება, არამედ უცვლელი რჩება ათ წელს, ის უფრო მეტად ტკბება [ამ ხნის განმავლობაში].

6. Ἄπο δὲ τοῦ Φάσιδος ποταμοῦ εἰς Χαρίεντα ποταμὸν ναυσίπορον στάδια ς', μίλια ιβ'. Ἄπο δὲ Χαρίεντος ποταμοῦ εἰς Χόβον ποταμὸν ναυσίπορον στάδια ς', μίλια ιβ'. Ἄπο δὲ Χόβον ποταμοῦ εἰς Σιγάμην (τὸν καὶ Ζίγανιν λεγόμενον) ποταμὸν στάδια σι', μίλια κη'. Ἄπο δὲ Ζιγάνεως εἰς Ταρσοῦραν ποταμὸν (τὸν [νῦν] λεγόμενον Μοχῆ) στάδια ρκ'. μίλια ις'. Ἄπο δὲ Ταρσοῦρα ποταμοῦ εἰς Ἴππον ποταμὸν (τὸν νῦν λεγόμενον Λαγουμφᾶν), στάδια ρν', μίλια κ'. Ἄπο δὲ τοῦ Ἴππου ποταμοῦ εἰς Ἀστελέφον ποταμὸν, ([τὸν] νῦν λεγόμενον Εὐριπον εἰσπλους πορθμίων) στάδια λ', μίλια θ'. Ἄπο δὲ Ἀστελέφου ποταμοῦ εἰς πόλιν Διοσκουρίδα λιμένα ἔχουσαν, τὴν νῦν λεγομένην Σεβαστούπολιν, στάδια ρλε', μίλια ιη'.

7. Ἄπο οὖν Διοσκουρίδος τῆς [καὶ] Σεβαστουπόλεως ἕως Ἀψάρου ποταμοῦ πρώην ἄκουσιν ἔθνος οἱ λεγόμενοι Κόλχοι οἱ μετανομασθέντες Λαζοί.

8. Ἐθνη δὲ παρημείψαμεν τάδε: Τραπεζουντοῖς μὲν, καθάπερ καὶ Ξενοφῶν λέγει, Κόλχοι ἔμποροι καὶ οὗς λέγει τοὺς μαχιμωτάτους

6. მდინარე ფაზისიდან მდინარე ქარიენტამდე ოთხმოცდაათი სტადიონია, ოთრმეტე მილი. მდინარე ქარიენტიდან სანაოსნო მდინარე ქობოსამდე ოთხმოცდაათი სტადიონია, ოთრმეტი მილი. მდინარე ქობოსიდან მდინარე სიგამემდე რომელსაც დიგანისიც ეწოდება), ორას ათი სტადიონია, ოცდარვა მილი. დიგანისიდან მდინარე ტარსურამდე (ახლა რომ მოხე ეწოდება) ას ოცი სტადიონია, თექსმეტი მილი. მდინარე ტარსურიდან მდინარე ჰიპოსამდე (ახლა რომ ლაგუმფსა ეწოდება) ას ორმოცდაათი სტადიონია, ოცი მილი. მდინარე ჰიპოსიდან მდინარე ასტელეფამდე (ახლა რომ ევრიპოსი ჰქვია და ხომალდთა მისადგომია) ოცდაათი სტადიონია, ოთხი მილი. მდინარე ასტელეფიდან ქალაქ დიოსკურიდამდე, რომელსაც ნავსადგური აქვს და რომელსაც ახლა სებასტოპოლისი ეწოდება. ას ოცდათხუთმეტი სტადიონია, თერამეტი მილი.

7. დიოსკურიდიდან ანუ სებასტოპოლისიდან მდინარე აფსაროსამდე წინათ ცხოვრობდა ხალხი კოლხებად წოდებული, ახლა ლაზებად სახელშეცვლილი.

8. გავიარეთ შემდეგი ტომები: ტრაპეზუნტელების მეზობლად, როგორც ქსენეფონტიც ამბობს, ცხოვრობენ კოლხები, და ისინი,

καὶ ἐχθροτάτους εἶναι τοῖς Τραπεζουνοῖς, οὗς ἐκεῖνος μὲν Δρίλλας ὀνομάζει, ἐμοὶ δὲ δοκοῦσιν οἱ Σάννοι οὗτοι εἶναι. Καὶ γὰρ μαχιμώτατοι εἰσιν εἰς τοῦτο ἔτι καὶ τοῖς Τραπεζουνοῖς ἐχθρότατοι, καὶ χωρία ὄχυρά οἰκοῦσι, καὶ ἔθνος ἀβρασιλευτον, πάλαι μὲν καὶ φόρου ὑποτελὲς Ῥωμαίοις, ὑπὸ δὲ τοῦ ληστεύειν οὐκ ἀκριβοῦσι τὴν φορὰν. Κόβλων δὲ ἔχονται Μαχέλωνες καὶ Ἡνίοχοι. Βασιλεὺς δ' αὐτῶν Ἀγγίλαος.

9. Τὸ δὲ Ἡνιόχων ἔθνος μὲζόγενές ἐστι. Τοῦτους δὲ λέγουσιν τινες κληθῆναι Ἡνιόχους ἀπὸ τῶν Πολυδεύκους καὶ Κάστωρος Ἡνιόχων Ἀμφιστάτου καὶ Τέλχιος· ἐν γὰρ τῷ μετὰ Ἰάσονος ἀφικέσθαι στόλῳ δοκοῦσιν οὗτοι, περὶ δὲ τούτους τοὺς τόπους ἄκησαν ἀπολειφθέντες, ὡς μυθεύεται. Ὑπὲρ Ἡνιόχους δὲ ἄνω κεῖται Κασπία καλουμένη θάλασσα βαρβάρων γένη ἐπιποφάγα περὶ αὐτὴν ἔχουσα οἰκούμενα· ἧς δὴ τὰ Μήδων ἐστὶν ὄρια πλησίον.

რომლებიც მას მიიჩნია მეტად კარგ მეომრებად და ტრაპეზუნტელების მოსისხლე. მტრებად ქსენოფონტი მათ დროლებს უწოდებს, მე კი მგონია, რომ ისინი სანები არიან. ესენი ახლაც მეტისმეტად კარგი მეომრები არიან და ტრაპეზუნტელების დიდი მტრები. გამაგრებულ ადგილებში ცხოვრობენ. მეფეები არ ჰყავთ. წინათ ისინი რომაელების მოხარკენი იყვნენ, მაგრამ ახლა ყაჩაღურ ცხოვრებას ეწევიან და სრულიად არ იხდიან ხარკს. კოლხების ზემოთ მაქელონები და ჰენიოხები ცხოვრობენ. ამათი მეფე ანქილეა.

9. ჰენიოხთა ტომი შერეულია. ზოგიერთნი ამბობენ, რომ ამათ ჰენიოხები ქვიათ ამფისტატესაგან და ტელქისაგან. კასტორისა და პოლიდეკის მეეტლეებისაგან. ხომ ვადმოგვცემენ, რომ ისინი აქ მოვიდნენ იაზონთან ერთად ლაშქრობის დროს, ამ ადგილებში დასახლდნენ თავისიანებისაგან მიტოვების შემდეგ. ასე მოგვითხრობს მითი. ჰენიოხების ზემოთ ეგრეთ უოდებელი კასპიის ზღვაა, მას გარშემო ჰყავს შემოხვეული ბარბაროსთა ტომები, რომელნიც ცხენის ხორციით იკვებებიან. მის ახლოს მიდიელთა საზღვრებია.

10. Μαχελώνων δὲ καὶ Ἡνιόχων ἐχόμενοι Ζυδρεῖται· Φαρασ-
μάνου οὗτοι ὑπήκοοι· Ζυδρεϊτῶν
δ' ἐχόμενοι· Λαζοί, βασιλεὺς δὲ
Λαζῶν Μαλάσσας, ὃς τὴν βασι-
λείαν παρὰ σοῦ ἔχει· Λαζῶν δὲ
ἔχονται Ἀψίλαι, βασιλεὺς δὲ Ἀ-
ψιλῶν Ἰουλιανός· οὗτος ἐκ τοῦ
πατρὸς τοῦ σοῦ τὴν βασιλείαν
ἔχει· Ἀψίλαις δὲ ἄρμοροι Ἀβασ-
γοί, καὶ Ἀβασγῶν βασιλεὺς Ῥι-
μαγας (Ῥησμάγας Ἀγγ.)· καὶ οὗ-
τος τὴν βασιλείαν παρὰ σοῦ ἔχει·
Ἀβασγῶν δὲ ἐχόμενοι Σαννίγαι·
ἐν ᾧ καὶ ἡ Σεβαστοῦπολις ᾠκι-
σται· Σαννιγῶν βασιλεὺς Σπαδα-
γας (Σπαδάγας Ἀγγ.) ἐκ σοῦ τὴν
βασιλείαν ἔχει.

11. Καὶ μέχρι μὲν Ἀψάρου
ὡς πρὸς ἕω (τὸ τε ἀνατολικόν)
ἐπλέομεν ἐν ὁριῶν τοῦ Εὐξείνου.
Ὁ δὲ Ἀφαρος πέρας ἐφάνη μοι
εἶναι κατὰ μῆκος τοῦ Πόντου·
ἐνθὲν γὰρ ἤδη πρὸς ἄρκτον ὁ
πλοῦς ἡμῖν ἐγένετο ἕστε ἐπὶ Χό-
βον [ποταμὸν, καὶ ὑπὲρ τὸν Χό-
βον] ἐπὶ τὸν Σιγάμην. Ἀπὸ δὲ
Σιγάμου ἐκάμπτομεν εἰς τὴν λαίαν
πλευρὰν τοῦ Πόντου ἕστε ἐπὶ τὸν
Ἴππον ποταμὸν. Ἀπὸ δὲ τοῦ
Ἴππου ποταμοῦ ὡς ἐπ' Ἀστελέ-
φον καὶ Διοσκουριάδα καταφανῶς
ἤδη ἐπ' ἀριστερὰ τοῦ Πόντου ἐπ-
λέομεν, καὶ ὁ πλοῦς ἡμῖν πρὸς
ἡλίον δυσόμενον ἐγένετο· ὡς δὲ
ἀπεστρέφομεν ἀπὸ τοῦ Ἀστελέ-
φου ἐπὶ Διοσκουριάδα κατείδομεν

10. მაქელონთა და ჰენიოხთა
მეზობლად ძიდრიტები ცხოვ-
რობენ. ფარსმანის ქვეშევრდომ-
ნი არიან. ძიდრიტების გვერდით
ლაზები არიან. ლაზთა მეფემ,
მალასამ შენგან მიიღო მეფობა.
ლაზების გვერდით აფსილები
ცხოვრობენ. აფსილთა მეფე იუ-
ლიანეა. ამას შენი მამისაგან
აქვს ტახტი მიღებული. აფსი-
ლების მეზობლები აბასგები
არიან. აბასგთა მეფე რიმაგაა,
ამასაც ტახტი შენგან აქვს მი-
ღებული. აბასკების გვერდით
სანიგები არიან, მათ მიწა-წყალ-
ზეა სებასტოპოლისი. სანიგთა
მეფემ სპადაგამ შენგან მიიღო
მეფობა:

11. აფსაროსამდე აღმოსავ-
ლეთით მივცურავდით ევქსინის
მარჯვენა მხარეს. აფსაროსი მე
მეჩვენა პონტოს სიგარძის ბოლო
საზღვრად, რადგან უკვე აქედან
ჩვენი მოგზაურობა ჩრდილოე-
თით წარიმართა ქობოსამდე [და
ქობოსის ზემოთ] სივამემდე. სი-
ვამიდან ჩვენ შევბრუნდით პონ-
ტოს მარცხენა მხარეს მდინარე
ჰიპოსამდე. მდინარე ჰიპოსიდან
ასტელეფამდე და დიოსკურიად-
ამდე ჩვენ უკვე აშკარად პონ-
ტოს მარცხენა მხარეს მივცუ-
რავდით და მივემართებოდით
მზის დასავლისაკენ. როდესაც
ჩვენ მოვბრუნდით ასტელეფი-
დან დიოსკურიადისაკენ, დავი-
ნახეთ კავკასიონის მთა, რომე-

τὸν Καύκασον τὸ ὄρος, τὸ ὕψος
 μάλιστα κατὰ τὰς Ἄλπεις τὰς
 Κελτικάς'. Καὶ τοῦ Καυκάσου κο-
 ρυφή τις ἐδείκνυτο, Στρόβιλος τῆ
 κορυφῆ ὄνομα, ἔναπερ ὁ Προμηθεὺς
 κρεμασθῆναι ὑπὸ Ἡφαίστου κατὰ
 πρόσταξιν Διὸς μυθεύεται.

12. Τάδε μὲν οὖν τὰ ἀπὸ Βυ-
 ζαντίου πλεόντων ἐπὶ δεξιὰ ὡς
 ἐπὶ Διοσκουριάδα, ἐς ὅπερ στρα-
 τήπεδον τελευτᾷ Ῥωμαίων ἢ ἐπι-
 κράτεια [ἐν δεξιᾷ] εἰσπλεόντων
 εἰς τὸν Πόντον. Ἐγὼ δὲ ἐπεὶ
 ἐπυθόμην Κότυν τετελευτηκέναι,
 τὸν βασιλέα τοῦ Βοσπόρου τοῦ
 Κυμμερίου καλουμένου, ἐπιμελὲς
 ἐποιησάμην καὶ τὸν μέχρι τοῦ
 Βοσπόρου πλοῦν δηλῶσαι σοι, ὡς
 εἴ τι βουλευσίοιο περὶ τοῦ Βοσπό-
 ρου, ὑπάρχοι σοι καὶ τόνδε τὸν
 πλοῦν μὴ ἀγνοοῦντι βουλευσασθαι.

13. Τὰ δὲ λοιπὰ οὕτω πληρῶν
 λέξω. Ὅρμισθεισιν οὖν ἐκ Διο-
 σκουριάδος, τῆς Σεβαστοπόλεως
 πρῶτος ἂν εἶη ὄρμος ἐν Πιτυοῦντι·
 ἀπὸ οὖν Σεβαστουπόλεως, ἔνθα
 ὄρμος ναυσί, στάδιοι τν', μίλια
 μσ', —, σ'.

14. Μέχρι τούτου Ποντικῆ τῶν
 βαρβάρων ἐστὶ βασιλεῖα κατὰ τὴν
 Ἰβηρανίην καὶ Σαννικήν καὶ
 Κολχίδα, τὰ δ' ἐχόμενα τῶν
 αὐτογόνμων ἐστὶ βαρβάρων.

ლიც სიმაღლით კელტურ ალ-
 პებს შეედრება. გამოჩნდა ერთ-
 ერთი მწვერვალი კავკასიონისა,
 მწვერვალის სახელი სტრობი-
 ლია, სადაც, მითის მიხედვით,
 ზევსის ბრძანებით ჩამოკიდე-
 ბულ იქნა პრომეთე ჰეფესტოს
 მიერ.

12. ბიზანტიონიდან მარჯვნივ
 მიმავალს დიოსკურიადამდე ასე-
 თი გზა ექნება: ციხე-სიმაგრე
 დიოსკურიადა რომის სამფლო-
 ბელოების საზღვარია (მარჯვენა-
 მხარეს) პონტოს შესასვლელი-
 დან. როდესაც მე მივიღე ცნო-
 ბა ეგრეთ წოდებული კიმერიუ-
 ლი ბოსფორის მეფის კოტისის
 გარდაცვალების შესახებ, გან-
 ვიზრახე ამწერა შენთვის ბოს-
 ფორამდე ზღვის გზა, რათა თუ
 რაიმეს მოისურვებ ბოსფორის
 მიმართ, საშუალება გქონდეს
 იმსჯელო ამ გზის კარგი ცოდნის
 საფუძველზე.

13. ვასრულებ ამას და ვამბობ
 შემდეგს: დიოსკურიადა-სებას-
 ტოპოლისიდან წამოსულს პირ-
 ველი სადგური ექნება პიტოუნ-
 ტში. სებასტოპოლისიდან, სადაც
 სადგომია ხომალდთათვის, სამას
 ორმოცდაათი სტადიონია, ორ-
 მოცდაექვსი და 2/3 მილი.

14. აქამდე მოდის პონტოს
 ბარბაროსული სამეფო ტიბარა-
 ნიაში, სანიკეში და კოლხიდაში.
 მეზობელი მხარეები ავტონომი-
 ურ ბარბაროსებს ეკუთვნის.

15. Ἀπὸ δὲ Πιτυοῦντος εἰς Στεν-
νιτικὴν χώραν (καὶ ποτε Τρι-
γλίτην λεγομένην) στάδιοι ρν',
μίλια κ', ἐν ἣ πάλαι ἦκει ἔθνος
Σκυθικόν, οὗ μνήμην ποιεῖται ὁ
λογοποιὸς Ἡρόδοτος· καὶ λέγει
τούτους εἶναι τοὺς φθειροτραπέ-
οντας· καὶ γὰρ εἰς τοῦτο ἔτι ἡ
δόξα ἡ αὐτὴ ὑπὲρ αὐτῶν κατέχει.
Ἀπὸ δὲ Στεννιτικῆς εἰς Ἄβασ-
κον ποταμὸν στάδιοι ς', μίλια ιβ'.

Ἀπὸ δὲ Ἄβάσκου ποταμοῦ εἰς
Βρούχοντα ποταμὸν (τὸν νῦν λε-
γόμενον Μίζυγον) στάδιοι ρκ', μί-
λια ις'. Ἀπὸ δὲ τοῦ Βρούχοντος
εἰς Νῆσιν ποταμὸν, ἐν ᾧ καὶ Ἡρά-
κλειαν ἄκρην ἔχεις (τὴν λεγομέ-
νην Πυξίτην) στάδιοι ξ', μίλια η'.

Ἀπὸ δὲ Νήσιος ποταμοῦ εἰς Μα-
σαιτικὴν ποταμὸν στάδιοι ς', μί-
λια ιβ'. Ἀπὸ δὲ Μασαιτικοῦ ποτα-
μοῦ εἰς Ἀχαιοῦντα ποταμὸν (ἐν
ᾧ εἰσπλους πορθμίοις) στάδιοι ξ',
μίλια η'. Οὗτος ὁ ποταμὸς Ἀχαι-
οῦς (λέγεται Βάσις, καὶ) διορίζει
Ζιχούς καὶ Σάννιχας. Ζιχῶν δὲ
βασίλευς Σταχέμφλας· καὶ οὗτος
τὴν βρασιλείαν παρὰ σοῦ ἔχει.

16. Ἀπὸ οὖν Ἀχαιοῦντος ποτα-
μοῦ ἕως Ἄβάσκου ποταμοῦ Σάν-
νιγες οἰκοῦσιν.

17. Ἀπὸ δὲ Ἀχαιοῦντος ποτα-
μοῦ εἰς Ἡράκλειον ἀκρωτήριον

15. პიტიუნტიდან სტენიტი-
კის მხარემდე (ძველად ტრიგ-
ლიტედ რომ იწოდებოდა) ას
ორმოცდაათი სტადიონია, ოცი
მილი. მასში წინათ სკვითური
ტომი მოსახლეობდა, რომელ-
საც იხსენიებს ისტორიკოსი ჰე-
როდოტე. ის ამბობს, რომ ეს
ტომი გირჩის მჭამელია. მართ-
ლაც. ეს აზრი ახლაც არსებობს
ამ ტომის შესახებ. სტენიტიკი-
დან მდინარე აბასკამდე, ოთხ-
მოცდაათი სტადიონია, ოთრმე-
ტი მილი. მდინარე აბასკუ-
დან მდინარე ბრუქონტამდე
(ახლა მიძიგი რომ ჰქვია) ას ოცი
სტადიონია, თექვსმეტი მილი.
ბრუქონტიდან მდინარე ნესისა-
მდე, რომელშიაც ჰერაკლეს
კონცხიც გაქვს (პიქსიტედ წო-
დებული), სამოცი სტადიონია,
რვა მილი. მდინარე ნესისიდან
მდინარე მასატიკემდე ოთხმოც-
დაათი სტადიონია, ოთრმეტი
მილი. მდინარე მასატიკიდან
აქეუნტამდე (სანაოსნო მდინა-
რემდე) სამოცი სტადიონია, რვა
მილი. ეს მდინარე აქეუნტი
(იწოდება ბასისად და) ძიქებსა
და სანიხებს შუა არის. ძიქების
მეფე სტაქემფლასია. მასაც
შენგან აქვს მეფობა მიღებული.

16. ამრიგად, მდინარე აქეუნ-
ტიდან მდინარე აბასკამდე სანი-
გები ცხოვრობენ.

17. მდინარე აქეუნტიდან ჰე-
რაკლეს კონცხამდე (ახლა

(τὸ νῦν λεγόμενον τὰ Ἐρημα) στάδιοι ρν', μίλια κ'. (Ἄπὸ δὲ Ἡρακλείου ἀκρωτηρίου ἐπ' ἄκραν ἐν ἧ καὶ νῦν λέγεται τὰ Βαγᾶ κάστρον στάδιοι ι', μίλιον α', γ'). Ἄπὸ δὲ [ταύτης τῆς ἄκρας] ἐπ' ἄκραν ἐν ἧ σκέπη ἐστὶν ἀνέμου θρασίου καὶ βορρᾶ, (ἐν ἧ νῦν λέγεται Λαιά) στάδιοι π', μίλια ι', α' σ'. Ἄπὸ δὲ Λαιᾶς εἰς τὴν λεγομένην Παλαιὰν Λαζικήν (ἐν ἧ ἰδρυται ἡ νῦν λεγομένη Νίκοφισ, ἧς πλησίον ποταμὸς ὁ νῦν λεγόμενος Ψάχαφισ) στάδιοι ρκ', μίλια ις'. Ἄπὸ δὲ τῆς παλαιᾶς Λαζικῆς εἰς τὴν Παλαιὰν Ἀχαΐαν (ἐν ἧ καὶ ποταμὸς ὁ νῦν λεγόμενος Τόψιδας) στάδιοι ρν', μίλια κ'.

18. Ἄπὸ οὖν Παλαιᾶς Ἀχαΐας ἕως τῆς Παλαιᾶς Λαζικῆς καὶ ἐπέκεινα ἕως Ἀχαιοῦντος ποταμοῦ πρῶην ᾠκουν ἕβνη οἱ λεγόμενοι Ἠνίοχοι, Κοραῖοι καὶ Κωλικοί, Μελάγχλαινοι, Μαχέλωνες, Κόλχοι καὶ Λαζοί, νῦν δὲ οἰκοῦσι Ζιχοί.

19. Ἄπο δὲ τῆς Παλαιᾶς Ἀχαΐας εἰς Πάγρας λιμένα (τὸν νῦν λεγόμενον Ἐπτάλου λιμένα) στάδιοι τν', μίλια μς', α', σ'.

20. Ἄπο οὖν Πάγρας λιμένος ἕως τῆς Παλαιᾶς Ἀχαΐας πρῶην ᾠκουν οἱ λεγόμενοι Ἀχαιοί, νῦν δὲ οἰκοῦσι Ζιχοί.

უკაცრიელი ჰქვია) ას ორმოცდაათი სტადიონია, ოცი მილი. (ჰერაკლეს კონცხიდან იმ კონცხამდე, რომელზედაც ახლაცაა სიმაგრე, ბავად წოდებული, ათი სტადიონია, 1, 1/3 მილი. ამ კონცხიდან იმ კონცხამდე, რომელიც დაცულია თრასკისა და ბორგის ქარებისაგან (სადაც ახლა იმყოფება ე. წ. ლაია), ოთხმოცი სტადიონია, 10²/₃ მილი. ლაიიდან ე. წ. ძველ ლაზიკემდე (სადაც მოთავსებულია ე. წ. ნიკოფისისი, რომლის ახლოს მდინარეა ახლა ფსახაფისისად წოდებული) ას ოცი სტადიონია, თექვსმეტი მილი. ძველი ლაზიკიდან ძველ აქაიამდე (სადაც არის ახლა ტოფსიდად წოდებული მდინარე) ას ორმოცდაათი სტადიონია, ოცი მილი.

18. ამრიგად, ძველი აქაიიდან ძველ ლაზიკემდე და შემდეგ მდინარე აქეუნტამდე წინათ. ცხოვრობდნენ შემდეგი ტომები: ჰენიონები, კორაქსები, კოლიკები, მელანქლაინები, მაქლონები, კოლხები, ლაზები, ახლა. ძიქები ცხოვრობენ.

19. ძველ აქაიიდან პაგრის ნავსადგურამდე (ახლა ჰეპტალის ნავსადგური ეწოდება), სამას ორმოცდაათი სტადიონია, 46²/₃ მილი.

20. პაგრის ნავსადგურიდან ძველ აქაიამდე წინათ ე. წ. აქელები ცხოვრობდნენ, ახლა კი ძიქები ცხოვრობენ.

21. Ἀπὸ δὲ Ἑπτάλου λιμένος εἰς τὸν Ἱερὸν λιμένα (τὸν νῦν λεγόμενον Ἱερίου ἦτοι τὸ Νίκαξιν) στάδιοι ρπ', μίλια κδ'. Ἀπὸ δὲ Ἱεροῦ λιμένος ἦτοι Νίκαξιν εἰς Σινδικὴν (ἦτοι Σινδικὸν λιμένα, νῦν δὲ λεγόμενον Εὐδουσίαν) στάδιοι στ', μίλια μ'.

22. Ἀπὸ οὖν Σινδικοῦ λιμένος ἕως Πάγρας λιμένος πρώην ὄρουσαν ἔβηθη οἱ λεγόμενοι Κερκᾶται ἦτοι Ἰορίται, νῦν δὲ αἰκοῦσιν Εὐδουσίαν οἱ λεγόμενοι, τῇ Ἰοτικῇ καὶ Ταυρικῇ χρώμενοι γλώττῃ.

23. Ἀπὸ δὲ Σινδικοῦ λιμένος ἐκδέχεται κώμη Κοροκονδάμη λεγομένη, ἐπὶ ἰσθμοῦ ἦτοι στενοῦ τῆς λίμνης καὶ τῆς θαλάσσης κειμένη. Μεθ' ἣν ἡ Κοροκονδαμίτις ἐστὶ λίμνη ἢ νῦν λεγομένη Ὀπισσᾶς, κόλπον εὐμεγέθη ποιοῦσα, σταδίων χλ', μιλίων πδ'. Εἰσπλεύσαντι δὲ εἰς αὐτὴν τὴν λίμνην καὶ περιπλεύσαντι εἰς Ἑρμώνασσαν πόλιν στάδια υμ', μίλια γη', δ', στ'.

24. Ἀπὸ οὖν Ἑρμωνάσσης ἕως τοῦ Σινδικοῦ λιμένος παροικοῦσι Μαυθίτιν τινες Σίνδοι λεγόμενοι ἔθνος, ἐφ' οἷς λέγεται Σινδικῇ.

21. ჰეპტალის ნავსადგურიდან ჰიეროს ნავსადგურამდე (ახლა ჰიერიოს ან ნიკაქსისი რომ ეწოდება) ას ოთხმოცი სტადიონია, ოცდაოთხი მილი. ნავსადგურ ჰიეროსიდან ან ნიკაქსიდან სინდიკემდე (ან სინდურ ნავსადგურამდე, ახლა ევდუსია რომ ჰქვია) ორას ოთხმოცდაათი სტადიონია, ორმოცა მილი.

22. ამრიგად, სინდურ ნავსადგურიდან პაგრამდე წინათ ცხოვრობდა ხალხი, რომელსაც კერკეტები ან ტორიტები ეწოდებოდა, ახლა კი ე. წ. ევდუსიანები ცხოვრობენ, რომელნიც გუთურ ან ტავრიდულ ენაზე ლაპარაკობენ.

23. სინდიკის ნავსადგურის შემდეგ არის სოფელი. რომელსაც ეწოდება კოროკონდამე. მოთავსებულია ყელზე ან ვიწრო ზოლზე ტბასა და ზღვას შორის. მის მეზობლად კოროკონდამიტის ტბაა, ახლა ოპისა ეწოდება. ქმნის მეტად დიდ უბეს ექვსას ოცდაათი სტადიონის. 84 მილის მანძილზე. თუ ტბაში შევა ვინმე და ნაპირის ირგვლივ დაიწყებს ცურვას, ქალაქ ჰერმონასამდე იქნება ოთხას ორმოცი სტადიონი. 582/3 მილი.

24. ჰერმონასიდან სინდიკის ნავსადგურამდე მეოთხდის გასწვრივ ცხოვრობენ ადამიანები, რომელთა ტომი სინდებად იწო-

Οὗτοι οἱ Σίνδοι βάρβαροι μὲν εἰσι, τοῖς δὲ ἡμέτεροι ἡμέτεροι. Ἀπὸ δὲ τῶν Σίνδων εἰσι Κερκέται οἱ λεγόμενοι Τορίται, δίκαιον καὶ ἐπιεικὲς ἔθνος καὶ ναυτικὸν μάλιστα. Ἀπὸ δὲ Κερκετῶν ὄμορον τούτων ἔχουσι γῆν Ἀχαιοῖ, οὓς δὴ λέγουσιν ὄντας Ἑλληνας γένει καλεῖσθαι Ἀχαιοὺς ἐκβαρβαρωμένους· τὸν Ὀρχομενίων γὰρ φασιν λαόν ποτε τὸν Ἰαλμένου μὴνύεσθαι παντὶ τῷ στόλῳ ἐξ Ἰλίου πλέοντι ὑπὸ τῶν πνευμάτων τοῦ Ταναΐδος ἀνέμου ἄκοντας εἰς τὴν Ποντικὴν καὶ βάρβαρον χώραν κατελθεῖν· ὁμῶν ἀπεξενωμένους εἶναι καὶ παρανόμους φασὶ καὶ τοῖς ἡμέτεροι μάλιστα Ἑλλησι δυσμενεστάτους· πολλοὶ [δὲ] καὶ ἐναντίοι εἰσὶν (οἱ Ἀχαιοὶ) τοῖς Κερκέταις.

25. Ἀπὸ δὲ Ἑρμωνάσσης ἐκπλεύσαντι τοῦ κόλπου ἐπὶ τὸ στόμα τῆς Μαιώτιδος λίμνης καὶ κώμην Ἀχίλλειον στάδιοι φεῖ', μίλια ξη', Δ', Γ'.

26. Ἐπ' εὐθείας δὲ πλέοντι ἀπὸ Εἰνδικῆς εἰς Βόσπορον τὸν Κυμμέριον καλούμενον καὶ πόλιν

დება, ქვეყანას აქედან ჰქვია სინდიკე. ეს სინდები ბარბაროსები არიან, მაგრამ ზნე-ჩვეულებით მშვიდობიანნი. სინდების შემდეგ კერკეტები, იგივე ტორიტები არიან, სამართლიანი და კეთილი ტომია, ნაოსნობაში მეტად გამოწრთვნილი. კერკეტების მეზობელი ქვეყანა აქეელებს უჭირავთ. რომელნიც, როგორც ამბობენ, წარმოშობით ელინები არიან და გაბარბაროსებულნი. იწოდებიან აქეელებად, რადგან ამბობენ, არის გადმოცემა, ერთ დროს ორქომენელთა ლაშქარი, იალმენეს [მეთაურობით], მთელი ფლოტით რომ მოცურავდა ილიონიდან, ტანაისის ქარის წყალობით, უნებლიეთ მოხვდა პონტოს ბარბაროსულ ქვეყანაში. ამიტომაც, რომ, როგორც ამბობენ, ისინი ერთგულნი არიან ბარბაროსული ადათებისა, უსამართლონი არიან და ელინებისადმი მტრულად განწყობილნი. (აქეელები) მრავალნი არიან და კერკეტების მტრებად ითვლებიან.

25. ჰერმონასიდან, უბიდან რომ გამოხვალ, გაივლი ხუთას თხუთმეტ სტადიონს, 682/3 მილს, მეოტიდის ტბის შესართავამდე და აქილევსის სოფლამდე.

26. პირდაპირი გზით მცურავს სინდიკიდან ეგრეთ წოდებულ კიმერიულ ბოსფორამდე, ბოს-

Βοσπόρου Παντικάπαιον στάδιοι
φλ', μίλια οβ'.

27. Ὅμοῦ ἀπὸ τοῦ Ἱεροῦ περι-
πλέοντι ἕως τοῦ στομίου τῆς Μαι-
ώτιδος λίμνης ἦτοι Ἀχιλλείου
κώμης στάδιοι „ἀβυπζ', μίλια,
αχγγ', γ'.

28. Ἀπὸ δὲ τῆς Ἀχιλλείου κώ-
μης, ἥτις ἔστιν ἐπὶ τοῦ τέλους
τῆς Ἀσίας καὶ τοῦ πόρου τοῦ
κατὰ τὸ στόμα τῆς Μαιώτιδος
λίμνης ἦτοι τοῦ Τανάεως κειμένη
ἐπὶ τὴν καταντικρὺς κειμένην κώ-
μην ἐπὶ τοῦ τέλους τῆς Εὐρώ-
πης, [τὸ] λεγόμενον Πορθμίον,
ἥτις καὶ αὕτη κεῖται ἐπὶ τοῦ πό-
ρου τοῦ κατὰ τὸ στόμα τῆς Μαι-
ώτιδος λίμνης, ἔστι ὁ διαπλους
τοῦ στόματος σταδίων κ', μιλίων
β', ε'.

29. Ὅστις Τανάϊς ποταμὸς λέ-
γεται ὀρίζειν ἀπὸ τῆς Ἀσίας τὴν
Εὐρώπην, καὶ ἄρμαται μὲν ἀπὸ
λίμνης τῆς Μαιώτιδος, ἐκβάλλει
δὲ εἰς θάλασσαν τὴν τοῦ Εὐξεί-
νου πόντου· καίτοι Δίσχυλος ἐν
Προμηθεὶ λυομένῳ τὸν Φάσιν πο-
ταμὸν ἕρον τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς
Ἀσίας ποιεῖ. Δέγουσι γοῶν αὐτῶ
οἱ Τιτάνες πρὸς τὸν Προμηθεά
ὅτι

ფორის ქალაქ პანტიკაპეამდე მო-
უხედება გავლა ხუთას ოცდაათი
სტადიონის, ანუ სამოცდაათორ-
მეტი მილისა.

27. თუ ნაპირის გასწვრივ იმ-
გზავრებ ზევს ურიოსის ტაძრი-
დან მეოტიდის ტბის შესართა-
ვამდე ან აქილევის სოფლამდე,
სულ იქნება თორმეტიათას ოთ-
ხას ოთხმოცდა შვიდი სტადიო-
ნი, 1653¹/₃ მილი.

28. აქილევის სოფლიდან,
რომელიც აზიის უკიდურეს ად-
გილასაა მოთავსებული და მეო-
ტიდის ტბის შესართავის სრუ-
ტესთან ან ტანაისთან, იმ სოფ-
ლამდე, რომელიც საპირისპი-
როდ მდებარეობს ევროპის უკი-
დურეს ადგილას, პორთმიონი
ეწოდება და მოთავსებულია აგ-
რეთვე სრუტეზე მეოტიდის
ტბის შესართავთან, შესართა-
ვის სიგანე ოცი სტადიონი იქ-
ნება, ანუ 22²/₃ მილი.

29. ეს მდინარე ტანაისი, ამ-
ბობენ, აზიასა და ევროპას
ყოფს და მეოტიდის ტბიდან
გამომდინარეობს, ერთვის კი
ევქსინის პონტოს ზღვას. სხვა-
თა შორის ესქილე „განთავისუ-
ფლებულ პრომეთეში“ ფაზისს
თვლის ევროპისა და აზიის საზ-
ღვრად. მასთან ტიტანები ეუბ-
ნებიან პრომეთეს:

ἴκομεν
 τοὺς σοὺς ἄθλους τοῦσδε,
 Προμηθεῦ,
 θεσμοῦ τε πάθους τόδ'
 ἐποφόμενοι.

Ἐπειτα καταλέγουσιν ὄσῃν χώρῃν
 ἐπήλθον·

Πῆ μὲν δίδυμον χθονὸς
 Εὐρώπης
 μέγαν ἦδ' Ἀσίας τέρμονα
 Φᾶσιν.

Τῆς δὲ λίμνης τῆς Μαιώτιδος πε-
 ρίπλους ἐν κύκλῳ λέγεται σταδίων
 ἄμφι τοὺς 70, μιλίων, 100'.

„მოველით
 პრომეთევ, რათა ვიხილოთ შენი
 უბედურება და ტანჯვა ამ ბოროტ-
 თავან“.

შემდეგ ისინი ამბობენ თუ რა
 ღიღი ქვეყანა გაიარეს:

„სადაც ორმავე საზღვარიც ევროპის
 და აზიის მიწისა, ღიღი ფაზისი“.

ამბობენ მეოტრიდის ტბის ირგვ-
 ლივ მანძილი ცხრაათასი სტადი-
 ონიც, ათას ორასი მილი.

ФЛАВИЙ АРРИАН И ЕГО «ПЕРИПЛ»

Резюме

1. *Legatus Augusti pro praetore* Флавий Арриан объехал вверенную ему императором Адрианом провинцию от Трапезунта до Диоскуриады и оставил весьма ценные сведения относительно местоположения населенных пунктов, устьев рек и народностей, находившихся на восточном побережье Черного моря.

Расстояния между географическими пунктами восточного и южного побережий Евксинского Понта, выраженные Аррианом в стадиях, дают возможность точно нанести их на карту.

2. В «Перипле» указывается на использование римлянами некоторых мест юго-восточного и восточного побережий Черного моря, как опорных пунктов для своих военно-политических целей.

3. Арриан последовательно упоминает народности, населявшие юго-восточное и восточное побережья Понта. Выясняется, что во время Арриана прибрежные места от Трапезунта до Диоскуриады были населены чано-лазскими народностями.

4. Колхи намного раньше до Арриана перестали играть объединяющую роль. Арриан помещает колхов только между Трапезунтом и Офисом и даже не упоминает царя. На восточном побережье Понта колхи у Арриана не фигурируют.

5. Приобретение самостоятельности отдельными народностями в Западной Грузии во II в. н. э. свидетельствует о временном ослаблении центральной власти страны, что привело в дальнейшем к выдвиганию на первое место наиболее сильной народности—лазов, а в конце концов—к исчезновению имен других народностей под давлением растущего значения лазов.

в стране, так же, как раньше имя колхов покрывало имена живших в Западной Грузии племен.

6. Эти отдельные этнические группы представляли собой государственные образования во главе с царем, утверждавшимся Римом. Об этом свидетельствуют археологические данные и сведения античных авторов о социальной дифференциации в стране, отделении ремесел от земледелия, развитой городской жизни и оживленной торговле со многими странами мира. С этой точки зрения исключение составляет лишь племя саннов (чанов), сохранившее родовой строй. Особо следует подчеркнуть генпохов, в социальном строе которых со времени Страбона и Плиния произошел большой сдвиг. По Страбону генпохи пребывали в родовом строе (Geogr. XI, 2, 13; XVII, 3, 24; XI, 2, 12). Также по Плинию (NH VI, 14). У Арриана они уже имеют государственное образование во главе с общим с макронами царем (PPE, 11).

7. Выдавая царские знаки грузинским царям, римляне требовали от них главным образом военную услугу—защиту северных провинций от нашествий алявов и гуннов. Эти отношения С. Джанашиа считает вассальной зависимостью (С. Джанашиа, Труды, II, 1952, стр. 317—318).

Обособленное место в этом отношении занимают эдриты, подчинявшиеся не Риму, а царю Иберии, Фарсману Второму (PPE, 11; Аноним, PPE, XLII. 10), что свидетельствует об усилении Иберии (в I, II вв. н. э.), когда она простирала свою власть до побережья Понта, соперничая даже с Римом в деле подчинения населения Западной Грузии.

В этом аспекте можно говорить и о зачатках объединительных тенденций в Иберии.

აბაზგები ('Αβζαυγί) 78. იხ. აბასკები, აბასგები

აბაზგია ('Αβζαυγία) დასავლეთ საქართველოს ერთი ნაწილი. ჯიქეთის სახხრეთი საზღვარი მდინარე ნიკოფსისზეა, აქედან იწყება აბაზგიის ქვეყანა. მდ. ნიკოფსისიდან მოკიდებული ზღვის ნაპირი სოტერიუპოლისამდე უჭირავს აბაზგიის ქვეყანას 82. იხ. აფხაზეთი

აბასგები ('Αβζαυγί) ძველითგანვე ლაზების ქვეშევრდომნი იყვნენ 20. კოლხები ცხოვრობენ მათ მეზობლად 77. აფსილების ზემოთ ცხოვრობენ 78, 79, 90

აბასგია ('Αβζαυγία) იხ. აბაზგია. ბიზანტიელი მწერლების აბასგიას იტალიურ რუკებზე „ავოგაზია“ ეწოდება 82

აბასკები ('Αβζαυκί) აფსილების ჩრდილო-დასავლეთით მცხოვრები ტომი. აფსილების ტომი დიოსკურიადის მიდამოებამდე აღწევს, დიოსკურიადა სანიგების ქვეყანაა. აბასკები ზღვას დაშორებულნი არიან და ქვეყნის სიღრმეში ცხოვრობენ 11, 14, 18, 21, 23, 43, 90. აბასკთა მეფე რესნაგა 43. მათი მეფე რიმაგა 90

აბასკი ('Αβζαυκί) მდინარეა პიტუნტისა და ნიტკის ჩრდილო-დასავლეთით. არიანეს მანძილების მიხედვით იგი მდინარე ბზიფი უნდა

იყოს 52. სანიგები ცხოვრობენ მდ. აქუნტიდან მდ. აბასკამდე 79, 90
 აბგაბები (Abgabes) ამ სახელს უწოდებს Tabula Peutingeriana მდ. არქაბისის ადგილას მოთავსებულ მდინარეს 66

აბონის ტეიხოსი ('Αβωνος τειχος) პატარა ქალაქი პაფლაგონიაში ძეფირიონის აღმოსავლეთით 48

აბსარის გასასვლელი (accessus Absari) სანები ვრცელდებიან პონტომდე, სადაც არის აბსარის გასასვლელი. სებასტოპოლისი, ჰისფლიმენი და მდ. ფაზისი 73, 79

აბსარის ციხე (castellum Absari) მდინარე აბსართან არის იმავე სახელის ციხე 76

აბსილები (Absilae) 77, 78. იხ. აფსილები

აბსილეთი ('Αψιλία) აფსილების საცხოვრებელი ადგილი. მისი საზღვრები 78

აბსილი 78. იხ. აფსილები

აბსილია 78. იხ. აფსილია, აბსილეთი
 აგათია სქოლასტიკოსი ('Αγαθία Σχολαστικος) VI ს-ის ბიზანტიელი მწერალი 13, 14, 19

ადიენი ('Αδειηός) მდინარეა მდ. რიძიოსისა და ასკუროსის აღმოსავლეთით. ახლანდ. მდ. ყიბლედადერე 36, 64. მას „ოდენოსსა“ და „არდინენოსსა“ უწოდებენ 66

ადლოერი 75

ადრანუჯი ('Αδραυιντζι, 'Αδραυιντζιο) 23. იხ. არტანუჯი

ადრიანე (Ἀδριανός) რომის იმპერატორი (117 — 138 წწ.), ტრაიანეს ვაჟი. მან არიანეს, როგორც თავის მოხელეს, დაავალა შავი ზღვის სანაპირო ხაზის შემოწმება და აღმოსავლეთ სანაპიროზე და ბოსფორში რომის ინტერესების დაცვა 1—6, 19, 21, 29, 70

აიტი, აიტიე (Αἰτή) კოლხიდის მეფე, ცნობილი არგონავტების მითის მიხედვით 9, 70

ავლაიის კედელი (Ἀβλαίου τεῖχος) პატარა ქალაქი შავი ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე მესემბრიის (ნესებირის) და ანქილის (ანხიოლს) სამხრეთით 60

ავოგაზია იხ. აბასგია

აზია 4, 44, 47, 53, 54, 96, 97

აზიის სარმატია (Σαρματία ἢ ἔν Ἀσίᾳ) 65. იხ. სარმატია

ათენელები (Ἀθηναῖοι) საბერძნეთის ქალაქ ათენის მცხოვრებლები 49

ათენი (Ἀθήναι) ქალაქი შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე. დღეს ამ ადგილს „ფაზარი“ ეწოდება 6, 21, 34, 65, 36, 66. ათენში არის ციხე-სიმაგრე 83. ათენი სადგურია ადიენსა და არქაბეს შორის 64. ქ. ათინა დას. საქართველოს ტერიტორიის ფარგლებში შემოდის 77

ათენი (Ἀθήναι) საბერძნეთის ქალაქი 1, 2, 39

აია (Αἶα) კოლხიდის უძველესი სახელი (გაია) 9. ქალაქი აია ფაზისთან. ქუთაისი. ქალაქი აიასი 72. ფაზისზე არის ქალაქი აია, საიდანაც მედეა იყო 86

აკამფისი (Ἀκαμφίδ) მდინარე შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე აფსაროსის ახლოს ჩრდილო-აღმოსავლეთით. ახლანდ. ჭოროხი. აკამფისის სანაოსნო მდინარეა 37. ჭორო-

ხის დას. ტოტი მდ. აფსაროსია, აღმოსავლეთი—აკამფისი 64. მდ. ბოას ევქსინის პონტოსთან შეერთების ადგილას ბოასი აღარ ეწოდება, არამედ—აკამფისი. აკამფისის დას. ტოტი აფსაროსია 67. აკამფისის აბსაროსის ახლოს 76, 85

აკამფისის ციხე (τὸ κάστρον Ἀκάμφεως) XII საუკუნიდან აკამფისის ძველი ციხის ადგილას ინსენიება გონია 67

აკინახე (Ἀκινάσσης) მდინარე ლახების ქვეყანაში, ახლანდელი კინტარიში 24, 37, 68

ალანები (Ἀλανοί) კავკასიისა, რომელიც თავს ესხმოდნენ შავი ზღვის აღმოსავლეთ და ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროებს 3, 4, 19, 21

ალექსანდრე მაკედონელი (Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδών) 4, 63, 64

ალკინოე (Ἀλκίνοος) ფეაკების მეფე „ოდისეის“ მიხედვით 9

ამაზონები (Ἀμαζόνες) 80. იხ. ამძონები

ამასტრისი (Ἀμαστρίς) ქალაქი პაფლაგონიაში მდ. პართენიოსის აღმოსავლეთით. ახლანდ. იმასრა 25, 47

ამძონები (Ἀμαζόνες) ამორთალები. მემოარ ქალთაგან შემდგარი ტომი, რომელიც ცხოვრობდა ძირითადად მდ. თერმოდონტთან 49. ამორთალები კოლხური ტომია, კოლხეთიდან არიან, მოსახლეობენ კავკასიონის სამხრეთით, კიმერიის ბოსფორთან და მეოტიდის ტბასთან 79. ამორთალი მირინეს საფლავი ტროაში. ისინი ცხოვრობენ ლიკიაში, ლენზოსზე. მათი ქალაქი-თემისკირა, დედოფალი—ჰიმსიპილე 80

ამისელები (Ἀμισηγοί) შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე მცხოვრებნი მდ. ჰალისის აღმოსავლეთით. მდ. ჰალისი ჰყოფს სინოპელთა და ამისელთა სამფლობელოებს 49

- ამისობი ('Αμισός) ქალაქი პონტოს სამხრეთ სანაპიროზე, ახლანდელი სამსუნი. ამისოსი ელინური ქალაქია, ათენელთა სანაპირო ახალშენი 49
- ამორძალები ('Αμαζόνες) 79. იხ. ამადონები
- ამპრევები ('Αμπερῆται) პლინიუსის მიხედვით ტომია სამხრეთ კოლხეთში ჰენიონებსა და ლახებს შორის 76
- ამფისტატე ('Αμφιστατος) დიოსკურების ლაკონელი მეეტლე (ჰენიონი), ჰენიონების მამამთავარი 89
- ანდრია მოციქული ('Ανδρέας ἀπόστολος) მოციქული ანდრია მოვიდა ქალაქ სებასტში 71. ანდრია მოვიდა ტრაპეზუნტში, ლახიკის ქალაქში 73
- ანკონი ('Αγκών) ნავსადგური პონტოს სამხრეთ სანაპიროზე, მოთავსებული იქ, სადაც მდ. ირისი (იეშილ-ირმაკი) პონტოს ერთვის 24, 49
- ანონიზი ('Ανώνιος) უცნობი ავტორი. აქ—შავი ზღვის „პერიპლუსის“ V ს-ის ავტორი, არიანეს მიმბაძველი 10, 22, 66, 82, 85
- ანქილე ('Αγχίαλος) მაკრონთა და ჰენიონთა მეფე არიანეს დროს 15, 21, 36, 42, 66, 89
- ანქიალი ('Αγχίαλος) ქალაქი შავი ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე, ახლანდელი ანზიოლო (პომპორიე) 60
- აპარქტია ('Απαρκτηα) ჩრდილოეთის ქარის სახელი 55, 64
- აპოლოდორე ათენელი ('Απολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος, γραμματικὸς) მეორე საუკუნის ძვ. წ. ა. ბერძენი გრამატიკოსი, ისტორიკოსი და მითოგრაფოსი, ავტორი მითოლოგიური სახელმძღვანელოსი: Βιβλιοθήκη 65
- აპოლონი ('Απόλλων) მზის, წინასწარმეტყველების და პოეზიის ღვთაება ბერძნებთან 63
- აპოლონია ('Απολλωνία) 1: პატარა კუნძული ბითვინიასთან, ახლანდელი კეფკენი 24, 45
2. ქალაქი შავი ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე. ახლანდ. სოხოპოლი 60
- აპოლონიოს როდოსელი ('Απολλώνιος ὁ Ῥόδιος) ძვ. წ. ა. III ს-ის ბერძენი მწერალი, „არგონავტიკის“ ავტორი 9, 72, 74
- არგირია ('Αργύρια) დასახლებული ადგილი შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე, ახლანდელი ბადა 50
- არგო ('Αργώ) სახელი ზომალდისა, რომლითაც იმოგზაურეს არგონავტებმა კოლხეთში 39, 61, 68
- არგონავტები ('Αργοναῦται) ბერძენი მეზღვაურები, რომელთაც იმოგზაურეს კოლხიდაში იახონის მეთაურობით ოქროს საწმისისათვის 8, 9, 65, 68, 72
- არგოსელები ('Αργεῖοι) ბერძენები. სახელწოდება „ელინების“ დამკვიდრებამდე საბერძნეთის მცხოვრებთ ეწოდებოდათ არგოსელები, დანაელები, აქაველები 9
- არეტიადე ('Αρητιάδης) კუნძულია კერასუნტის (არიანეს მიხედვით ფარნაკიის) აღმოსავლეთით 25, 50
- არიანე (Φλάουιος Ἀρριανός) II ს. ახ. წ. ა. მწერალი. იმპერატორ ადრიანეს მოხელე, ჩვენი ძველის ავტორი 1—26. 29. 64—73, 78—81
- არიოს ('Ἀριος) მდ. ქარიენტის სახელი ფს.-სკილაქსის „პერიპლუსში“ 69
- არისტოპულე ('Αριστοβούλος) ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობის მონაწილე და მის ღვაწლთა აღმწერი. არიანეს წყარო 4
- არკადია ('Αρκαδία) პელოპონესის ცენტრალურ მხარეში, არკადიაში თავდაპირველად ცხოვრობდნენ პელაზგები. არკადიის ქალაქი ტრაპეზუნტი 63

- არკადიელები ('Αρχάδες) არკადიელები გამოეცალკევნენ რაზმებს, რომელთაც წინამძღოლობდნენ ქეირისოფოსი და ქსენოფონტი 47. არკადიელებმა ამოწყვიტეს არკადიის ქალაქ ტრაპეზუნტის მკვიდრნი 63
- არკადიხი ('Αρχαδεις) მდ. არქაბისის სახელი კლავდი პტოლემეს „გეოგრაფიაში“ 66
- არმაზი ('Αρμωζική) „კოლხური თეთრი“ აღმოჩნდა არმაზში და სხვაგან 17, 22
- არმენია ('Αρμενία) ფაზისი არმენიიდან მომდინარეობს. მის ახლოს ცხოვრობენ იბერიიდან არმენიაში გადასახლებული იბერიელები 86
- არმენიელები ('Αρμένιοι) მდინარე ბოასი გამოდის სადღაც კანეთის საზღვრების მახლობლად არმენიელთა ადგილებში 67
- არტანე ('Αρτάνης) მდინარე ბითვინიაში რებასა და ფსილისს შორის. ახლანდელი აგვა 45
- არტანუჯი ('Αθραυσούτζι, 'Αθραυσούτζιον) იგივე ადრანუჯი, ახლანდელი ქალაქი ადაკალე თურქეთში ართვინის სამხრეთ-აღმოსავლეთით. იბერიაში შედიოდა არტანუჯი და მისი მიმდგომი მხარეები. ძიდრიტები არტანუჯის ჩრდილოეთით ბინადრობდნენ 23
- არტემიდორე ეფესელი ('Αρτεμίδωρος ἢ 'Εφεσίος) სტრაბონის წყარო, II—I სს-ის ბერძენი გეოგრაფოსი 75, 82
- არქაბე 64, 66, 67, 76 ნ. არქაბისი
- არქაბეს ხეობა 66, 76
- არქაბიხი ('Αρχαβεις) მდინარეა აფსაროსის სამხრეთ-დასავლეთით ძიდრიტების სამკვიდრებელში, ახლანდელი არხავე 25, 36, 85. არკადისი, აბგაბესი 66. მდინარე აფსაროსიდან მდ. არქაბისამდე ძიდრიტები ცხოვრობენ 75
- არქეოპოლისი ('Αρχαιόπολις) ლახეთის ქალაქი, ციხე-სიმაგრე VI ს-ში. ლახიკის ერთ-ერთი ქალაქი, მოხერესი არქეოპოლისიდან ერთი დღის სავალია=ნოქალაქევეს ცხაკიას რაიონში 70, 77
- არხავე, არხავეს-ხუ 66, 67 იხ. მდ. არქაბისი
- ასირია ('Ασσυρία) 71
- ასკოროხი 25, 66. იხ. ასკუროსი
- ასკუროხი ('Ασκουρος) მდინარეა რიზის აღმოსავლეთით, ახლანდ. ასკოროსი 25, 66
- ასტელეფი ('Αστέλεφος) მდინარე პატარა კოდორის სახელი. იგი მდ. ჰიპოსის ზემოთაა 41. ჰიპოსიდან დაწყებული ასტელეფამდე და დიოსკურიადამდე ჩანს კავკასიონის მთა... მწვერვალი კავკასიონისა სტრობილი 43, 90. ასტელეფს ათანაბრებენ სკურჩასთან 70. მდინარე ასტელეფთან აბსილები არიან 78. ასტელეფს ევრიპოსი ჰქვია 88.
- ასურები ('Ασσυριοι) ასურები ცხოვრობენ თერმოდონტზე და მდ. პართენიოსზე. მათ წინადაცვეთის ჩვეულება კოლხებისაგან მიიღეს 71, 80
- ასურეთი ('Ασσυρία) ასურეთის მეფე ტიგლათფილესერ I და სალმანასარ III 16
- აფხარები ('Αφάριοι) დაკავშირებულია აფსილებთან 12, 78
- აფრიკა 2
- აფხარი 64. იხ. აფსაროსი
- აფხარის გასახვლელი 12. იხ. აბსარის გასახვლელი
- აფხაროხი ('Αφάριος) ქალაქი, ციხე-სიმაგრე მდინარე ბათისის სამხრეთ დასავლეთით. აქ რომის ჯარის ხუთი კოჰორტი იდგა. აიგივებენ თანამედროვე სართთან. სახელწოდება წარმოიშვა მედვას ძმის—აფსირტეს სახელისაგან 6, 7. აფსილების სახელი აფსაროსთანაა დაკავშირებული

12. არიანე აფსაროსამდე (სამხრეთით) მცხოვრებ ქართველ ტომთა მეფეების დამოკიდებულების შესახებ რომთან არაფერს ამბობს 21, 35, 36. აფსაროსი პონტოს სიგარძის უკიდურესი საზღვარი 43. აფსაროსი მდინარეზეა კოლხეთში. მას უწოდებენ ქორთხის დასავლეთ ტოტს; აქ გონია მდებარეობს. სამხრეთ კოლხეთის, ანუ ჭანეთის მთავარი პუნქტია 64, 65, 66, 67, 73, 75, 76, 78, 79, 85, 88, 90.

აფსაროსის შეერთება (congregatio Apsari) 12, 79

აფსაროსის ხეობა 76

აფსილები ('Αψίλοι) პონტოს ჩრდ.-აღმოსავლეთ სანაპიროზე მცხოვრები ტომი ლაზების ხემოთ, მათ შემდეგ აბასკები და სანიკები არიან 11. ისინი ლაზების ქვეშევრდომნი არიან. მათი სახელი აფსაროსთანაა დაკავშირებული 12, 14. აფსილების სახელმწიფო წარმონაქმნი 18, 20, 21, 43. აბსილები თითქმის დიოსკურიადამდე აღწევენ 78, 90

აფსილი 78. იხ. აფსილები

აფსილია ('Αψιλία) აფსილების ქვეყანა, მისი საზღვრები 78. იხ. აბსილია

აფხორტე ('Αφσρτοζ) აეტის ქალის, მედვას ძმის სახელი 7, 35, 64, 65

აფროდიტე ('Αφροδίτη) მდინარე არტანესთან არის აფროდიტეს ტაძარი 45

აფშილები 21, 78. იხ. აფსილები

აფხაზები იხ. აბასკები. აფხაზებმა ქრისტიანობა VI ს-ში მიიღეს 12. აბსილები კოდორის შესართავთან, კოლხთა ჩრდილოეთით მობინადრე აფხაზთა ტომი იყო 78

თის მხარეთა ტომი აბსილი, აფსილი, აფშილი 78. აფხაზეთის ჩრდილო საზღვარი იყო ნიკოფსია, სამხრეთისა კი—სოტერიუპოლისი 79, 81. აფხაზეთის ჯიქეთი ანუ ძველი ჩრდილო ჰენიოხეთი მოიცავდა ახლანდელი ტუაფსის რაიონს 82. აფხაზეთის და შემდეგ გაერთიანებული საქართველოს ჩრდილო საზღვარი ნიკოფსია ქართული წყაროების მიხედვით 83. იხ. აბაზგია, აბასგია

აქაია ('Αχαΐα) ადგილი პონტოს ჩრდ.-აღმოსავლეთ სანაპიროზე. აქეელების სამკვიდრებელი ადგილი 83. იხ. ძველი აქაია

აქაველები ('Αχαΐοι) საბერძნეთის ტერიტორიაზე შემოსული პირველი ბერძენი ტომი. ასე ეწოდებათ ჰომეროსთან ელინებს 9

აქეელები ('Αχαΐοι) შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე მცხოვრები ტომი ჯიქების ხემოთ 75. აქეელთა და ჰენიოხთა შორის ჩამოსახლებულან ჯიქები 82. აქეელთა სანაპირო 83. აქეელების საცხოვრებელი ადგილი 93. აქეელები კერკეტების მტრები 95

აქეელთა სანაპირო ('Αχαΐων παραλία) შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთი ნაწილი, სადაც აქეელები ცხოვრობდნენ 83

აქემენილები ('Αχαμενίδαι) აქემენიდების სპარსეთს ნებაყოფლობით ძღვენს უზახენიდნენ კოლხები და მათი მეზობლები კავკასიონის ქედამდე 71

აქეუნტი ('Αχαΐονς) მდინარეა შავი ზღვის ჩრდილო-აღმ. სანაპიროზე, ახლანდ. მდ. შახე. ეს მდინარე ჰყოფს ძილქებსა და სანიგებს 52, 79. ძველი აქაიიდან მდ. აქეუნტამდე ცხოვრობენ V ს-ში ახ. წ. ა. ძიქები 81, 93. აქეუნტიდან აბასკამდე სანიგებია 92.

- აქილევის** (*Ἀχιλλεύς*) კუნძულ ლევკაზე აქილევის აჩრდილის მებღვაურთა წინაშე გამოცხადება 23, 56, 58
- აქილევის კუნძული** (*Ἀχιλλέως νῆσος*) კუნძული შავი ზღვის დასავლეთ სანაპიროსთან, ისტროსის შესართავის — ფსილონის პირდაპირ, კუნძული ფიდონისი, ახლანდელი ილან-ადა, მას ლევკას უწოდებდნენ 55
- აქილევის სოფელი** (*Ἀχιλλείος κώμη*) სოფელი მეოტიდის ტბის შესართავთან 95. იგი ტანაისთანა 96
- ბ
- ბაგა** (*Βαγᾶ*) კონცხი მდ. აქეუნტისა და ჰვრაკლეს კონცხის ჩრდილო-დასავლეთით. ანონიმის დროს სიმაგრეა ბაგად წოდებული 93
- ბათისი** (*Βαθύς*) მდინარეა ლახების ქვეყანაში აფსაროსის ჩრდილოეთით, ახლანდელი ყორაღის წყალი 24, 37. სხვა ავტორთა ცნობით მდინარეზე პორტიც უნდა ყოფილიყო, 67. ბათისი, პონტოს უსახელოვანესი მდინარე 76, 85
- ბათუმი** (*Portus altus*) თანამედროვე სარფი ბათუმის რაიონში 64. *Portus altus* 67, 68
- ბალამანი** 25. იხ. პოლემონიონი
- ბახილ სოფენელი** (*Βασιλείος ἐκ Σοφίης*) მეცხრე საუკუნის ავტორი, შემდგენი საეპისკოპოსოთა ნოტიციისა 69
- ბახისი** (*Βάσις*) მდინარე აქეუნტის სხვა სახელი ანონიმთან 81, 92
- ბაქტრია** (*Βακτρία, Βακτριανή*) ფაზისში თავს იყოს სამოცი სხვადასხვა ენაზე მოლაპარაკე ტომი, მათ რიცხვშია ინდოეთიდან და ბაქტრიიდან მოსული ბარბაროსები 86
- ბელეროფონტი** (*Βελεροφών*) ლიკიის ამორძალები ბელეროფონტმა დაამარცხა 79
- ბერისი** (*Βήρις*) მდინარეა თერმოდონტის აღმოსავლეთით 49
- ბერძენიშვილი** 5, 70
- ბერძენები** 4, 11, 78
- ბეჭირები** (*Βέχειροι*) მოსახლეობდნენ შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე ტრაპეზუნტის მიდამოებში, რიზეთან 65, 72. მახორონები ცხოვრობენ ბეჭირთა შემდეგ 74
- ბეჭირადა** (*Βεχειριάς*) ბეჭირთა საცხოვრებელი ადგილი ტრაპეზუნტის მიდამოებში. რიზეარის ქ. ბეჭირადა ბეჭირთა ქვეყანაში 65
- ბიზანტა** 69
- ბიზანტიელები** ბიზანტიელთა მიერ დანიშნული წათე 13
- ბიზანტიონი** (*Βυζάντιον*) ქალაქი ბოსფორის სრუტესთან, კოსტანტინოპოლი, სტამბული 5, 25, 26; 44. 61. 91
- ბითვინია** (*Βιθυνία*) ქვეყანა პროპონტიდაში. მას რომაელთა ბატონობის ხანში პაულაგონიის ნაწილიც მიემატა. მისი ქ. ნიკომედია 1, 24, 44
- ბითვინელები** (*Βιθυνιοί*) თრაკიული ტომი 44, 47
- ბილეოსი** (*Βιλλεύς*) მდინარე ბითვინიაში მდ. პართენიოსის დასავლეთით, ახლანდ. ენჯე-იორმაკი 47
- ბიძერები** (*Βιζήρες*) მდ. არქაბისი ბიძერების ქვეყანაში 66. ბიძერები კოლხური ტომი 72. მახორონები ცხოვრობენ ბიძერთა შემდეგ 74. მდინარე აფსაროსიდან მდ. არქაბისამდე წინათ ბიძერები ცხოვრობდნენ 75, 85
- ბიძონე** (*Βιζώνη*) გაუდაბულებული ადგილი პონტოს დასავლეთ სანაპიროზე კარიელთა ნავსადგურის სამხრეთით და დიონისოპოლისის (ბალჩიკის) ჩრდილოეთით 25, 60
- ბიჭვინთა** 75, 79. კარტვონ ტეხიხისა“ გაიკვივებულია ბიჭვინთასთან 81 იხ. პიტუნტი

ბოახი (Βόαξ) მდინარის სახელი, რომელიც აღნიშნავდა ხან ჭოროხს, ხან რიონს, ხან კი ყვირილას 67

ბოონი (Βοών) ნავსაყუდელი პონტოს სამხრეთ სანაპიროზე მდ. მეღანთიოსსა და მდ. ფიგამუნტს შორის, კოტიორას დასავლეთით 50

ბორგისი (Βόργυς) მდინარე შავი ზღვის ჩრდილო-აღმ. სანაპიროზე სანიგების ქვეყანაში მდ. აბასკოსის შემდეგ 52

ბორვა (Βορέαξ) ჩრდილოეთის ქარის სახელია 33, 34, 64, 93.

ბორგჰეზა ბ. 2

ბორისხუნე (Βορυσθηνή) მდ. დნებარი 55.

ბოსფორი (Βόσπορος Κυμαίριος) 26, 53, 91, 95

ბოსფორის სამეფო (Βοσπόρος Παιονίας) ბოსფორის მეფე რომიმეტაკე 2. არიანე რომის ინტერესებს იცავდა ბოსფორში 3. პიტიუნტი ბოსფორის სამეფოში შედიოდა 81. ჯიქეთის ორი კათედრა—ქერსონისა და ბოსფორის 83. კიმერიული ბოსფორის მეფე კოტისი II 81, 91. კიმერძული ბოსფორის ქალაქი პანტიკაპეა 95, 96

ბროხე მ. 78

ბრუნი ფ. 69, 70

ბრუქონტი (Βρυχάν) მდინარეა. ანონიმის დროს მიძიგი ეწოდებოდა, ახლანდ. მდ. მზიმთა 92

ბ

გაგრა 81

გაია (Γαία) 9. იხ. აია

გალია (Gallia) 2

გარეშე ზღვა (ἡ ἕξτα θάλασσα) ხმელთაშუა ზღვა 87

გერზე 25. იხ. კარუსა

გილხი ასირიულ წყაროებში შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე მოთავსებულ ქვეყანას „გილხი“

„კილხი“ ეწოდებოდა 71. იხ. „კულხა“ და „კოლხიდა“

გიორგი მთაწმინდელი 79, 83

გირეხუნტი 25. იხ. კერასუნტი

გონია აფსაროსი არის ჭოროხის სამხრეთით შვიდი კილომეტრის დაშორებით გონიასთან 64. აკამფსისის ციხის ადგილას იხსენიება გონია 67

გორგოპია (Γοργυπία) სინდების სატანტო ქალაქი შავი ზღვის ჩრდილო-აღმ. სანაპიროზე. აიგივეებენ ანაპასთან 75, 83

გულავა 70. იხ. ზიგანეონი

გულაყუა 69. იხ. ზიგანეონი

გუმისთის ხეობა აბსილეთის დასავლეთი საზღვარი 78

გურია 76

დ

დასავლეთ საქართველო 5, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 22, 23, 64, 75, 77, 83

დაფნე (Δάφνη) ნავსადგური შავი ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე ბიზანტიონის ჩრდილო-დასავლეთით 25. მას შმაგი ეწოდება 61

დანაელები (Δαναοί) ბერძენთა ტომის სახელწოდება ჰომეროსთან. ასე ეწოდებოდათ ბერძენებს სახელწოდების—„ელინების“ გაჩენამდე, ასევე არგონელები, აქაველები 9.

დემეტრე (Δημήτρις) ქალღმერთის სახელი 2

დიაუზა ისტორიული საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში ძველი წ. ა. II ათასწლეულის დასასრულს ჩამოყალიბებული ტომთა კავშირი 71

დიონ კახიუხი (Δίον ὁ Κάσιος ὁ Κοχικήσις) ბერძენი ისტორიკოსი, ცხოვრობდა 155—235 წწ-ში 22

დიონისოპოლისი (Διονυσόπολις) ქალაქი შავი ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე ოდესოსის (სტალინის) ჩრდილოეთით 60

დიოსკურები (Διόσκουροι) კასტორი და პოლუქსი, ზეესის კვაყები, სინათლის პელაგური ღვთაებები; არგონავტების თანამგზავრნი, სამოთრაციის კაბირები, მეზღვაურების გზის მაჩვენებლები 58, 75

დიოსკურიადა (Διοσκουριάς) მას სებასტოპოლისი ჰქვია. იგი უკიდურესი პუნქტია რომის სამფლობელოში პონტოს შესასვლელიდან მარჯვენა მხარეს. კოლხები მოსახლეობენ დიოსკურიიდან აფსაროსამდე აქ ლაზები ცხოვრობენ. იგი სანიკების მიწაზეა და სხვ. 1, 8, 10, 26, 42, 43, 51, 70, 71, 72, 73, 76, 77, 78, 81, 88, 90, 91

დიტერიხი კ. 81

დიუბუა დე მონპერე 64, 68, 82

დოლიონები (Δολιχονες) თრაკიული ტომი 75

დონი 79. იხ. ტანაისი

დრილები (Δριλλαι) ტრაპეზუნტელეობის მოსახლდრე, კოლხების შემდეგ ოფისიდან ზოცალეებული მაკრონებამდე (დაახლოებით რიზემდე) მცხოვრები ტომი. ქსენოფონტის დრილებს არიანე და ანონიმი სანებს (ქანებს) უწოდებენ 42, 73, 89

ე

ეგრისი კოლხიდისა და ლაზიკის ქართული სახელი 18, 20, 21, 22, 78

ეგვიპტელები (Αιγύπτιοι) კოლხები ეგვიპტელები არიან 71, 72

ეგიალი (Αιγιαλός) ადგილი პაფლაგონიაში კიტორის აღმოსავლეთით, ახლანდელი ჯიდე 47

ეგინეტი (Αιγινήτης) ადგილი პაფლაგონიაში აბონის ტეიხოსისა და კინოლის შორის 24, 48

ეგბეა (Εγβεία) ეგეოსის ზღვის კუნძული. მაკრონები ეგბეიდან არიან გადმოსახლებულნი. ეგბეას მაკრისი ეწოდებოდა 74, 75

ეგდუსია (Εγδυσία) სინდიკეს ეგდუსი ჰქვია 94

ეგდუსიანები (Εγδυσιανοί) ცხოვრობენ სინდიკიდან პაგრამდე (პონტოს ჩრდილო სანაპირო). ენა მათი არის გუთური ან ტავრიდული 94

ეგპატარი (Εμπάταρ) კოტის II-ის სიკვდილის შემდეგ ეგპატორის პრეტენზიები ბოსფორის ტახტის მიმართ 2

ეგრიპადე (Εβριπίδης) ეგრიპიდეს მიხედვით ელადის მცხოვრებთ წინათ პელაზგები ეწოდებოდათ 9

ეგრიპოსი (Εβριπος) მდინარე ასტელეფს-ეგრიპოსი ჰქვია 88

ეგროპა (Εβρώπη) 53, 78, 96, 97

ეგზევი კეხარიელი (Εβξείιος ὁ Κεχάρειος) III—IV სს-ის ბერძენისტორიოგრაფი 73

ეგზენე (Εβσηνη) ადგილი პაფლაგონიაში ამისოსის დასავლეთით 49

ეგქსინი (Εβξείιος) შავი ზღვა 43, 90

ეგქსინის პონტო (Πόντος Εβξείιος) ეგქსინის ზღვა, შავი ზღვა 29, 32, 44, 53, 63, 67, 74, 82, 96

ეიონი (Ἰών) ადგილი შავი ზღვის

ჩრდილო სანაპიროზე ბორისთენის დასავლეთით 25, 55

ეკრიტიკე ჰეფანა (Ἐκρητικη ἡ χάνρα) მხარე კოლხეთში ფაზისის ჩრდილოეთით პტოლემეიოსის, პომპონიუს მელასა და პლინიუსის მიხედვით 76

ეკტირიები (Ἐκχειριείς, Ἐκχειριείς) სკვითური ტომი კაპადოკიაში. არქაბისიდან ოფისამდე ეკტირიები ბინადრობდნენ 66, 72, 85

ელადა (Ἐλλάς) საბერძნეთი 9

ელეონი (Ἐλεών) ადგილი ბითუნიაში მდ. ლიკოსის დასავლეთით 46

ელიანე (*Ἐλιανός ὁ Τακτικός*) I—II სს-ის ახ. წ. ა. ბერძენი მწერალი 4

ელინები (*Ἑλληνες*) ბერძენები 9, 60, 95

ელნიცკი ლ. 64, 68, 69

ენგური 8, 69, 78

ენობი ენობი იგივე ჰენიოხია 75

ეპიფანე კონსტანტინეპოლელი (*Ἐπιφάνης ὁ Κωνσταντινουπόλεως*) VIII ს-ის ახ. წ. ა. ბერძენი მწერალი, ავტორი „ანდრიას ცხოვრებისა“ 73, 77

ეპიტატი (*Ἐπίτατος*) I—II სს-ის ბერძენი ფილოსოფოსი, არიანეს მასწავლებელი 1, 2, 3, 4

ერატოსთენე (*Ἐρατοσθένης*) ალექსანდრიელი მეცნიერი, გეოგრაფოსი, ცხოვრობდა 275—194 წწ-ში ძვ. წ. ა. 4

ერეგლი 25. იხ. ჰერაკლია

ერითინი (*Ἐριθῖνοι*) ადგილბ ბითონიასა და პაფლაგონიას შორის მდ. პართენიოსისა და ამასტრისის აღმოსავლეთით 47

ერის წყალი 69, 70. იხ. სინგამე

ესქილე (*Ἔσχυλος*) ცნობილი ბერძენი ტრაგიკოსი (525—456 წწ.) 53, 96

3

ვალტახი-სუ 65

ვიწე 69

ჴ

ზევსი (*Ζεὺς*) 44, 91

ზევსი ურიოხი (*Ζεὺς ὁ Οὐრიός*) ხელმეფეობი ქარის გამომგზავნი ზევსი 44, 61, 96

ზეფრე 25 იხ. ძეფირონი

ზიგანეონი (*Ζιγανεύς, Ζίγανης, Ζηγανεύς, Ζιγάναιος, Τζιγανεύς, Τζυგანεύς*) ქალაქ ზიგანეონის ეპისკოპატი შედიოდა ლაზიკის მიტ-

როპოლიაში. ახლანდელ სოფელ გუდავას ადგილას იყო იგი მოთავსებული 69, 70. იხ. მდ. სინგამე

ზიგანოს (*Ζιγανός*) ძილქების, ჯიქების სახელის ვარიანტი სტეფანე ბიზანტიონელთან 81

ზიქები (*Ζιχοί*) 82. ჯიქები. იხ. ძილქები

ზილანეოს 69 იხ. ზიგანეონი

თ

თამარ მეფე 79

თემისკირა (*Θემίσκαρα*) ქალაქი და დაბლობი პონტოს სანაპიროზე მდ. თერმოდონტის შესართავთან. ამჟამინათა დედოფალი 80

თეოდოსი (*Θεοδόσιος*) ბიზანტიის კეისარი 4 ს. ახ. წ. ა. 21

თეოდოსი განგრელი (*Θεοδόσιος ὁ Γάγγριος*) VII ს-ის ბიზანტიელი მწერალი 78

თეუდოსია (*Θεαδοσία*) გაუდაბურებულ ქალაქი შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე, ახლანდ. ფეოდოსია 54

თერზოს (*Thersos*) მდ. ტარსურას სხვა სახელი 70

თერმე-სუ 25, 79. იხ. თერმოდონტი

თერმოდონტი (*Θερμώδων*) მდინარე შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე, ახლანდ. თერმე-სუ. თერმოდონტთან ამჟამინები ცხოვრობდნენ 10, 25, 49, 71, 72, 79, 80

თერმოდონტის ხეობა ხალიბები თერმოდონტის ხეობაში ბინადრობენ 80

თეტიდა (*Θέτις*) ზღვის ქალღმერთი, აქილეუსის დედა 55

თესალია (*Θεσσαλία*) ქვეყანა ჩრდილო საბერძნეთში 68

თიანა 11, 65. იხ. თიანიკე

თიანიკე (*Θιανική, Τζανική, Σανική, Τιανική, Τυανική*) ქანეთი. მდინარე ოფისი ჰეფეს კოლ-

ხების და თიანისის მიწას 10, 11, 23, 36, 65

თიმენი (Θύμην) ნავსადგური პაფლაგონიაში კიტროსის აღმოსავლეთით 47

თინაღს ნაპირი (Θυνιάς ἀκτή) ადგილი შავი ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე, ახლანდ. ინიდა 60

თონა (Θόνα) ქალაქი კაპადოკიაში 7, 35, 45. მეორე კაპადოკიის ეპარქიის სამიტროპოლიტო ცენტრი 65
თონატი (Θόναξ) ტავერების მეფე. ორესტესა და პილადეს მსლებლებს დაედევნა და კაპადოკიის ქ. ტიანაში გარდაიცვალა 35

თარისი (Θάρσις) მდინარე მდინარე თერმოდონტის აღმოსავლეთით 50

თრაკიის ბოსფორი (Βόσπορος ὁ Θράκιος) ახლანდ. ბოსფორის სრუტე 5, 44, 61. იხ. ბოსფორი

თრასკიული ქარი, თრასკია (Θράσκιος) 53, 93

თუკილიდე (Θουκυδίδης) ბერძენთა ისტორიკოსი, ცხოვრობდა 460—400 წწ-ში 3

თურქეთი 24

თუხუმე (Θουσαύμη) ციხე ლაზეთში აფსილიის მხარის საზღვარზე აბაზგებისა და ალანების მახლობლად სოფ. მთქვის ზემოთ 78

ი

იაზონი (Ίάσων) არგონავტთა მეთაური 39, 61, 89

იაზონის კონცხი (Ίασόνιος ἄκρα) კონცხი სამხრეთ სანაპიროზე კოტიორას დასავლეთით, ახლანდ. იაზონი, კირემითი 25, 50

იალმენე (Ίάλμενος) ერთი არგონავტთაგანი 95

იბერია (Ίβηρία) I—II საუკუნეებში იბერია ძლიერდება. იქვემდებარებს

დიდრიტებს 19, 22, 23, 67, 75 76, 86

იეროხი 25. იხ. ჰიეროსი

ილიონი (Ίλιον) ქალაქ ტროას მეორე სახელი 95

იმასრა 25. იხ. ანასტრისი

იმიერკავკასია 81, 82

ინაძე მ. 19, 75

ინგოროყვა პ. 7, 11, 63, 64, 73, 75, 78; 81, 82, 83

ინდოეთი (Ἰνδία, ἡ Ἰνδική χώρα) ინდოეთი 86

ინჯე-ბურუნი 25. იხ. კონცხი ლეპტე

იოანე ლიდე (Ίωάννης ὁ Λύδης) VI ს-ის ბიზანტიელი მწერალი 19

იოანე საბანისძე 79, 83

იოანე ცეცე (Ίωάννης Τζέτζης) XII ს-ის ახ. წ. ა. ბერძენი პოეტი და გრამატიკოსი 76

იპოლიტე პორტელი (Hippolytus Porticus) III ს-ის ახ. წ. ა. ბერძენი მწერალი 12, 73

ირივა 25. იხ. რება

ირისი (Ίρις) მდინარე შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე მდ. თერმოდონტის დასავლეთით და ქ. ამისოსის (სამსუნის) აღმოსავლეთით, ახლანდ. იეშილ-ირმაკი. შვე ზღვას ერთვის ნავსადგურ ანკონთან 68

ისიაკები (Ίσιακός) 55

ისიაკების ნავსადგური (Ίσιακόν λιμήν) ნავსადგური შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე ოდესოსის (ოდესას) სამხრეთ-დასავლეთით 25, 55

ისიდი (Ίσις) 67. იხ. ისისი

ისისი (Ίσις) მდინარე ლაზეთში სუფსის სამხრეთით, ახლანდ. მდ. ნატანები 24, 37, 49, 68, 76, 85

ისტრია (Ίστρία) ქალაქი შავი ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე მდ. ისტროსის (დუნაის) სამხრეთით 25, 59

ისტრიელების ნავსადგური (Ἰστρια-
νῶν λιμὴν) ნავსადგური შავი
ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე ოდე-
სის სამხრეთით 25, 55

ისტროსი (Ἰστρός) მდ. დუნაი 55, 59

იულიანე (Ἰουλιανός) აფსილთა მეფე
იულიანე 43, 90

იუხტინიანე (Ἰουστινιανός) ბიზანტიის
იმპერატორი VI ს. ში 65

კ

კაბირები (Κάβειροι) პელაგური
ღვთაებები, მჭედელთა უძველესი
კოლექტივის წევრები 68

კაბირი (Κάβειρος) მჭედელთა უძვე-
ლესი კოლექტივის, კაბირების წევ-
რი. პრომეთე კაბირი იყო 68

კავკასია (Καυκάσος) 67, 73, 77, 80

კავკასიის ალანები (Ἀλανοί) 21

კავკასიონი, კავკასიონის მთები, კავკა-
სიონის ქედი (Καυκάσος, Καυκα-
σία ὄρη) 21, 23, 43, 69, 71, 72,
75, 78, 79, 82, 83, 90

კავკასიონის მწვერვალი (Καυκάσος
κορυφή) კავკასიონის მწვერვალი
სტრობილი ჩანს მდ. ჰიპოსიდან
დიოსკურიადამდე 43, 91

კალატიდი (Καλατίς) ქალაქი შავი
ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე ქ. ტო-
მეჯის (კონსტანცას) სამხრეთით 59

კალუტი (Κάλυξ) სავაჭრო ნავსადგური
ბითონიაში მდინარე ლიკოსის და-
სავლეთით 24, 46

კალონი (Κάλλων) მდინარე ისტრო-
სის მესამე შესართავის სახელი 59

კალონი (Καλόν) ნავსადგური ტავრი-
დის ქერონესის ჩრდილოეთით 25,
36, 54

კალონი (Καλόν) მდინარე ტრაპეზუნ-
ტისა და ოფისის აღმოსავლეთით,
ახლანდ. კალოპოტამოს-დერე 25, 65

კალოპოტამოს-დერე 65. იხ. კალოსი
კალპე (Κάλπη) ნავსადგური ბითონი-
აში მდ. ფსილოსის აღმოსავლეთ-
ით 24, 45

კაპადოკია (Καππαδοκία) მხარე მცირე
აზიაში, რომელსაც ჩრდილოეთით
შავი ზღვა საზღვრავდა, სამხრე-
თით—ტავროსის მთები, დასავლეთ-
ით—მდ. ჰალისი, აღმოსავლეთით—
არმენია 2, 4, 11, 19, 35, 65

კაპადოკიელები (Καππαδοκίαι) 74

კაპადოკიის ზღვა (Καππαδοκίαζ ἰθ-
λασσα) შავი ზღვის ის ნაწილი,
რომელიც კაპადოკიას ესაზღვრე-
ბოდა 63

კაპანძე დ. 17

კარამზისი (Κάραμυζ) ნავსაყუდელი
პაფლაგონიაში ძეფირონის დასავ-
ლეთით 25, 47

კარა-დერე 63. იხ. მდ. ჰისოსი
კარდუხი ქართული სატომო სახელი 11
კარია (Καρία) ქვეყანა მცირე აზიის
სამხრეთ ნაწილში 59, 81

კარიელები (Κάριοι) 59

კარიელთა ნავსადგური (Καρῶν λιμὴν)
ნავსადგური შავი ზღვის დასავლეთ
სანაპიროზე ქ. ტომეჯის სამხრეთ-
ით 59

კარიენტი (Cariente) 68. იხ. ქარიენტი
კარკინიტიდი (Καρκινίτις) ნავსადგუ-
რი ტავრიდის ქერონესის ჩრდილოეთ-
ით 25, 54

კარტერონ ტეიხოსი (Κάρτερον τεϊχος)
სიმავრე კოლხიდის ჩრდილო საზ-
ღვართან. ზოგი ბიჭვინთასთან აიგი-
ვებს მას 70, 81

კარუხა (Κάρουσα) ხომალდების სად-
გომი ადგილი პაფლაგონიაში სინო-
პის აღმოსავლეთით, ახლანდ. გერ-
ზე 25, 48

კასპიის ზღვა (Κασπία ἰθάλασσα)
ჭენიოხების ხეობთ კასპიის ზღვაა 89

კასპიის კარი (Κάσπια πύλα) ანუ
ღარიალი 19

- კასტორი** (Κάστωρ) დიოსკური, ილაშქრა იახონთან ერთად კოლხიდაში 89
- კაუსოლიმენი** (Causolimín) იგივე ჰისოსი, ჰისულიმენი 12, 79
- კაძეკა** (Καζέχα) სოფელი პანტიკაპეის დასავლეთით, თეოდოსიის აღმოსავლეთით 25, 54
- კახი ერთ-ერთი ქართული სატომო სახელწოდება** 11
- კაეკლოძე კ.** 83
- კელასური მდინარე** 78
- კელტური ალპები** (Κελτικά Ἄλπει) 43, 91
- კერახუნტი** (Κερρασιών) ნავსადგური შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე ძეფირიონის დასავლეთით და მდ. ფარმატენის აღმოსავლეთით, ახლანდ. გირესუნი 25, 50
- კერეშბე** 25. იხ. კარამბისი
- კერკეტები** (Κερκέται) შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე მცხოვრები ხალხი. სინდიკიდან პაგრამდე ცხოვრობდნენ ისინი. იგივე ტოროტები არიან 94, 95
- კიანეს კუნძულები** (Κιάνεαι) კუნძულები შავი ზღვის სამხრეთ-დასავლეთ სანაპიროსთან სალმიდესის სამხრეთით, დაფნის ჩრდილოეთით 25, 61
- კიანეოსი** (Κιάνεος) კოლხთა ქალაქიას ჩამოუდის ორი მდინარე: ჰიპოსი და კიანეოსი 70
- კილიკიელთა კუნძული** (Κιλικίαν νήσος) მდებარეობდა შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროსთან იახონის კონცხის აღმოსავლეთით, ბონის დასავლეთით 50
- კილიხი** 71. იხ. კოლხები
- კიმერიული ბოსფორი** 51, 53; 61, 79, 91, 95. იხ. ბოსფორი
- კინასი** (Κίνασος) 85. იხ. აკინასე
- კინოგლუ** 25. იხ. კინოლისი
- კინოლისი** (Κίνολις) სავაქრო ნავსადგური პაფლაგონიაში სტეფანოსის დასავლეთით, ახლანდ. კინოგლუ 25, 48
- კინტრიში მდინარე** 68. იხ. აკინასე
- კიპერტი** 3. 66
- კიტორი** (Κίτωρος) ნავსაყუდელი პაფლაგონიაში ვეიკოსა და კრომნას შორის 47, 80
- კლუხორის გადასასვლელი** 21
- კოდორი** 11, 23, 70, 77. იხ. ჰიპოსი
- კოდორის ხეობა** 78
- კოლა** (Κώλοι) შავი ზღვის აღმ. სანაპიროზე დიოსკურიადის სამხრეთ-აღმოსავლეთით მოსახლე ტომის სახელწოდება. ეს სახელი დაკავშირებულია „კოლხთან“ ჰეკატე მილეტელის მოწმობით 72
- კოლიკე** (Κωλική) კოლების საცხოვრებელი ადგილი შავი ზღვის აღმოსავლეთ და ჩრდ.-აღმ. სანაპიროზე ფაზისის ზემოთ. სტეფანე ბიზანტიონელით კავკასიონის ქვედა ფერდებს ეწოდება კოლების მთები, მათ ქვეყანას--კოლიკე. ბარბაროსულ ქვეყანას, კორაქსიკეს ეკვრის კოლიკე 86
- კოლიკები** (Κωλικοί) კოლიკეში (იხ.) მოსახლე ტომი, ცხოვრობენ სხვა ტომებთან ერთად დაახლოებით ძველი აქაიიდან ძველ ლაზიკემდე და მდ. აქეუნტამდე 79, 82, 93
- კოლხები** (Κόλχοι) კოლხიდაში მცხოვრები ძირითადი ტომი. ერთ დროს ამ ტომის სახელი ფარავდა დას. საქ.-ში მცხოვრებ ბევრ სხვა ტომის სახელს. ტომი გავრცელებული იყო შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროს დიდ მონაკვეთზე და აღმ. სანაპიროზე. არიანეს მიხედვით კი კოლხები ცხოვრობენ მხოლოდ ტრაპეზუნტის აღმოსავლეთით მდ. ოფისამდე 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 21, 36, 42, 61, 65, 70, 71, 72, 73,

- 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 86, 88, 89, 93
- კოლხეთი 17, 22, 23, 24, 63, 64, 70, 71, 72, 74, 76, 77, 80. იხ. კოლხიდა
- კოლხი (Κόλχοι) ქართული სატომო სახელწოდება 11, 72
- კოლხიდა (Κολχίδα) დასავლეთ საქართველოს სამეფოს სახელი ანტიკურ წყაროებში 8, 9, 71, 72, 77, 91
- კონობიონი (Κωνόπιον) ტბაა მდ. ჰალისისა და ნავსტათმოსის აღმოსავლეთით შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე 49
- კონსტანტინე პორფიროგენეტი (Κωνσταντίνος Πορφυρογενήτης) ბიზანტიის კეისარი (912—959) 23
- კონსტანტინოპოლი (Κωνσταντινούπολις) ძველი ქალაქი ბოსფორის სრუტესთან. ეს სახელი მას დაერქვა 330 წ. ახ. წ. ა. იმპ. კონსტანტინეს საპატივცემოდ. ძველად მას ბიზანტიონი ეწოდებოდა, ახლანდ. სტამბული 21, 83
- კონსტანცა ქალაქ ტომევის ახლანდ. სახელი 65, 75, 83
- კორალა (Κόραλλα) ადგილი შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე კორდილისა და ჰიერონის დასავლეთით 50
- კორაქები (Κοραξοί) კოლხური ტომი კოლხების და ჰენიოხების მეზობლად მცხოვრები. კორაქები ბინადრობდნენ ანონიმის მიხედვით სხვა ტომებთან ერთად დაახლოებით ძველი აქაიიდან ძველ ლაზიკემდე და შემდეგ მდინარე აქუენტამდე 79, 81, 93
- კორაქი ქართული (კოლხური) სატომო სახელწოდება 72
- კორაქო (Κοραξοί) აფშილები „კორაქსოს“ სახელით არიან ძველებთან მოხსენებულნი 77
- კორაქიკი (Κοραξική) კორაქების საცხოვრებელი ადგილი შავი ზღვის აღმოსავლეთ და ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროებზე. აფსილეთის მეორე სახელწოდება ძველებთან და საშუალო საუკუნეების წყაროებში კორახეთია. ანონიმი ამბობს: „(ფაზისის ზემოთ) კორაქიკე, რომელსაც ეკვრის ე. წ. კოლიკე“ 86
- კორახი (Κόραξι) მდინარე კოლხეთში, ახლანდელი მდინარე კელასური 78
- კორდილე (Κορδύλη) ხომალდთა სადგომი ადგილი შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე ჰერმონასის და ტრაპეზუნტის დასავლეთით 51
- კორე (Κόρη) ქალღმერთი პერსეფონედემეტრეს ქალი 2
- კოროკონდამე (Κοροκοινδάμη) სოფელი ნავსადგურ სინდიკის შემდეგ. შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე 94
- კოროკონდამიტის ტბა (Κοροκοινδάμη-τας λίμνη) ამ ტბას ახლა ოპისა ეწოდება (ანონიმი). იგი არის ნავსადგურ სინდიკის შემდეგ, ზემოთ 94
- კოტიორა (Κοτώρα) პატარა სოფელი შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე მდინარე მელანთიოსის (მელან-ირმალის) დასავლეთით 50, 80
- კოტის II ტიბერიუს იულიუს კოტის II, ბოსფორის მეფე (123—131 წწ.) 2, 51, 80, 91
- კრეზი (Κροΐσις) ლიდის მითიური მეფე (V ს. ძვ. წ. ა.) 49
- კრენიდეს (Κρηνίδες) ადგილი ბითინიაში ტიონის დასავლეთით 24, 46
- კრომნა (Κρόμνα) ნავსაყუდელი პაფლაგონიასა და ბითინიას შორის 47
- კვანეოსი 70. იხ. კიანეოსი
- კულაკოვსკი ი. 81
- კულხა, კოლხა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტომთა მეორე დიდი გაერთიანება დიაუხის შემდეგ, ჩამოყალიბდა II ათასწლეულის დასასრულს 9, 71

კულხები კოლხების ძველი სახელწოდება 71

კუფტინი ბ. 82

ლ

ლაგუმფხა (Λαγυσμψα) მდინარე ჰიბოსის სახელი ანონიმთან 88

ლაზები (Λαζοί) ტომი რომელიც ბინადრობდა არიანეს დროს შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე აფსაროსიდ , დაახლოებით, მდინარე კოდორამდე. ამ სახელმა შთანთქა IV—V სს-იდან ახ. წ. ა. დასავლეთ საქართველოში არსებული სხვა ტომთა სახელები. კოლხთა სახელი ლაზთა ახელად შეიცვალა 10, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 21, 43, 64, 67, 73, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 88, 90, 93

ლაზეთი 14, 18, 70, 77. იხ. ლაზიკე

ლაზი 76. ქართული სატომო სახელწოდება. იხ. ლაზები

ლაზია 77. იხ. ლაზიკე

ლაზიკე (Λαζიკή) დასავლეთ საქართველოს სამეფოს სახელი IV—V სს-იდან ახ. წ. ა. 11, 14, 20, 65, 69, 70, 73, 76, 77, 81

ლაია (Λαία) ადგილი შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე. ძველ ლაზიკემდე ზემოთ ლაიადან 120 სტადიონია 93

ლამპადი ტავრიდისა (Λαμπάδης τῆς Ταυριακῆς) ნავსადგური ტავრიდაში ქ. თეოდოსიის დასავლეთით 25, 54

ლაშა გიორგი 78

ლევკე (Λευκή) კუნძული შავი ზღვის დასავლეთ სანაპიროსთან, აქილეოსის კუნძულის სახელით ცნობილი. შემდეგ კ. ფიდონისი, ახლანდ. კ. ილან-ადა 23, 55

ლელეგები (Λέλεγες) წინაბერძნული მოსახლეობის ერთ-ერთი ტომი, რომელიც ფლავიუს არიანეს

მელიც პელაზგებთან ერთ ეთნიკურ ჯგუფში თავსდება 79

ლემნოსელები (Λήμνιοι) ეგეოსის ზღვის კუნძულის, ლემნოსის მცხოვრებლები 80

ლეონტი მროველი 22, 79, 82

ლესტე (Λεστῆ) კონცხი პაფლაგონიაში სინოპის დასავლეთით, ახლანდ. ინჯუ-ბურუნე 25, 48

ლესტუმი 76

ლიკია (Λυκία) ნახევარკუნძული მცირე აზიის სამხრეთ სანაპიროზე კარიასა და პანფილიას შორის 79

ლიკოსი (Λύκος) მდინარე ბითონიაში ჰერაკლიის (ერევლის) დასავლეთით 46

ლილეონი (Λιλέον). სავაკრო ადგილი ბითონიაში მდინარე ჰიპოსის აღმოსავლეთით 46

ლომოური 5. 68, 69, 70, 71, 81

ლუკულუსი (Λούκιουλλος, Lucius Licinius Lucullus) ძვ. წ. ა. I საუკუნის რომაელი სახელმწიფო მოღვაწე და სარდალი (დაიბ. 106 წ. ძვ. წ. ა.) 76

მ

მაკედონელები (Μακεδόνες) მაკედონიის მცხოვრებლები 4

მაკრიელები (Μακρίεις) პრობონტიდაში დოლიონების მეზობლად მცხოვრები პელაზგური წარმოშობის ტომი 74

მაკრისი (Μάκρις) კუნძულ ეგების უძველესი სახელი 75

მაკროკევალები (Μακροκεφαλοι) 63, 72, 74. იხ. მაკრონები

მაკრონები (Μάκρονες) კოლხური ტომი შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე, არიანეს მიხედვით მაკრონები მოსახლეობენ დაახლოებით რიზისა და ათენის მი-

- დამოებში 11, 15, 16, 21, 22, 42, 64, 66, 72, 73, 74, 75, 80
- მაკროპოგონები** (*Μακροπώγωνες*) 74.
იხ. მაკრონები
- მალასა** (*Μαλάσση*) ლახების მეფის სახელი 21, 43, 90
- მანრალეები** 76 მეგრელები
- მარდები** (*Μάρδοι*) ჰირკანიისა და სპარსეთის მეზობლად მცხოვრებნი მოყაჩაღე ტომი 74
- მარი** 5. 76
- მარკიანე ჰერაკლეელი** (*Μαρκιανός ὁ Ἡρακλειώτης*) IV ს. ახ. წ. ა. გეოგრაფოსი ბითვინიის ჰერაკლეადან 5
- მარუხის უღელტეხილი** 78
- მარციუს ცელერი** (*Marcius Celer*) მრავალ ლეგიონთა ცენტურიონი მარციუს ცელერი ტრაიანემ დააჯილდოვა პართელებთან ომის დროს. სადარაჯო რახმების სარდალი აფსაროსში 7
- მასაიტკე** (*Μασαίτικη*) ადგილი შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე მდინარე აქეუნტის (შახეს) სამხრეთით 52, 92.
- მასინები** (*Massyni*) ტომი ტიბარენების გვერდით, მოხსენებული პლინიუსთან: ქალაქი კოტიორა, ტიბარენები, მასინები 80
- მატიუმი** (*Matium*) ქალაქი კოლხეთში მდინარე რიონის ახლოს. პტოლემეს *Μαθία* 76
- მაქელონები** (*Μαχέλονοι*) კოლხეთში მცხოვრები ტომი. უკავშირდებიან მაკრონებს 67, 79, 81, 89, 90, 93
- მუხელონები** 67, 74, 85. იხ. მაქელონები, მაკრონები
- მახორონებო** 74. იხ. მაქელონები, მაკრონები
- მეგასთენე** (*Μεγασθένης*) IV—V სს. ძვ. წ. ა. ისტორიკოსი 4
- მეგრელები** 11, 74
- მეგრელი** 71
- მედეა** (*Μήδεια*) კოლხეთის მეფის, აეტის ქალი 7, 9, 35, 64, 65, 86
- მელანთიოსი** (*Μελάνθιος*) მდინარე შავი ზღვის სამხრეთ-სანაპიროზე კოტიორის აღმოსავლეთით, ახლანდ. მელან-ირმალი 50, 80
- მელანქლეები** (*Μελάνχλαινοι*) ძველად მეოტიდის ტბასთან მცხოვრები ტომი. ანონიმით—ძველი აქაიიდან ძველ ლახიკემდე და მდინარე აქეუნტამდე რომელიღაც პუნქტში მცხოვრები ტომი 79, 81, 86, 93
- მელიქიშვილი** გ. 9, 16, 17, 18, 22
- მელიქსეთ-ბეგი** 81
- მემონი** (*Μέμων*) I—II სს. ახ. წ. ა. ბერძენი მწერალი 76
- მენანდრე პროტიქტორი** (*Μένανδρος Πρωτίκταρ*) ბიზანტიელი ისტორიკოსი VI საუკუნისა 13
- მენიბე პერგამონელი** (*Μενίππος ὁ Περγαμηγός*) ავგუსტეს დროის გეოგრაფოსი, ავტორი წიგნისა: *Περὶ πλους τῆς ἕντος θάλασσης* 5
- მეოტიდის ტბა** (*Μαιώτις ἢ λίμνη*) აზოვის ზღვა. მეოტიდის მხარე, გარემო 53, 54, 71, 79, 94, 95, 96, 97
- მესემპრია** (*Μεσημψρία*) ქალაქი შავი ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე ქ. ოდესოსის (სტალინი) სამხრეთით, ახლანდ. ნესებირი 60
- მესხი ქართული სატომო სახელწოდება** 11, 72
- მეტრონი** (*Μητρών*) 1. ადგილი ბითვინიაში ჰერაკლეს (ერგელის) აღმოსავლეთით 46. 2. ღმერთთა დედის, რეა-კიბელეს ტაძარი ქ. ათენის მოედანზე საბერძნეთში 39, 68
- მეხლები** (*Μεχλεστές*) პტოლემე ასახელებს მეხლეს, ქალაქს ჩრდილო კოლხეთში. ამ სახელს უკავშირებენ ტომს მაზლიებს, მაქელონებს, მაკ-

რონებს. მეზღესი, მეზრესოსი არის პროკოპი კესარიელის მოხერგისი, ლაზიკის რაიონი, ქვემო იმერეთი, ცხენისწყალისა და რიონის ტერიტორია (მუხურის ციხე, მუხურისი) 70

მეზრესოსი (Μεζρυσος) 70. იხ. მეზღესი

მეწამული ზღვა ('Ερσιφά θάλασσα) სპარსელები ცხოვრობენ სამხრეთის ზღვანდე, მეწამულად წოდებულამდე (სპარსეთის უბე) 71

მიდია (Μηδία) კოლხეთიდან ახლოა მიდია 71

მიდიელები (Μηδοί) მიდიელების ზემოთ სასპერები ცხოვრობენ 71. კასპიის ზღვის ახლოს მიდიელთა საზღვრებია 89

მიზია (Μυσία) მხარე მცირე აზიის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში 81

მითრიდატე ევპატორი (Μιθριδάτης Εὐπάτωρ) მითრიდატე ევროპეტის ძე, პონტოს მეფე, ცხოვრობდა 132—63 წწ-ში.

ჰენიონებზე გადაიარა მითრიდატე ევპატორმა, რადგან ეს მხარე ილლად სავალი იყო 16

მილეტელები (Μιλήσιοι) ქ. მილეტის მცხოვრებლები. მათ მრავალი ახალშენი დააარსეს პონტოზე. ფაზისი მილეტელების ახალშენი 47, 54, 75, 86

მილეტი (Μιλήτος) მცირე აზიის ქალაქი 42, 48

მირინე (Μυρίνη) ამორძალ მირინეს საფლავია ტროაში 79

მისიმიელნი (Μισσημαίοι, Μισσημαίοι) მისიმიანის, აფსილების მეზობლად არსებული მხარის მცხოვრებლები. მისიმიანები სვანური ტომია კოდორის ხეობაში ჩამოსახლებული 14, 20, 78

მისიმიანის მხარე (Μισσημαινή, Μισσημαινή) კუთხე დასავლეთ საქარ-

თველოში სვანეთის საზღვარზე. აფსილების მეზობლად არსებული მხარე. აფსილიისა და მისიმიანის მხარეებში მდებარეობს ფუსტას ციხე 78

მიულერი კ. 68, 81

მიიგი (Μιγυος) მდ. ბრუქონტის მეორე სახელი 92. იხ. ბრუქონტი

მოგროსი (Μώγρος) მდინარეა ლაზების ქვეყანაში ფაზისის სამხრეთით, ახლანდ. სუფსა 24, 37, 68, 76, 86

მოსე ხორენელი 64

მოხინიკები (Μοχυνιοί) ტომი, რომელიც იხსენიება ხალიბებთან ერთად და ბინადრობს პონტოს მთიანეთში. უკავშირებენ სახელს „ჰანს“ მასანიკი-მო || მა—სსენ || სსან. მაკრონების მეზობლები არიან მოსხები, ტიბარენები, მოსინიკები, მარდები 74

მოსხები (Μόσχοι) მოსხები კოლხთა ტომია 72. მაკრონების მეზობლები არიან მოსხები 74

მოქვი (Μόχοις) სოფელი მოქვი აფსილიის მხარის საზღვარზე, აბაზგებისა და ალანთა ტომის მახლობლად 78

მოქვის წყალი მდ. ტარსურას ახლანდელი სახელი 70

მოხე (Μοχή) მდინარე ტარსურას სხვა სახელი 70, 88

მოხერესი (Μοχηρησις) 70, 77. იხ. მეზღესი

მუხურესი, მუხური (Μουχουρσις) 70, 77. იხ. მეზღესი

მუხურის ციხე 70. იხ. მეზღესი

მუშქები ქართველი ტომი, მერმინდელი მესხების ერთი ნაწილი 16

მცირე აზია 68, 80

მცხეთა 83

6

ნავსტათმოსი (Ναύσταθμος) ნავსადგური პაფლაგონიაში მდ. ჰალისის შესართავის ახლოს 49

ნარაკონი (Νάρρακον) მდინარე ისტროსის მებუთე შესართავის სახელი 59
 ნატანები 68
 ნაფსაჲს ნავსადგური 79, 83. იხ. ნიკოფსია
 ნაჯიხური ყრფილი ციხე. 500 მეტრითაა მდ. რიონიდან დაშორებული მარცხენა ნაპირს და 6 კმ-ით აღმოსავლეთით ფოთის პორტიდან. აქ იყო ძველი ფაზისის ციხე 68
 ნეარხოზი (Νέαρχος) IV ს. ძვ. წ. ა. ისტორიკოსი 4
 ნეგოფსუხუ ახლანდელი პატარა მდინარე 82. იხ. ნიკოფსია
 ნეხისი (Νήσις) მდინარე შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე სოკის მახლობლად 52, 92
 ნიგროსი (Νύκρος) მდ. მოგროსის მდინარე სახელი 68, 86
 ნიკაქსისი (Νικαξις) ჰიეროს ნავსადგურის (ჩრდილო სანაპიროზე) სხვა სახელი 94
 ნიკომედია (Νικαμείδεια) ბითინიის ქალაქი, არიანეს სამშობლო 1, 2
 ნიკოპოლისი (Νικαπολις) ჰისოსს ნიკოპოლისი დაარქვეს 64
 ნიკოფსია (Νικοψία) ძველი ლაზიკე, ქალაქი ძველ ლაზიკეში, მდინარეც. ადრე და შუა საუკუნეებში აფხაზეთის ჩრდილო საზღვარი იყო მდინარე და ქალაქი ნიკოფსია, სამხრეთისა კი—სოტერიუპოლისი. ჯიქეთი სამხრეთი საზღვარი მდ. ნიკოფსისზეა, აქ იწყება აბაზგიის ქვეყანა 11, 77; 79, 81, 82, 83, 93
 ნიკოფსისი (Νικοψία) 82, 93. იხ. ნიკოფსია
 ნიშფონი (Νίσμφων) ადგილი ბითინიაში ჰერაკლიისა (ერეგლის) აღმოსავლეთით და მდ. ოქსინის დასავლეთით 17, 46
 ნიტაკე (Νιτακή) დასახლებული ადგილი შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავ-

ლეთ სანაპიროზე პიტიუნტის ჩრდილოეთით 52, 81

ნოვომიხაილოვსკი 82

ნორიკი (Νωρικόν) რომის პროვინცია დუნაის ნაპირას 2

ნუმიდია (Numidia) აფრიკის ნაწილი 2

ო

ოდესოზი ('Οδησσός) 1. ოდესა 55. 2. ნავსადგური შავი ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე, ახლანდელი სტალინი 60

ოდენიოზ ('Οδενύσις) ქალაქი შავი ზღვის სანაპიროზე ეკჭერიების ქვეყანაში 66. იხ. ადენი

ოვიდიუს ნაზონი (Publius Ovidius Naso) ავგუსტეს ხანის რომელი პოეტი, გადასახლებულ იქნა ქ. ტომეგსში 9, 65, 83

ოინოე (Οϊνόη) ადგილი შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე მდ. თერმოდონტის აღმოსავლეთით, ახლანდელი უნიე 25, 50

ოლბია ('Ολβία) ბორისთენის გასწვრივ ზემოთ მცურავს შეხვდება ელინური ქალაქი სახელად ოლბია 55

ოპისა ('Οπισσα) ტბა სინდიკის ზემოთ სოფელ კოროკონდაშის შემდეგ 94

ორესტე ('Ορῆστει) ტროის ომის დროს ბერძენთა მთავარსარდლის, აგამემნონის ვაჟი 65

ორფიკული არგონავტიკა ('Αργοναυτική) ორფიკი ფსევდო-ორფევისის „არგონავტიკა“ IV ს-ში ახ. წ. ა. 78

ორქომენელები ('Ορχομένιοι) ბეოტიის ქ. ორქომენის მცხოვრებლები 95

ოფი 25, 65, 66. იხ. ოფისი

ოფისი ('Οφία) მდინარეა შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე ჰისოს ნავსადგურის აღმოსავლეთით.

ოფისი ჰყოფს კოლხების მიწას ქანების მიწისაგან. ამ მდინარესთან ახლა არის ადგილი „ოფი“ 10, 25, 35, 65, 66, 72, 76, 81

ოფის ხეობა 66. იხ. ოფისი

ოფიუნტი (Ὀφεινός) 85. იხ. ოფისი

ოქსინა (Ὀξίνας) მდინარე პაფლაგონიაში ჰერაკლის (ერეგლის) აღმოსავლეთით 46

3

პაგრა (Πάγρα) ნავსადგური შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე ძველი აქაიის ჩრდილოეთით 53, 93, 94

პალეფატე აბიღოხელი (Παλιφατος ἢ Ἀβυδηγός) IV—III სს-ის ბერძენი მწერალი 83

პანტიკაპეა (Παντικάπαια) ბოსფორის სამეფოს მთავარი ქალაქი ტავრიდის ქერსონესში, ახლანდელი ქერჩი, 25, 53, 54, 95, 96

პართენიოსი (Παρθενίος) მდინარე ბიტიონიასა და პაფლაგონიას შორის, ახლანდელი კოჯა-ირმაკი. პართენიოსიდან იწყება პაფლაგონია 47. კოლხები მდ. თერმოდონტიასა და პართენიოსის მახლობლად ცხოვრობდნენ 71, 80

პატროკლე (Πάτροκλος) აქილევსის მეგობარი 23, 56, 58

პაფლაგონია (Παφλαγονία) ქვეყანა მცირე აზიაში შავი ზღვის სანაპიროზე. მას ესაზღვრება აღმოსავლეთით პონტოს სამეფო (მდ. ჰალისი ჰყოფდა მათ), ხოლო დასავლეთით ბიტიონია. მდ. პართენიოსიდან იწყებოდა პაფლაგონია 24, 47

პელაზგები (Πελασγοί) წინაბერძნული მოსახლეობის უმთავრესი სახელოდბა 9, 63, 71

პელაზგია (Πελασγία) საბერძნეთს უძველეს ხანში პელაზგია ეწოდებოდა 9, 63

პენეოსი (Πηνειός) მდინარე თესალიაში 38, 68

პეტრა (Πέτρα) ზღვისპირა ქალაქი კოლხიდაში, ლაზიკეში დღევანდელ ცინისძირთან 11, 77, 78

პილადე (Πιλάδος) აგამემნონის ვაჟი, ორესტეს მეგობარი 65

პინდარე (Πίνδαρος) ბერძენი ლირიკოსი (V ს. ძვ. წ. ა.) 72

პიტეუნტი (Πιτυουός) ბიტიონთა 52, 65. პიტეუნტი ბოსფორის სამეფოში შედის. სოტერიოპოლისის ბიტიონთასთან აიგივებენ 81, 91, 92

პიქსიკე (Πυξίτης) მდინარეა შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე მდ. პრიტანიდსა და არქაბისს შორის 36, 66, 75, 92

პლინიუსი (Caius Plinius Secundus Maior) რომაელი მწერალი (23—79 წწ) 15, 16, 17, 76

პოლემონინონი (Πολεμώνιον) ქალაქი შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე იაზონის კონცხის დასავლეთით, ახლანდელი ბალამანი 25, 50

პოლემონის პონტო (Πόντος Πολεμώνιος, Πολεμωνιακός) მდ. ირისიდან ფარნაკიამდე მხარე მიიღო სამმართველოდ ანტონიუსისაგან პოლემონმა, მითრიდატეს შვილის-შვილმა. აქედანაა სახელი. რიხეს საქსიკოპოსო კათედრა შედის პოლემონის პონტოს ეპარქიაში 66

პოლიდეკე (Πολυδέκης) დიოსკური არგონავტების თანამგზავრი 89

პანფონია (Πανγονία) რომის პროვინცია დუნაის მხარეში 2

პონტო (Πόντος) შავი ზღვა 8, 9, 12, 34, 43, 44, 49, 60, 63, 65, 71, 73, 74, 76, 79, 80, 81, 85, 87, 90, 91, 95

პონტოს მთიანეთი 73

პონტოს სამეფო (Πόντος) ელინისტური სამეფო მცირე აზიაში (IV ს. ძვ. წ. ა.—I ს. ახ. წ. ა), რომელსაც ეჭირა შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთი და სამხრეთი სანაპირო ტერიტორია, რომელიც ქართველი ტომებისა იყო. პონტოს სამეფო ტიბარენიაში, სანიკეში და კოლხიდაში 91

პორდანისი (Πορδανίς) მდინარე შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოს. სანაპიროზე 66. იხ. პრიტანიდი

პორთმიოსი (Πορθμίος) სოფელი შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროსთან, აქილევსის სოფლის ახლოს, მეოტიდის ტბის შესართავამდე 96

პოხეიდეონი (Ποσειδειον) ადგილი ბითინიაში ჰერაკლეს (ერეგლის) აღმოსავლეთით 46

პოტამოსი (Ποταμός) ადგილი პაფლაგონიაში ლეპტე კონცხის (ინჯუბურუნის) დასავლეთით 48

პრიტანე 66. იხ. პრიტანიდი

პრიტანიდი (Πρυτανίς) მდინარე შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოს. სანაპიროზე ათენის (ფაზარის) აღმოსავლეთით 14, 36, 66

პროკოპი კესარიელი (Προκόπιος ὁ Καισαρείης) VI ს-ის ბიზანტიელი მწერალი 11, 67

პრომეთე (Προμηθεύς) წინაბერძნული მოსახლეობის ღვთაება, რომელიც ზევსს ეწინააღმდეგებოდა, დაკავშირებული იყო მჭედლობასთან, ამიტომ მას კაბირად თვლიდნენ 44, 53, 68, 91, 96, 97

პროპონტიდა (Προποντιδα) მარმარილოს ზღვა, მისი მხარე 44, 74

პტოლემეაიოსი (Πτολεμαίος Χέννος) ალექსანდრიელი მეცნიერი, დაახლოებით ნერონის დროინდელი 4

პტოლემე კლავდი (Πτολεμαίος ὁ Κλαύδιος) II ს. ახ. წ. ა. ცნობილი გეოგრაფოსი 67, 70, 72

ჟ

ჟამთააღმწერელი XIV ს-ის ქართველი ისტორიკოსი 12, 78.

რ

რაჭა 76

რეა-კიხელე (Ῥέα-Κυβελή) მცირე აზიის ხალხების მატრიარქალური ღვთაება. ანალოგიურ ღვთაებას სცემდნენ თაყვანს ქართველები ქ. ფაზისში 7, 39, 68

რება (Ῥήβας) მდინარე ბითინიაში ბოსფორის სრუტის აღმოსავლეთით, ახლანდელი ირივა 25, 44

რიზე 25, 64, 65, 66, 77. იხ. რიდიოსი რიმაგა (Ῥίμαγας) აბასგთა მეფე არიანეს დროს 90

რიონი 7, 68, 69, 70. იხ. ფაზისი

რიონის აუზი 72

რიდიოსი (Ῥίδιος) მდინარე შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე მდ. ასკუროსის დასავლეთით 25, 36, 65

როე (Ῥοή) მდინარე ბითინიაში მდ. სანგარიოსის (საკარიის) დასავლეთით 24, 45, 69

როიმეტაკე (Ῥοιμητάκης) ადრიაენმ ბოსფორში როიმეტაკე გაამეფა 2

რომაელები (Ῥωμαῖοι) 6, 8, 14, 15, 20, 21, 22, 42, 51, 70, 74, 80, 81, 82, 89

რომი (Ῥώμη) 1, 2, 3, 13, 18, 19, 20, 21, 22, 49, 71, 91

რომის იმპერია 19, 64

როზის-სუ 65. იხ. რიდიოსი

ს

საბერძნეთი 9

საგინები (Σαγῖνοι) 81. იხ. სანიკეობა სავიციკი 8. 2

საკარია 24. იხ. სანგარიოსი
სალმანასარ III ასურეთის მეფე (860—
825)

ხალმიდესი (*Χαλμυδησός*) ნავსადგუ-
რი შავი ზღვის დასავლეთ სანაპი-
როზე თინიადის სამხრეთით, ახლანდ.
სერვერი 60

სამეგრელო 73, 16, 83

სამტრედია 70

სამხრეთის ზღვა 71. იხ. მეწამული ზღვა
სანაძე ა. 27

სანგარიოხი (*Σαγγάριος*) მდინარე ბი-
თინიაში, ახლანდ. საკარია 24, 46

სანდარაკე (*Σανδαράκη*) ნავსაყუდელი
ბითინიაში მდ. კოქსინის შემდეგ
24, 46

სანები (*Σάννοι, Τζάννοι*) ქანები. ტო-
მი, რომელიც მთიანეთში ცხოვრობ-
და ტრაპეზუნტის აღმოსავლეთით
მდ. ოფსიდან 11, 12, 15, 23, 42,
73, 74, 79, 89

სანიგები (*Σανίγαι, Σαννίγαι*) შავი
ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანა-
პიროზე მცხოვრები ტომი. იგივე
ქანები. მათ მიწაზე იმყოფებოდა
დიოსკურია. ჩრდილოეთით ისინი
აღწევდნენ მდ. შახემდე 11, 12, 14,
21, 21, 43, 52, 70, 73, 75, 76,
79, 81, 90, 92

სანიგები 79. იხ. სანიგები

სანიკე (*Σαννική*) 91. იხ. თიანიკე

სანიკები 12, 18, 73, 75, 79. იხ. სანი-
გები

სანიხები 75, 79, 92. იხ. სანიგები

სარდური II ურარტუს მეფე (760—
730) 71

სარმატია (*Σαρματία*) პტოლემეოსით
ესაა ქვეყანა ვისლადან ვოლგამდე
ტანაისით (დონით) გაყოფილი
ევროპის სარმატიად და აზიის სარ-
მატიად. ფსიქროსი მდინარეა აზიის
სარმატიაში 65

სასპერები (*Σάσπειρες*) ქართველი ტო-
მი, რომელიც ჰეროდოტეს მიხედ-
ვით ცხოვრობდა მიდიასა და კოლ-
ხიდას შორის მთებში, რომელნიც
ჰყოფდნენ ქოროხის, ვეფრატის,
არაქსის წყლებს. და ამ წყალთა ზემო
მდინარების ხეობებშიც. სასპერებში
შედიოდნენ ფასიანელები, ტაოხები
და ჰესპერიდები 71

საქართველო 1, 17, 20, 69, 71, 80, 82

სებასტი (*Σεβάστυς*) იგივე სებასტაო-
ლისი 71

სებასტოპოლისი (*Σεβαστόπολις*) დიო-
სკურიადა, ახლანდ. სოხუმი 5, 8,
10, 12, 41, 42, 43, 51, 70, 71, 73,
75, 76, 79, 81, 88, 90, 91

სევთე თრაკიელი (*Σεπτήης ὁ Θραξ*)
ამასთან ერთად ილაშქრა ქსენო-
ფონტმა 60

სვანები (*Σοάνες, Σουανοί*) სვანები
თვითთავადნი იყვნენ 13. საუკე-
თესონი არიან ძალისა და სიმა-
მაცის მხრივ 14. თეოდოსის დრო-
იდან ლახებს ექვემდებარებოდნენ
21. ქობოსი კავკასიონიდან სვანების
მიწა-წყალზე მივიდინება 69

სვანეთი ლახიკე შეიკავდა სვანეთსაც 76
სვიდა (*Σουίδας*) X ს-ის ბერტენი ლექ-
სიკოგრაფი 67, 68, 71, 80

სიგამე (*Σιγάμη*) მდინარეა მდ. ქობო-
სის ზემოთ, ახლანდ. ერისწყალი
88, 90 იხ. სინგამე

სიგანია (*Sigania*) 69. იხ. სინგამე

სიმბოლონი (*Σύμβολον*) ნავსადგური
ტავრიდაში თეოდოსიის დასავლეთ-
ით 25, 54

სიმონ კანანელი (*Συμεών ὁ Καναναί-
ος*) მოციქული სიმონი (მათე, 10,
4; მარკოზი 3, 18) 71

სინგამე (*Σιγγάμης*) მდინარე შავი
ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე,
ახლანდ. ერისწყალი 41, 43, 69

სინდები (Συνδός) მეოტიდთა ტომი, რომელთა ქვეყანას სინდიკე ეწოდებდა 94, 95

სინდიკე (Συνδική) ნავსადგური შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე ძველი აქაიისა და პაგრიის ჩრდილოეთით, კიმერიული ბოსფორის სამხრეთით 53, 75, 83, 94, 95

სინოპე (Συνάπη) ქალაქი შავი ზღვის სამხრეთ ნაპირას პაფლაგონიის ნახევარკუნძულზე. მილეტელების ახალშენი. 25, 48, 76

სინოპელები (Συναπείδ) ქ. სინოპის მცხოვრებლები 29, 49, 50, 63, 76, 80

სინქები 81. იხ. ძილქები

სირიელები (Σύριοι) სირიის მცხოვრებლები 74

სკებტუქები (Σκηπτουχοί) აზიის მეფეთა კარზე მაღალი თანამდებობის პირები, ისინი, რომელნიც განაგებდნენ სკებტუქიებს, ცალკეულ პროვინციებს (II ს. ძვ. წ. ა.) 13

სკებტუქიები (Σκηπτουχίδαι) აზიის მეფეთა მიერ დაყოფილი ცალკეული საგამგებლო პროვინციები, ტომის პოლიტიკური, ორგანიზაციები (II ს. ძვ. წ. ა.). სკებტუქიებად დაყოფა მოასწავებს ცენტრალური ხელისუფლების დაქუცმაცებას 10, 13

სკვიოები (Σκίπια) საერთო სახელი სხვადასხვა ტომებისა, რომელნიც ასახლებდნენ საბჭოთა კავშირის ტერიტორიის ინიშვნელოვან ნაწილს. პიტიუნტიდან ნიტიკემდე ცხოვრობდა სკვიოთა ტომი, რომელთაც ჰეროდოტე გირჩის მკამელებს უწოდებს 52. კოლხები ინდოელი სკვიოები არიან 76

სკვიოეთი 9. იხ. სკვიოთა

სკვიოთა (Σκίπια) სკვიოური ტომებით დასახლებული ქვეყანა, რომელიც დიდ ტერიტორიას მოიცავდა კავკასიის და შავი ზღვის ჩრდილოე-

თით. ქალაქები სკვიოთაში 60. მეოტიდესთან მოვიდნენ ამორძალები და აქ დასახლდნენ სკვიოთაში ტანაისის აღმოსავლეთით და მეოტიდის ჩრდილოეთით 80

სკვიოთავრების. ნავსადგური (Σκίπιοταύρων λιμήν) ნავსადგური ტავრიდაში თეოდოსიის დასავლეთით 25, 54

სკილაქს კარიანდელი (Σκίλαξ ὁ Καραβάνδης) ძველი წ. ა. V ს-ის ავტორი, წარმოშობით კარიელი. „პერიპლუსი“ ეკუთვნის ფსევდო-სკილაქსს (IV ს. ძვ. წ. ა.) 66, 82, 83

სკირონი (Σκίρων) ჩრდილოეთის ქარის სახელი პონტოში თრასკიაა, ელადაში—სკირონი 33

სკუმია 21

სკურჩა 70. იხ. ასტელეფი

სომეხი 11

სოტერიოპოლისი (Σωτηριόπολις) ქალაქი აბაზგიაში. აფხაზეთის სამხრეთი საზღვარი იყო სოტერიოპოლისი 79. სოტერიოპოლისი ბიჭვინთაა 81. 82

სოხუმი 3, 11, 23, 70, 71, 75

სოხუმის თემი 78

სოქა ფსტა 81

სოჭი 75

სპადაგა (Σπαδάγας, Σπαδάγας) სანიგების მეფე 43, 90

სპარსეთი (Περσεί, Περσική χώρα) 22, 71

სპარსეთის უბე (Περσικός κόλπος) 71

სპარსელები (Πέρσαι) 49, 63, 71

სტაქმფაკი (Σταχέμυαξ) ძილქების (ჯიქების) მეფე 52

სტაქმფალახი (Σταχέμυφλαξ) ძილქების (ჯიქების) მეფე 90

სტემპეპ (Stempep) ასე ეწოდება Tabula Peutingeriana-ზე მდ. ასტელეფს 70

სტენიტიკე (*Στενιτική*) პიტიუნტის შემდეგ ზემოთ სტენიტიკის მხარეა, წინათ ტრიგლიტედ იწოდებოდა 92

სტენოტატონი (*Στενότατον*) პონტო სრუტე სტენოტატონის საშუალებით პროპონტიდას უერთდება 44

სტეფანე ბიზანტიონელი (*Στέφανος ὁ Βυζάντιος*) VI ს-ის ბიზანტიელი მწერალი 64, 65, 74

სტეფანოზი (*Στέφανος*) ნავსაყუდელი პაფლაგონიაში კინოლისის (კინოგლუს) აღმოსავლეთით 48

სტრაბონი (*Στράβων*) ძველი და ახალი წელთაღრიცხვების მიჯნაზე მცხოვრები ბერძენი ისტორიკოსი 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 64, 74, 75, 80, 82

სტრობილი (*Στρόβιλος*) კავკასიონის მწვერვალი, რომელაც ზღვიდან მოხანს მდ. პიპოსიდან და ასტლეფიდან დაწყებული დიოსკურიადამდე 23, 44, 91

სულაკლი 65. იხილე მდ. ოფისი

სურმენე ნავსადგური 6, 63. იხ. ჰისოსი სუხარშია. (*Σουσαρμία*) ნავსადგური 6, 63. იხ. ჰისოსი

სუსურმენა (*Σουσαρμίνα*) ნავსადგური 6. იხ. ჰისოსი

სუფსა მდინარე 68. იხ. მოგროსი

სუხა-დერე 66. იხ. მდ. ძაგატისი

ტ.

ტაბალბა ქართველური ტომი, მერმინდელი ტიბარენების ერთი ნაწილი 16.

ტავრები (*Ταυροι*) სკვითური ტომი, რომელიც ტავრიდაში, დღევანდელი ყირიმის ტერიტორიაზე ცხოვრობდა 54

ტავრიდა (*Ταυρίς, Ταυριχή, ἢ Ταυρύχια*) დღევანდელი ყირიმი 25, 54

ტამირაკე (*Ταμυρακή*) ადგილი ტავრიდის ქერონესის ზემოთ 25, 54

ტანაისი (*Τάναϊς*) მდ. დონი. ტანაისი ჰყოფს ვეროპას აზიისაგან 53, 95, 96
ტაოხი ქართული სატომო სახელწოდება 11

ტარსურა (*Ταρσοῦρα*) მდინარე შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე სინგანესა და ჰიპოსს შორის, ახლანდელი მოქქის წყალი 41, 70. „მოხეც“ ჰქვია ტარსურას 88

ტასსიროს (*Tassiros*) 70. იხ. ტარსურა
ტაციტუსი (*Cornelius Tacitus*) I ს. ახ. წ. ა. რომაელი ისტორიკოსი 22

ტელეფისი (*Τηλέφεις*) ქალაქი ცხენისწყლის შესართავთან. ლაზეთის ცნობილი ქალაქი, ციხე-სიმაგრე 77

ტელქის (*Τελχίς*) ლაკონელი მეეტლე (ჰენიოზი) 89

ტეტრასიადი (*Τετρασιὰ*) ნავსადგური შავი ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე, კარიელთა ნავსადგურის სამხრეთით 25, 60

ტიანა (*Τύανα*) ქალაქი კაპადოკიაში, ტიანა ანუ ქრისტუპოლი. ტიანათიანა თიანიკში (ჰანეთში) შედიოდა 11, 35, 65

ტიბარენები (*Τιβάρηνοι, Τιβάρηνοι*) ქართველი ტომი, რომელიც ცხოვრობდა შავი ზღვის ნაპირას ტრაპეზუნტისა და ფარნაკიის ზემოთ, ჭალდებთან და სანებთან მეზობლობაში 73, 74, 80

ტიბარენია (*Τιβάρηνία, Τιβάρηνία*) ტიბარენებით დასახლებული მხარე. აქვია ქალაქი ტრაპეზუნტი. პიტიუნტამდე მოდის პონტოს ბარბაროსული სამეფო ტიბარენიაში, სანიკეში და კოლხიდაში 91

ტიგლათფილესერ I ასურეთის მეფე (1115—1077 წწ.) 16

ტიენილი (*Τιηνίς*) მდინარე კოლხეთში; ქალაქი კოლხეთში 65

ტინდარიდი (Τυνδαρίς) ადგილი ბითონიაში მდ. თქსინის დასავლეთით, ჰერაკლეს (ერეგლის) აღმოსავლეთით 24, 46

ტიონი (Τίον) ქალაქი ბითონიაში, მილეტელთა ახალშენი მდ. ბილეოსის (ინჯე-ირმაკის) დასავლეთით 47

ტირებოლუ 25. იხ. ტრიპოლისი.

ტირსენები (Τυρσηοί, Τυρρηοί) ეტრუსკების ბერძნული სახელი. ტირსენები იგივე პელაზგები არიან 80

ტიტანები (Τιτάνες) ურანოსის და გეას შვილები, ხეცზე უფრო ძველი ღვთაებები 53, 96

ტიტარესი (Τιταρῆσις) თესალიის მდინარე 38, 68

ტომაზეკი 64, 67, 68, 69, 77, 78, 82

ტომევისი (Τομεύς) ქალაქი შავი ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე, ახლანდელი კონსტანტა 59, 65, 75, 83

ტორიტები კერკეტეის სხვა სახელი 94, 95

ტოფიდა (Τόφιδας) ძველ აქაიასთან არის მდ. ტოფსიდა 83, 93

ტრაიანე (Caesar Nerva Traianus Augustus) რომის იმპერატორი, ცხოვრობდა 53—117 წწ. 4, 29, 65

ტრაპეზუნტელები (Τραπεζούνται) ქ. ტრაპეზუნტის მცხოვრებლები 31, 42, 73, 88, 89

ტრაპეზუნტი (Τραπεζούντα) ტრაპიზონი. ქალაქია კოლხების ქვეყანაში. ქალაქია არკადიაში 10, 11, 21, 29, 35, 44, 51, 63, 64, 65, 72, 73, 74, 77, 79

ტრაპიზონი 1, 5, 6, 10, 21, 63, 71, 72, 73, 74, 77

ტრიპლიტი (Τριπλίτη) სტენტიკის მხარის (პიტეუნტის ხემთ) უფრო ძველი სახელი 92

ტრიპოლისი (Τρίπολις) ადგილი შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე ძველი-

რიონის (ხეფრის) აღმოსავლეთით, ახლანდ. ტირებოლუ 25, 50

ტროა (Τροία, Τρώαξ) მხარე მცირე აზიის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში, მიზიაში. იმ მხარის ქ. ტროა 9, 79
ტუაჟე 82

უ

ულუნუტი (Ούλγιστης) ესაა რომაულ არმენიაში ისტორიკოსთა და გეოგრაფოსთა მიერ აღნიშნული „ოლუნუტი“. ლახეთის ქალაქი 77

უნიე 25. იხ. თინოე

ურარტუ სახელმწიფო, რომელიც ჩამოყალიბდა IX ს-ში ძვ. წ. ა. ვანის ტბის ირგვლივ 71

ურუშაძე ა. 9

ფ

ფადისანე (Φαδισάγη) ციხე-სიმაგრე შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე, პოლემონიონის (ბალამანის) დასავლეთით 25, 50

ფაზარი 6, 64. იხ. პონტოს ათენი

ფაზისი (Φάσις) I. ქ. ფოთი 7, 8, 10; 17, 40, 68, 72, 73, 77, 86. II. მდ. რიონი 7, 12, 37, 38, 53, 54, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 75, 79, 86, 87, 96, 97

ფარმატენი (Φαρματηγός) მდინარე შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე მდ. მელანთიოსის აღმოსავლეთით, ახლანდ. ფაზარ-სუიუ 50

ფარნავაზი (Φαρναβάζος) მეფე იბერიისა, იბერიის სამეფო დინასტიის ფუძემდებელი ძვ. წ. ა. III ს-ის დასაწყისში 22

ფარნაკია (Φαρνακία) ქალაქი შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე ძველი რიონის დასავლეთით, კოტიორის აღმოსავლეთით, ძველად კერასუნტი ეწოდებოდა, ახლანდ. გირესენი 50, 63, 73, 74

- ფარსმანი (Φαρσαμένης)** ფარსმან II მეფე იბერიისა II ს. ახ. წ. ა. იმპერატორი ადრიანე ფარსმანს წყალობდა 22, 42, 76, 90
- ფახიანე (Φασιάνης)** ქანდაკება ქალღმერთისა ქ. ფაზისში. არიანე მას უკავშირებს მცირე აზიის მატრიარქალურ ღვთაებას, ღმერთთა დედას, რეაკტიულეს 39, 68
- ფახიდელეზი 7**
- ფახილი** მდინარე 73, 79. იხ. ფაზისი
- ფატხა** 25. იხ. ფადისანე
- ფეაკები (Φεακεί)** მითოლოგიური ტომი, კუნძულ სქერიის ზეცხოვრებლები „ოდისეის“ მიხედვით 9
- ფეგამუნტი (Φεγαμუნტი)** მდინარე შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე ოინოის (უნისი) აღმოსავლეთით, ახლანდ. მეღეთი 50
- ფელიახი (Φελιάχ)** ცნობილი ათენელი მოქანდაკე VI ს.ში ძვ. წ. ა. 39, 68
- ფილემიოხი (Φιλήμοχος)** ღმერთი, ჰერმესის შვილისშვილი 30, 63
- ფილოკალა (Φιλοκάλεια)** ადგილი შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე არგირიისა და კორალის შორის 51
- ფოთი** 68, 77
- ფრიგია (Φρυγία)** ქვეყანა მცირე აზიაში ბითინიის სამხრეთით და მიზიისა და ლიდის აღმოსავლეთით 61
- ფრიქხე (Φριξος)** ათამანტის ვაჟი, რომელიც მოვიდა ოქროს ვერძით აიაში მეფე აეტთან 80
- ფსახაფხია** 83. იხ. ფსახაფხისი
- ფსახაფხისი (Ψάχαιος)** ნიკოფსისი ძველ ლაზიკეშია მოთავსებული, მასთან ახლოს არის მდინარე ფსახაფხისი 82, 93
- ფხებე** მდინარე 82
- ფხეკუფხისი** ეს ძველი მდინარე ფსახაფხისია 82
- ფხილა (Ψύλλα)** სავაჭრო ადგილი ბითინიაში ტიონის დასავლეთით 24, 46
- ფხილისი (Ψύλλης)** მდინარე ბითინიაში არტანის აღმოსავლეთით, კუნძულ აპოლონის დასავლეთით 24, 45
- ფხილონი (Ψύλλων)** მდინარე ისტროსის პირველი შესართავის სახელი 55, 59
- ფხიქრონი (Ψυχρόν)** მდინარეა შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე მდ. ოფისსა და კალოსს შორის 36, 65
- ფურტუნ-ხუ** 66. იხ. მდ. პრიტანიდი
- ფუხტახ ციხე (Φουστια)** ქალაქი, ციხესიმაგრე ფუხტა მისიმიელთა მხარეში 78

ძ

ქალღები (Χάλδοι) პოლემონის პონტოს ქალღიაში (Χαλδία) მცხოვრები ტომი. პოლემონის პონტოს ამ თემის დედაქალაქი იყო ტრაპეზუნტი 73

ქალღევანი (Χαλδανιοί) ტომი კოლხიდის მახლობლად, უკავშირდებიან „ხალიბებს“, „ალიბებს“ და განთქმულნი არიან ლითონის დამუშავებით 72

ქართველები 13

ქართლი 22

ქარიენტი (Χαριεί) მდინარე შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე ფაზისის ჩრდილოეთით, ახლანდელი ხობი 40, 68, 69, 88

ქეირისოფოხი (Χειρισσοφος) ბერძენულაშქრის სარდალი ქსენოფონტთან ერთად 47

ქელე (Χηλαι) ადგილი ბითინიაში მდ. სანგარიოსის (საკარიის) დასავლეთით 24, 45, 46

ქერონესი, ქერონი (Χερρόνησος, Χερρόνησος) 1. ქერონესი ტავრიდისა

17, 54, 83. 2. ადგილი შავი ზღვის დას. სანაპიროზე აპოლონიის (სოზოპოლის) სამხრეთით 60

ქერი 2

ქვემო იმერეთი 70, 76

ქობოხი (Χωβίος) მდინარე შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე ქარიენტსა და სინგამეს შორის, ახლანდ. ენგური 8, 24, 41, 43, 69, 88, 90

ქრისტუპოლი (Χριστούπολις) 65. იხ. ტიანა

ქენოფონტი (Κενοφών) ბერძენი ისტორიკოსი (430—354 წწ) 3, 4, 10, 29, 31, 42, 45, 47, 48, 50, 60, 63, 71, 72, 73, 80, 88, 89

ქუთაისი 67, 72

ქუჯი დას. საქართველოს ხელისუფალი III ს-ის ძვ. წ. ა. ემარებოდა იბერიის მეფე ფარნავაზს პონტოს სამეფოს წინააღმდეგ ბრძოლაში 22

ყ

ყაუხჩიშვილი თ. 11, 16, 80

ყაუხჩიშვილი ს. 22, 66, 67, 70

ყიბლედალ-დერე მდინარე 66. იხ. მდ. ადიენი

ყირიმი 17

ყორლოს წყალი 67. იხ. მდ. ბათისი

შ

შავი ზღვა 1, 2, 5, 6, 9, 12, 23, 29, 68, 71, 72, 74, 75, 82, 83, 85

შავი ზღვისპირეთი 17

შავი კონცხი (ή Μέλαινα άκρα) კონცხი ბითონიაში მდ. რების აღმოსავლეთით, ახლანდ. კ. შილე 45

შახე მდინარე 12, 81, 82, იხ. მდ. აქუნტი

შვარცი 2

შიფნერი 83

შუა აზია 17

ჩ

ჩრდილო კავკასია 20

ც

ცივი მდინარე 69

ციხე გოჯი არქეოპოლისის ადგილობრივი სახელი. III ს. ძვ. წ. ა. ციხე გოჯი იყო კოლხთა უმაღლესი ადმინისტრაციის სატახტო ქალაქი 22

ცხუმი 71. იხ. სოხუმი

ძ

ძაგატისი (Ζαγάτις) მდინარე შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე ათენის (ფაზარის) დასავლეთით 36, 66

ძაგორა (Ζάγορα) ქალაქი პაფლაგონიაში კარუსის (გერხის) აღმოსავლეთით 48

ძეფირონი (Ζεφύριον) 1. კონცხი შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე ფარნაკიის (კერასუნტის) აღმოსავლეთით, ახლანდელი ხეფრე 25, 50. 2. ნავსადგური პაფლაგონიაში კარანბისის (კერემბის) აღმოსავლეთით 48

ძველი აქაია (Παλαιά Ἀχαια) მზარე შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე ძველი ლაზიკის ჩრდილო-დასავლეთით. აქ აქეველები ცხოვრობდნენ 53, 93

ძველი ლაზიკე (Παλαιά Λαζική) მზარე შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე. ქალაქი მისი ნიკოფსია. აქ ჯიქები ცხოვრობდნენ 53, 79, 81, 82, 83, 93

ძივანეონ (Ζιγάνεων) 69. იხ. ზიგანეონი

ძივანისი (Ζιγανίς) 88. იხ. ზიგანეონი

ძიგები (Ζυγοί) 75, 81, 83. იხ. ძილქები

ძიგიები (Ζυγίον) 81. იხ. ძილქები

ძიდრიტები (Ζυδρείται) კოლხური ტომი შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავ-

ლეთ სანაპიროზე, რომელიც ცხოვრობდა დაახლოებით პრიტანიდიდან აფსაროსამდე. ძიდრიტები ფარსმანის ქვეშევრდომნი იყვნენ 11, 15, 22, 23, 42, 76, 85, 90

ძილქები (Ζιλχοί) ჯიქები, იმიერკავკასიიდან მოსული ტომი შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე. ცხოვრობდა მდ. შახიდან ჩრდილო-ეთით. ძილქებს ზემოთ აქველები იყვნენ 52. ძველი აქაიიდან მდ. აქუენტამდე ცხოვრობს ეს ტომი 81
ძინქები (Ζινχοί) 81. იხ. ძილქები
ძიქები (Ζιχοί) 92, 93. იხ. ძილქები

წ

წათე 13, 19
წებელთა 78
წერეთელი გ. 22

ჭ

ჭანები 11, 15, 23, 65, 66, 73, 74, 76, 79. იხ. სანები
ჭანეთი 10, 11, 23, 64, 65, 67, 74. იხ. თიანიკე
ჭანი ქართული სატომო სახელწოდება 11, 73
ჭანიკე 73, 77. იხ. თიანიკე
ჭოროხი 13, 64, 67. მდ. აკამფსისი

ხ

ხალდები 74. იხ. ქალდები
ხალდია 77. იხ. ქალდია
ხალიბები (Χάλυβες) ქართველი ტომი, რომელიც განთქმული იყო რკინისა და ვერცხლის საბადოებით, ჰომეროსის ალიბები და ჰალიძონები. სტრაბონით ქალდები, რომელნიც ცხოვრობდნენ ტრაპეზუნტისა და ფარნაკიის ზემოთ 72, 80
ხარიენ (Χαριεν) 68. იხ. ქარიენტი
ხარიუსტოს (Χαριουστος) 68. იხ. ქარიენტი

ხარის (Χάρης) 69. იხ. ქარიენტი
ხინოს წყალი 68
ხმელთაშუა ზღვა 87
ხოზი მდინარე 68, 69
ხორსო 69. იხ. მდ. კობოსი

ჯ

ჯავანიშვილი ივ. 11, 19, 66, 72, 74, 75, 80
ჯანაშია ს. 14, 18, 20, 21, 69, 70, 73, 76, 79
ჯიქები 21, 75, 81, 82, 83. იხ. ძილქები
ჯიქეთი აფხაზეთის ჯიქეთის ცენტრი იყო ნიკოფსია, ეს მხარე მოიცავდა ახლანდელი ტუაფსის რაიონს და წყებული მდ. შახიდან, ვიდრე ნიკოფსიამდე 82. ჯიქეთის ორი კათედრა—ქერსონისა და ბლესფორის 83

ჰ

ჰაიმოხის მთა (Αίμος) მთა შავი ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე ოდესოსის (სტალინის) სამხრეთით 60
ჰალისი (Ἁλυσ) მდინარე მცირე აზიაში, რომელიც შავ ზღვას ერთვის. სინოპისა და ამისოსს შორის, ახლანდ. ყიზილ-ირმაკი 48, 49
ჰარმენე (Ἀρμένη) ნავსადგური პაფლაგონიაში სინოპის დასავლეთით 48
ჰეკატე მილეთელი (Ἑκαταίος ὁ Μιλήσιος) ძვ. წ. ა. VI ს-ის ბერძენი ლოგოგრაფოსი 9, 82, 83
ჰელანოკე მიტილენელი (Ἑλλαννοκος ὁ Μιτυληναίος) ძვ. წ. ა. V საუკუნის ბერძენი ისტორიკოსი 82, 83
ჰენიოხები (Ἡνιοχοί) კოლხური ტომი, რომელიც ცხოვრობდა დას. საქ. სხვადასხვა მხარეებში. გადმოცემით სახელი მიღებული აქვთ ლაკონელი მეეტლეებისაგან, რომელნიც დიოსკურებს ახლდნენ თან. არიანეს მიხედვით ჰენიოხები სამხრეთით ცხოვ-

რობენ შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროსთან 11, 15, 16, 21, 22, 66, 67, 74, 75, 76, 81, 83, 85, 89, 90, 93

ჰენოხეთი 82

ჰენოხი მეეტლე 75

ჰეპტაღის ნავსადგური ("Ἑπταῖος λιμνη") პაგრის ნავსადგურის სხვა სახელი 93, 94

ჰერაკლეა ("Ἡράκλεια") ნავსადგური ბითინიაში მდ. ლიკოსის აღმოსავლეთით, ახლანდ. ერეგლი 25, 46

ჰერაკლეიონი ("Ἡράκλειον") ხომალდების სადგომი ადგილი ანკონის აღმოსავლეთით, მდ. თერმოდონტის დასავლეთით 24, 49

ჰერაკლეს კონცხი ("Ἡράκλεια ἄκρα, Ἡράκλειος ἀκρατήριος") 1. კონცხი მდ. აქეუნტის სამხრეთით 52, 92 2. კონცხი მდ. აქეუნტის ჩრდილოეთით 93

ჰერაკლეუმი (Heraclaeum) მდ. ჰერაკლეუში ამავე სახელწოდების კონცხითურთ 76

ჰერმესი ("Ἑρμῆς") ზევსისა და მაიას ვაჟი, ვაჭრობის ღმერთი, ღმერთების შიკრიკი და მათუწყებელი, მრავალ აღმოჩენათა ღმერთი 6, 30, 63

ჰერმონასა ("Ἑρμώνασσα") ნავსაყუდელი ტრაპიზონის დასავლეთით 51, 94, 95

ჰეროდოტე ("Ἡρόδοτος") ძვ. წ. ა. V ს-ის ბერძენი ისტორიკოსი 3, 10; 49, 52, 71, 72, 80, 92

ჰერმერი რ. 44

ჰეფესტო ("Ἡφαιστος") ზევსისა და ჰერას ვაჟი, მკვდლობის ღმერთი 44, 91

ჰიერონი ("Ἱερόν") ზევსის ტაძარი ბიზანტიონის აღმოსავლეთით, მდ. რების დასავლეთით 44

ჰიერონის მთა (Ἱερόν ὄρος) სამხრეთ სანაპიროზე კორალის აღმოსავლეთით და ტრაპეზუნტის დასავლეთით 25, 51

ჰიერონის, ჰიეროს ნავსადგური ("Ἱερόν λιμνη") მოთავსებულია პაგრიდან ჩრდილოეთით და სინდიკის სამხრეთით 53, 94

ჰიპოზი ("Ἱππιδος") მდინარე ბითინიაში ლილეონის დასავლეთით 41, 43, 46,

ჰიპოზი ("Ἱππιδος") მდინარე შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე, ახლანდ. კოდორი 41, 70, 88, 90

ჰიპსიპილე ("Ἱψιπύλη") ლემნოსის ამოქალაქების დედოფალი ამ კუნძულზე არგონავტების მოსვლის დროს 80

ჰისოზი ("Ἰσσος") 1. ნავსადგური შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოს. სანაპიროზე ტრაპეზუნტის აღმოსავლეთით, ახლანდ. სურამენე 6, 12, 21, 31, 63 2. მდ. კარა-დეკე 35, 63

ჰისულიმენი (Hyssilimin) 73, 79. იხ. ნავსადგური ჰისოსი

ჰომეროზი ("Ὅμηρος") „ილიადის“ და „ოდისეის“ ავტორი 31, 37, 59, 64 ჰუნები 19, 21, 82

A

Адриан 98

Азовское море 26

Аланы 99

Аноним 99

Арриан Флавий 98, 99

Г

Гениохи 99

Грузия 17

Гунны 99

Д

Джанашна С. 99

Диоскурия 69, 98

Е

Евксинский Понт 98

Ельницкий Л. А. 69

Ж

Жордания 71

З

Западная Грузия 98, 99
Зидриты 99

И

Иберия 99
Иващенко М. 69

К

Кавказ 17
Киперт Генрих 26
Колхи 98
Колхида 7, 17, 64, 68, 82
Куфтин Б. А. 82

Л

Лазы 98
Ломоури Н. 8

М

Макроны 99
Меликишвили Г. 9, 71

Н

Наири—Урарту 9, 71

О

Одесса 3
Ортелий 26
Офис 98
Охуми 71

П

Пицунда 81
Плиний 99
Понт 99
Понт Евксинский 81
Причерноморье 26

Р

Реклю 26
Рим 99
Римляне 98, 99
Россия 3

С

Савицкий Г. И. 2
Санны 99
Сербия 26
Страбон 99

Т

Трапезунт 98
Турция 26

Ф

Фарсман Второй 99

Ц

Цхуми 71

Ч

Чаны 99
Черногория 26
Черное Море 26, 98
Черноморье 69, 70
Читая Г. С. 17

Я

Яцунский В. 26

А

Abgates 66
Achilles Staius 79
Aelius Herodianus 79
Aelius Spartianus 76
Aeschylus 79
Agathias 15, 20, 65, 73, 74, 76, 77, 78
Ammianus Marcellinus 79
Anonymus 8, 65, 66, 68, 70, 73, 74,
75, 76, 77, 79, 81, 83

Apasibam 68
 Apollodorus 80
 Apollonius Rhodius 72, 74, 80
 Appianus 64
 Apsaro 64
 Ardineo 66
 Argonautica Orphica 74
 Aristoteles 63, 65
 Arménie 26
 Arrianus Flavius 2, 4, 29, 72
 Asie—Mineure 26
 Athenaenus 64
 Athenis 64
 Augustus 2, 98

B

Basilius Sophenes 65, 66
 Borghesi B. 2
 Bruc K. 26
 Brugsch 83
 Buache Phil. 26

C

Cariente 68
 Castor 26
 Caucase 26
 Chobus 69
 Christ W. 2, 4
 Cicero 13
 Constantinus Porphyrogenetes 65,
 67, 78, 81, 82

D

Dio Cassius 22, 66, 76
 Dionysius Periegetes 11, 64, 72, 73,
 74, 81
 Diodorus Siculus 6, 63, 64, 72, 74, 80
 Dulcet H. 2

E

Eberhard Alfredus 5
 Euripides 79
 Eusebius Caesareus 12, 79
 Eustathius 11, 12, 73, 74

G

Graef 80

H

Hecataeus Milesius 72, 74, 80
 Hellanicus Mytilenaeus 79
 Heniochi 16, 75
 Heraclides Ponticus 75
 Herodotus 63, 71, 72, 79, 80, 81
 Herscher Rud. 5, 29
 Hoffmann J. Fr. Gail 5
 Homerus 79
 Hyssillime 63

I

Iustinianus 70

K

Kolchis 72

L

Guillarme de Liste 26

M

Macrobius 63
 Mela Pomponius 80
 Memnon 79
 Menander Protiktor 78
 Mesopotamie 26
 Miller Conrad 26
 Müller K. 4, 27, 29—49, 53—58, 64,
 65, 85

N

Nicolaus Damascenus 79
 Nigro 68

O

Opiunte 65
 Ovidius Publius Naso 75

P

Palatinus 4, 5, 29
 Pape 65, 72, 80
 Parfy—Wissowa 2, 26, 64
 Pausanias 63, 65, 68
 Perthes Lucius 26
 Phasin 68
 Photius 2
 Plinius 8, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69
 70, 73, 74, 75, 77, 80, 81,
 Pontus Eirxinus 4, 5
 Periplus Ponti Euxini 26
 Portus altus, Portualtus 67
 Procopius Caesarens 6, 20, 63, 64, 65,
 67, 70, 72, 73, 77, 78, 80, 81, 82
 Propertius 79
 Pseudo-Scylax 63, 64, 65, 66, 67, 68,
 69, 72, 79, 80, 81
 Ptolemaeus Claudius 63, 64, 65, 66,
 68, 69, 70, 73, 76, 80, 81, 82, 83
 Pyxites 75

R

Reila 65
 Renier L. 3
 Roos A. G. 5, 29, 30, 31, 32, 33, 36,
 40, 41—45, 48, 49, 51
 Ruge 64, 68

S

Sanigae 79
 Sanni 75

Schermann 64, 72
 Schwartz 2
 Sicanabis 69
 Stempep 10
 Stephanus Byzantius 6, 11, 64, 65,
 70, 72, 73, 76, 78, 80
 Strabo 16, 63, 65, 69, 70, 72, 73, 74
 75, 79, 80, 81, 83
 Stukius Io. Gulielmus 5, 11, 65.
 Suidas 80
 Syrie 26

T

Tabula Peutingeriana 26, 63, 64, 65,
 66, 67, 68, 69, 70, 79, 83
 Tacitus 22
 Tassiros 70
 Theophylactus Simocatta 73
 Tomaschek 66
 Trapezunte 63, 75

V

Vati, la Vaty 67

X

Xenophon 2, 6, 63, 71, 74, 79, 80
 Κύταια, Κυτάια, Κύτα, Κύτη 80
 Κυτίσσωρος 80
 Μαδία 76
 Ηβήα 81
 Χόλχος 72

შესავალი	1
1. ფლავიუს არიანე და მისი „პერიპლუსი“	1
2. რომაელების მიერ სამხედრო-პოლიტიკური თუ სხვა მიზნებისათვის გამოყენებული პუნქტები შავი ზღვის სანაპიროებზე	6
3. კოლხთა საკითხი	8
4. დასავლეთ საქართველოს სანაპირო მხარეში მობინადრე ეთნიკურ ჯგუფთა ვინაობა	11
5. არიანესდროინდელი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნები შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე	12
6. დასავლეთ საქართველოს სამეფოები და რომი ახ. წ. ა. II საუკუნეში	19
7. რუკისათვის	23
არიანე—მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო	29
კომენტარები	63
ანონიმი—მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო	85
Флявий Арриан и его «Перипл» (Резюме)	98
საკუთარ სახელთა საძიებელი	100

საქართველოს მესამე არსებული უცხოური წყაროების კომისიის
გამოცემანი

წიგნი I: თ. ყაუხჩიშვილი, ჰეროდოტე. თბ. 1960.

წიგნი II: ნ. კეჭალმაძე, არიანე. თბ. 1961.

წიგნი III: ვლ. ფუთურიძე, სპარსული ისტორიული სა-
ბუთები. თბ. 1961.

წიგნი IV: ა. გამყრელიძე და ს. ყაუხჩიშვილი, გე-
ორგია, ტომი პირველი (იბეჭდება).

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედ.-ხაგამომც. საბჭოს დადგენილებით

*

გამომცემლობის რედაქტორი ც. შალამბერიძე
ტექნიკური ა. თოდუა
კორექტორი ე. ჯოზაძე

გადაეცა წარმოებას 30.6.1960; ანაწყოების ზომა 6 X 10;
ხელმოწერილია დასაბეჭდად 7.2.1961; ქაღალდის ზომა 60 X 92¹/₁₆;
ქაღალდის ფურცელი 4,13; საბეჭდი ფურცელი 8,26; საავტორო
ფურცელი 8,07; საალრიცხო-საგამომცემლო ფურცელი 8,19;
შეკვეთა 1017; უე 02720; ტირაჟი 1000.
ფასი 69 კაპ.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობის სტამბა
თბილისი, გ. ტაბიძის ქ. № 3/5

საქართველოს უმსახვობა პრესბულის უცხოური წყაროების კომისიის
გამოცემანი

წიგნი I: თ. ყაუხჩიშვილი, ჰეროდოტე. თბ. 1960.

წიგნი II: ნ. კეჭალმაძე, არიანე. თბ. 1961.

წიგნი III: ვლ. ფუთურიძე, სპარსული ისტორიული სა-
ბუთები. თბ. 1961.

წიგნი IV: ა. გამყრელიძე და ს. ყაუხჩიშვილი, გე-
ორგია, ტომი პირველი (იბეჭდება).

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედ.-ხაგამომც. საბჭოს დადგენილებით

*

გამომცემლობის რედაქტორი ც. შალამბერიძე
ტექნორედაქტორი ა. თოდუა
კორექტორი ე. ჯობავა

გადაეცა წარმოებას 30.6.1960; ანაწყოების ზომა 6 X 10;
ხელმოწერილია დასაბეჭდად 7.2.1961; ქალაქის ზომა 60 X 92¹/₁₆;
ქალაქის ფურცელი 4,13; საბეჭდი ფურცელი 8,26; საავტორო
ფურცელი 8,07; საალიტერატურო-საგამომცემლო ფურცელი 8,19;
შეკვეთა 1017; უე 02720; ტირაჟი 1000
ფასი 69 კაპ.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობის სტამბა
თბილისი, გ. ტაბიძის ქ. № 3/5